

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GENEL GAZETECİLİK ANABİLİM DALI
İLETİŞİM BİLİMLERİ BİLİM DALI

**SÜLEYMAN DEMİREL DÖNEMİ KARİKATÜRLERDE KARŞILAŞTIRMALI
SİYASİ SÖYLEM ANALİZİ**

Yüksek Lisans Tezi

EBRU BARAN

İstanbul, 2009

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GENEL GAZETECİLİK ANABİLİM DALI
İLETİŞİM BİLİMLERİ BİLİM DALI

**SÜLEYMAN DEMİREL DÖNEMİ KARİKATÜRLERDE KARŞILAŞTIRMALI
SİYASİ SÖYLEM ANALİZİ**

Yüksek Lisans Tezi

EBRU BARAN

Danışman: PROF. DR. ATILLA GİRGİN

İstanbul, 2009

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

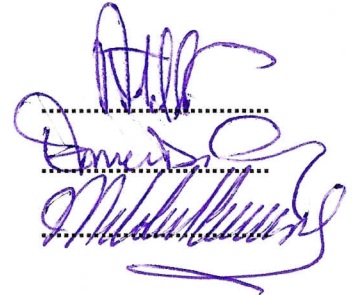
İLETİŞİM BİLİMLERİ Anabilim Dalı GENEL GAZETECİLİK Bilim Dalı
Yüksek Lisans öğrencisi EBRU BARAN'ın SÜLEYMAN DEMİREL DÖNEMİ
KARIKATÜRLERDE KARILA TIRMAI SİYASİ SÖYLEM ANALİZİ adlı tez çalışması
Enstitümüz Yönetim Kurulunun 16.07.2009 tarih ve 2009-12/34 sayılı kararıyla
oluşturulan jüri tarafından oylarla birliktir. ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul
edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Tez Savunma Tarihi : 22.07.2009

- 1) Tez Danışmanı : PROF. DR. ATILLA GİRGİN
2) Jüri Üyesi : YRD. DOÇ.DR., NECMİ EMEL DİLMEN
3) Jüri Üyesi : PROF. DR. MELDA C. İM EK

ÖZET

Çok köklü bir geçmişe sahip olan karikatür sanatı, basının kendisini keşfedişiyile birlikte çok geniş bir hedef kitleye ulaşır hale gelmiştir. Mizahın bir konu olarak kabul edilen karikatür siyaseti konu almaya başlamasıyla birlikte, siyasi arenada gündem oluşturur hale de gelmiştir. Gazetelerin ideolojileriyle de paralel söylemler kullanan bu sanat dalının Türkiye’de en çok konu ettiği isimlerin başında dokuzuncu Cumhurbaşkanı ve eski Başbakan Süleyman Demirel gelmektedir.

Ben bu çalışmamda Türk siyasi hayatında otuz yıllık bir geçmişe sahip olan Süleyman Demirel’in geçirdiği darbeler, seçimler, Başbakanlıktan Cumhurbaşkanlığına uzanan siyasi hayatının gazete karikatürlerindeki siyasi söylemini analiz etmek istedim. Bunun için biri sol, diğeri sağ görüşe yakın olan Cumhuriyet ve Tercüman Gazeteleri’ni 1971 Muhtırası, 1974 yılında seçimlere giden süreçte, 1980 Darbesi’nde ve Cumhurbaşkanı seçildiği dönemleri baz alarak inceledim.

Yaptığım incelemeler sonucunda iki gazetede yer alan karikatürlerinde her zaman gazetenin ideolojisiyle paralel söylemler kullandığını tespit ettim. Ele aldığım dönemler içinde Demirel ile ilgili karikatürlerde yaşanan en büyük siyasi söylem farkı 1980 darbesinin ardından, Demirel’in siyasi yasağının bitmesi ve Cumhurbaşkanlığı seçimine giden süreçte yaşanmış. 80 darbesine kadar Süleyman Demirel’e oldukça sert eleştiriler yönelten Cumhuriyet Gazetesi, Demirel’in cumhurbaşkanı seçilmesi sürecinde de her ne kadar eleştirel bir söylem benimsese de, eskisi kadar sert ve ‘tarafli’ değildir. Tercüman Gazetesi’nde ise durum tam tersidir. 1980 darbesine kadar Demirel ile ilgili yaşanan birçok olayı görmezden gelen gazete, Demirel’in 1991’de tekrar Başbakan seçilmesi ve sonrasında da Cumhurbaşkanı olmasıyla birlikte, muhalefet liderleri ve Turgut Özal ile ilgili karşılaştırmalarında Demirel’i ‘galip’ ilan etmiştir. Özetle, Demirel dönemi karikatürlerde siyasi söylem Demirel’in değişen vizyonu ve gazetelerinde buna sağladığı uyumla paralel olarak değişmiştir.

ABSTRACT

The art of caricature is quite old and it has been widely approachable thanks to media. As caricature started to take politics as a subject, it has also become a source of agenda setting. One of the most commonly used names of this art which uses parallel expressions with the newspapers it is published in is the ninth President of Turkey, Süleyman Demirel.

In this study I wanted to analyse Süleyman Demirel's thirty years of political life, the coup d'états and elections he experienced, relying on the caricatures about him. To do that, I have chosen to review two newspapers one of which is conservative Tercüman and the other is leftist Cumhuriyet. I studied these newspapers in terms of 1971(The year of diplomatic note), 1974 (The year of elections), 1980 (The year of coup d'état) and the year Demirel was chosen the President.

In the light of my study, I have concluded that the caricatures were always parallel to the ideology the newspapers were supporting. Among the years I have examined, the biggest difference of expression was just after 1980 and the election of presidency. Cumhuriyet criticised Demirel until the coup d'état of 1980 but after the election of presidency it was not as hard as before although it was still judgemental. For Tercüman, it was just the opposite. The newspaper ignored a lot of things about Demirel until 1980, but it reflected Demirel as the winner in his comparison to Turgut Özal and other party leaders after he was chosen the Prime Minister and the President. Shortly, political expression in caricatures of Demirel changed according to Demirel's changing vision and the adaptation of the newspapers to it.

ÖNSÖZ

Bir mizah türü olan karikatür çok eski yıllara dayanan tarihiyle önce taş duvarlarda sonra da yazılı metinlerde yerini almıştır. Gazete ve dergilerinde bu sanat dalına bünyelerinde yer vermesiyle birlikte, karikatür nerdeyse her gün evimize girer hale gelmiştir. Özellikle gazetelerde yer alan siyasi karikatürler, gazetelerde yer aldıkları sayfaların manşetleri konumundadır denebilir. Türkiye siyasi karikatür tarihi denilince akla gelen ilk isimlerden biri şüphesiz Süleyman Demirel'dir. Demirel'in otuz yıllık siyaset geçmişinde yer alan iki kez askeri darbeyle Başbakanlık görevinden alınması ama buna rağmen yedi kez Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı görevlerini üstlenmesi onu vazgeçilmez bir karikatür ögesi haline getirmiştir. Bende bu çalışmamda Süleyman Demirel'in aktif siyasette yer aldığı dönemler zarfında birbirine zıt ideolojilere sahip Cumhuriyet ve Tercüman Gazeteleri'nde yer alan karikatürlerinin siyasi söylem analizini sizlere sunmaya çalıştım. Bu çalışmayı sonuçlandırmamda görüşleriyle katkıda bulunan değerli hocam Prof. Dr. Atilla Girgin'e ve röportaj teklifimi kabul eden Demirel karikatürleri denince akla gelen ilk isimlerden biri olan deneyimli karikatürist Tan Oral'a teşekkürlerimi sunarım. Çalışmamın bütün ilgililere yararlı olmasını dilerim.

10.07.2009

EBRU BARAN

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

1.GİRİŞ.....	7-9
2.KARİKATÜR KAVRAMI.....	10
2.1. Karikatürün Tanımı	10-12
2.1.1. Karikatürün Amacı.....	12-14
2.2. Karikatürün Yapısal Öğeleri.....	14
2.2.1. Karikatürde Biçim.....	15
2.2.2. Karikatürün İçeriği ve Çeşitleri.....	15-16
2.2.2.1. Siyasal grafik gülmece.....	16
2.2.2.2. Gülmeceli grafik portre.....	16
2.2.2.3. Saçma grafik gülmece.....	16
2.2.2.4. Gülmece deseni.....	17
2.2.2.5. Reklam gülmeçesi.....	17
2.2.3. Karikatürde Altyazı Kullanımı.....	17-19
2.3. Karikatürün Türleri.....	19
2.3.1. Portre karikatür.....	19
2.3.2. Saçma karikatürler.....	19
2.3.3. Gülmece deseni.....	19
2.3.4. Reklam karikatürü.....	20-21
2.3.5. Sanat Karikatürü.....	21-24
2.3.6. Popüler Karikatür.....	24-26
2.3.7. Siyasal Karikatür.....	26-27
2.3.7.1. Karikatürün Siyasal İşlevi.....	27-28
2.4. Karikatürün Etki Olanakları.....	28-29

2.4.1. Karikatürün Eğitime Etkisi.....	29
3.KARİKATÜR TARİHİ.....	30
3.1. Karikatürün Tarihsel Gelişimi.....	30-35
3.2. Türk Karikatür Tarihi.....	35-37
3.2.1. Tanzimat Dönemi (1867–1878).....	37-38
3.2.1.1. Tanzimat Dönemi Karikatür Türleri.....	38
3.2.1.1.1. Mizah Karikatürü.....	38
3.2.1.1.2. Yergici Karikatür.....	39
3.2.1.1.3. Grotesk Karikatür.....	39
3.2.1.1.4. Fantezi Karikatür.....	40
3.2.2. İstibdat Dönemi (1878–1908).....	40-41
3.2.3. Meşrutiyet Dönemi (1908–1918).....	41-42
3.2.3.1. Meşrutiyet Dönemi Mizah Dergileri.....	42
3.2.3.1.1. Geleneksel Mizah Dergileri.....	42
3.2.3.1.2. Modern Mizah Dergi ve Gazeteleri.....	42-43
3.2.3.1.3. Eşek Tipi Mizah Dergi ve Gazeteleri.....	43
3.2.3.1.4. Tek Sayılık Risaleler.....	43
3.2.4 Kurtuluş Savaşı Dönemi (1918–1923).....	43-44
3.2.5. Cumhuriyet Dönemi.....	44-46
3.2.6. 1950- 1980 Dönemi.....	46
3.2.6.1. 1950 Dönemi.....	46-48
3.2.6.2. 1960 -1970 Dönemi.....	48-49
3.2.6.3. 1980 Dönemi.....	49-50
3.3. Yirmi Birinci Yüzyılda Karikatür.....	50-52
3.3.1. Ferruh Doğan.....	52-53

3.3.2. Stephen Mumberson.....	53
3.3.3. Turhan Selçuk	54
3.4. Karikatürün Geleceği.....	55
3.4.1. Karikatür ve Bilişim.....	55-57
4. GAZETE KARİKATÜRÜ.....	58-59
4.1 Gazete Karikatürünün Biçimsel Özellikleri.....	60
4.1.1. Basit Siyah Çizgili Biçem.....	60-61
4.1.2. Tek Kalınlıklı Biçem.....	61
4.1.3. Rahat Çizgi Biçemi.....	61-62
4.1.4. İnceli Kalınlı Çizgi Biçemi.....	62
4.1.5. Kabataslak Çizgi Biçemi.....	63
4.1.6. Geçişli Tonlama Biçemi.....	63-64
4.1.7. Çizgisel Tonlama Biçemi.....	64
4.1.8. Ayrıntılı Çizgi Biçemi.....	65
4.1.9. Renkli Biçem.....	66
4.1.10. Bilgisayar Biçemi.....	66
4.2. Gazete Karikatürünün Dergi Karikatüründen Farkları.....	66-67
4.3 Gazete Karikatürünün Türleri.....	67
4.3.1. Gazete Karikatürünün Konusal Türleri.....	67
4.3.1.1 Siyasi Karikatür.....	67-68
4.3.1.2. Portre Karikatür.....	68
4.3.1.3. Haber Konulu Karikatür.....	68
4.3.1.4 Eğlence Karikatürü.....	68
4.3.1.5. Reklam Karikatürü.....	69
4.3.2 Gazete Karikatürünün Biçimsel Türleri.....	69

4.3.2.1. Tek Kare Karikatür.....	69-70
4.3.2.2. Bant Karikatür.....	70-71
4.3.2.3. Çizgi Roman ve Hikaye Karikatürü.....	71-73
4.3.3 Gazete Karikatüründe Yazının Kullanım Türleri.....	73
4.3.3.1. Yazılı Karikatür.....	73-74
4.3.3.2. Yazı Kullanan Karikatür	74
4.3.3.3. Yazı Kullanılmayan Karikatür.....	74-75
4.3.3.4 Karikatürün Gazetede Yeri.....	75-77
4.3.3.4.1. Gazetede Karikatür Şart Değildir.....	77-78
4.3.3.4.2. Siyasal Karikatür Sayfasal Karikatür Oldu.....	78-80
4.4 Gazete Karikatürünün İdeolojisi.....	80-81
4.4.1. Gazete Karikatürünün 1980 Sonrası Yaşadığı Değişim.....	81-84
4.5 Gazete Karikatüründe Siyasi Söylem.....	84
4.5.1 Söylem.....	84-88
4.5.2 Söylem Analizi.....	88-90
4.5.2.1. Söylem Analizinin Kullanıldığı Alanlar.....	90
5. DEMİREL DÖNEMİ KARİKATÜRDE SİYASİ SÖYLEM ANALİZİ....	91
5.1 Süleyman Demirel Biyografisi.....	91-93
5.1.1. Demirel'in Cumhurbaşkanlığı'nın Basında Yansımaları...93-94	
5.1.2. "Baba"	94-95
5.2 Siyaset ve Karikatür İlişkisi.....	96-97
5.2.1. Turhan Selçuk.....	97-98
5.2.2. Tan Oral.....	98
5.2.3. Tuncay Akgün.....	98
5.2.4. Ersin Karabulut.....	99

5.3 Demirel Karikatürlerinin Cumhuriyet ve Tercüman Gazetelerindeki Analizi.....	99
5.3.1. Cumhuriyet Gazetesi.....	99-100
5.3.1.1. 1950 Çok Partili Hayata Geçiş Dönemi.....	100-101
5.3.1.2. Sol Görüşün Sözcüsü Cumhuriyet.....	101-102
5.3.1.3. 1971 Darbesine Boyun Eğmeyen Tavrı.....	102-103
5.3.1.4. Turgut Özal Dönemi.....	103-104
5.3.2. Tercüman Gazetesi.....	104-105
5.3.2.1. İmtiyaz Sahibi Bir Karikatürist.....	105
5.3.2.2. Kemal İlcak Dönemi ve Demirel Taraftarlığı.....	105
5.3.2.3. İLKSAN Olayı (Demirel Desteği).....	106-107
5.3.3. Cumhuriyet ve Tercüman Gazetesi Karikatürlerinin Dönemlere Göre Karşılaştırmalı Analizi.....	107
5.3.3.1. 1971 Muhtırası Dönemi.....	107-113
5.3.3.1.1. Değerlendirme.....	113-114
5.3.3.2. 1975 Seçimlerine Doğru.....	114-121
5.3.3.2.1 Değerlendirme.....	121
5.3.3.3. 1980 Darbesi Dönemi	122-124
5.3.3.3.1 1979 Yılı.....	125-132
5.3.3.3.1.1. Değerlendirme.....	132
5.3.3.3.2. 1980 Yılı.....	132-135
5.3.3.3.2.1. Değerlendirme.....	136
5.3.3.3.3. Siyasi Yasaklı Dönem.....	136
5.3.3.4 Başbakanlıktan Cumhurbaşkanlığına Geçiş Dönemi.....	137

5.3.3.4.1. Demirel'in Başbakan Seçildiği Yıl (1991).....	138-140
5.3.3.4.1.1 Değerlendirme.....	140-141
5.3.3.4.2. Cumhurbaşkanı Seçilmesi (1993).....	141-144
5.3.3.4.2.1. Değerlendirme.....	144-145
5.4 Tan Oral'ın Gözünden Demirel Karikatürleri.....	145
5.4.1 Tan Oral Biyografisi.....	145-146
5.4.2. Tan Oral ile Demirel Karikatürleri Röportajı.....	146-150
SONUÇ.....	151-154
KAYNAKÇA.....	155-163

GİRİŞ

Karikatür sanatı ilk olarak insanların abartılarak çizilmesi olarak ortaya çıkmış ve bunun ilk örneklerine de eski çağlardaki duvar çizimlerinde rastlanmıştır. Ama asıl tanımıyla bir mizah dalı olan ve bir mesaj ileten karikatürün örneklerine Rönesans'ta rastlanmaktadır. Bu kadar eski bir geçmişe sahip olan karikatür zamanla gelişerek birçok farklı konuyu çizgilerine taşımaya başlamış ve özellikle yazılı basında kendine yer bularak çizgi-hikaye ve siyasal karikatür dallarında çok geniş kitlelere ulaşmıştır.

Türkiye'de çok partili hayata geçilmesiyle birlikte aktif olarak çalışabilen çizerler, 1950'li dönemlerde Demokrat Parti iktidarıyla birlikte sürekli sansüre uğramış ve mesleklerini istedikleri gibi icra edememişlerdir. Ama 1960 darbesinin ardından siyasi arenada yüzünü göstermeye başlayan Süleyman Demirel ile birlikte gazete karikatürü ülkemizde Demirel ile birlikte otuz yıl sürecek bir yolculuğa çıkmıştır.

Benim bu çalışmadaki amacım Türkiye'nin altmış yıllık çok parti geçmişinin otuz yılında aktif yer alan ve karikatürlere yeni bir söylem getiren Süleyman Demirel'in karikatürlerini incelemek. Burada ulaşmak istediğim sonuç ise, Demirel dönemi karikatürlerde iki farklı ideolojiye sahip gazeteyi inceleyerek karikatürlerinde kullandıkları siyasi söylem analizine ulaşmaktır.

Bunun için tezime öncelikle karikatür kavramını inceleyerek başladım. Karikatürün yapısal öğelerini oluşturan biçim, içerik ve alt yazının karikatürdeki önemini ve çeşitlerini araştırdım. Sonra ise karikatürün gelişmesiyle birlikte ortaya çıkan sanat, popüler, siyasal karikatür gibi türlerinin anlamsal karşılıklarını inceledim.

Tezimin üçüncü bölümünde ise karikatürün tarihsel gelişimini inceledim. İlk olarak karikatürün dünya genelinde biçimsel ve anlamsal olarak kat ettiği yolu sizlere sundum. Türk karikatür tarihsel gelişimini ise dönemlere ayırarak inceledim. Yakın geçmişimizi ise 1950'den başlayarak 1980'e kadar dönem dönem araştırdım. Yirmi birinci yüzyıla gelindiğinde ise karikatürün teknik anlamda yaşadığı değişimi ve gelecekteki yansımalarını inceledim. Özellikle bilişim teknolojilerinin karikatürle ilişkisinden doğan değişimi deneyimli karikatürcülerin de görüşlerine yer vererek araştırdım.

Tezimin dördüncü bölümünde ise gazete karikatürüne değindim. Karikatürün en geniş kitlerle ulaşmasını sağlayan gazete karikatürünün öncelikle biçimsel özelliklerine yer verdim. Sonrasında ise, karikatürün gazetede ki yerine, gazete karikatürünün ideolojisine ve tezimin konusunun temelini oluşturan gazete karikatüründeki siyasi söyleme değindim. Burada söylemin ne olduğunu ve söylem analizinin nasıl yapıldığını araştırdım. Söylem analizi bundan sonraki bölümdeki çalışmamın nasıl şekilleneceğine ve nasıl bir yöntem izleyeceğime dair de ipuçları vermiş oldu.

Tezimin ‘Demirel dönemi karikatürde siyasi söylem analizi’ başlığını verdiğim beşinci bölümünde öncelikle tezimin baş unsurunu oluşturan Süleyman Demirel’in geniş bir biyografisine yer verdim. Biyografide Demirel’in geçirdiği dönemlerde izlediği politikalara, basınla olan ilişkisine, ‘Baba’ sıfatının ortaya çıkışına ve özellikle Cumhurbaşkanlığı seçimine aday olmasının basında nasıl karşılandığını da inceledim. Sonrasında siyaset ve karikatür ilişkisine yer verdiğim tezimde, Demirel karikatürlerini incelediğim Cumhuriyet ve Tercüman gazetelerinin kuruluşlarından günümüze süre gelen ideolojik duruşlarını araştırdım. Burada 1971 ve 1980 darbesinde iki gazetenin bakış açısını ve Demirel ile ilgili görüşlerine, taraf yada muhalif olmalarına değindim. Gazetelerin bu dönemler karşısındaki duruşları sizlerle paylaştıktan sonra, bu gazetelerin dönem dönem yer verdikleri Demirel karikatürlerindeki siyasi söylemlerin analizini yaptım. 1971 muhtırası, 1975 seçimlerine doğru, 1980 darbesi, Başbakanlıktan Cumhurbaşkanlığına geçiş dönemlerini baz alarak iki gazetede ki Demirel karikatürlerini hem biçim hem de içerik olarak inceleyerek iki gazete arasında karşılaştırmalı bir söylem analizi yapmış oldum.

Bu analizin sonrasında 1969’dan beri Süleyman Demirel karikatürleri çizen ve hatta bu karikatürlerden oluşan ‘Demokrasi ve Demirel’ başlıklı bir sergisi de bulunan usta karikatürist Tan Oral röportajına yer verdim. Önce Tan Oral’ın biyografisini yazdığım bu bölümde daha sonrasında ise Tan Oral ile yaptığım röportaj doğrultusunda, onun gözünden Demirel karikatürlerini analiz etmiş olduk.

Yaptığım bütün bu incelemeler, kaynak araştırmaları, röportaj ve gazete taramaları sonucunda Demirel dönemi karikatürlerde karşılaştırmalı siyasi söylem analizinin ortaya koyduğu verileri paylaşmaya çalıştım. İki zıt ideolojiye sahip Cumhuriyet ve

Tercüman Gazeteleri'nde yer alan Demirel karikatürlerinin değişen dönemlere göre söylemlerindeki farklılaşmalarını sizlerle paylaşmayı amaçladım. Çalışmamın aşağıdaki bölümlerinde karikatürün başlangıçtan günümüze yaşadığı gelişmeleri, gazete karikatürcülüğünü ve bu karikatürün etki olanaklarını, siyasi karikatürün ne olduğunu ve gazete karikatüründeki siyasi söylemin anlamlarını ayrıntılı bir biçimde yer bulmaktadır. Ayrıca gazetelerdeki Süleyman Demirel karikatürlerinin örneklerle zenginleştirilmiş karşılaştırmalı analizi de ayrıntılı bir biçimde inceleyeceğiz.

2. KARİKATÜR KAVRAMI

Bir mizah türü olan karikatürün algılanma biçimi tamamen kişiye özeldir. Karikatürü oluşturan biçim, içeriği onun iletmek istediği mesajı şekillendirmektedir. Birçok farklı türü olan karikatürün ele aldığı konuya göre farklılaşan anlamsal türleri bulunmaktadır. Tezimin bu ilk bölümünde karikatür kavramının ne olduğunu ve yapısal öğeleri ile türleri hakkında bilgi vermeye çalışacağım.

2.1. Karikatürün Tanımı

Karikatür sözcüğünün kökeni İtalyanca doldurmak, yüklemek, mecazi olarak ta abartmak, alay etmek anlamına gelen “caricare” sözcüsünden gelir. Karikatür (caricatura) sözcüğünü ilk kez İtalyan ressam Anniballe Carracci kullanmıştır.¹

Türkiye'de başından itibaren karikatür ismi yaygın kullanım alanı buldu ve bu işi yapan kişilere, önceleri ressam yada karikatürist adı verildi. Günümüzde yaygın olarak karikatürcü ve çizer sözcükleri kullanılır. Orhan Hançerlioğlu karikatür sözcüğü için çizgi ve çizerlik sözcüklerini önerdiyse de, anlam açısından biraz kuru kalan bu sözcükler yaygın kullanım alanı bulamadılar.²

Karikatür bir mizah türüdür. Karikatürün tanımları, tarih içerisinde gelişmelere yönelik olarak değişmelere uğramıştır. Önceleri sadece insanların abartılmış portreleri olarak tanımlanırken, günümüzde çok farklı anlamlar taşımaya başladı. Konusunu insan ve insanın etrafında meydana gelen olaylardan alan karikatürün, gösterdiği ve göstereceği gelişme dolayısıyla, kesin bir tanımının yapılamayacağı söylenir.³

Karikatür, çeşitli danışma kaynakları ve kitaplarda tanımlanmaya çalışılmıştır. Bunlardan bazıları şöyledir:

¹ AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi, “Karikatür” maddesi, Cilt:12, İstanbul: Ana Yayıncılık, 1986, s.628

² Orhan Hançerlioğlu, **Türk Dili Sözlüğü**, “Çizerlik”, “Çizgi”, maddeleri, Remzi Kitapevi, İstanbul, 199, s.144

³ Ferruh Doğan, “Her Yönüyle Türk Karikatürü”, **Hürriyet Gösteri Sanat Edebiyat Dergisi**, Eylül, 1993, Sayı:34, s.68

“Resim sanatlarında, çoğunlukla belirli bir kişinin veya bir insan tipinin ayrıntılara önem vermeksizin (genellikle gülünç bir şekilde) bazı özelliklerinin abartılmış bir şekilde tasvir edilmesi.”⁴

“Bir kimsenin, bir şeyin veya bir olayın bazı özellikleri insanı güldürecek şekilde yapılmış resim.”⁵

“Bir şeyin, bir kimsenin bir olayın alaylı, insanı güldürecek ve güldürürken de düşündürecek bir biçimde çizilmiş resmi.”⁶

“Karikatür toplumsal ya da doğasal gerçeklikte var olan nesnelerin bilinçli olarak çarpık çizimidir.”⁷

“Karikatür” terimi, birçok ülkede insan görüntülerinin abartılarak çizilmesi anlamında kullanılmaktadır. Özellikle İngiltere’de karikatür; belirli bir kişinin abartılı tarzda yapılmış gülünç portresine verilen addır. Tarihsel olarak başlangıçta bu anlamda çok portre örnekleri çizilmiştir. Daha sonra sadece insan yüzlerini ele almayan, içinde isimsiz insanların bulunduğu gülünç toplumsal durumların eleştirisini yapan çizimler görülmeye başlamıştır. Bu tür çizimlere İngilizce’de “Cartoon” denilmiştir. Yani İngilizler bu iki terimi ayrı anlamlarda kullanmaktadır Kara mizah akımının yaygınlaştığı dönemde Fransa’da “Grafik Mizah” adı kullanılmaya başlamış, bu terimi benimseyenler hiç yazı kullanmadan, sadece çizgi ile çizimler yapmaya başlamışlardır. Bu karikatürlerde güldürme amacı ikinci plana atılmıştır Çizimler sade olabildiği gibi bol taramalı da olabilmektedir.

Karikatür, cartoon, grafik mizah gibi terimler başta İngiltere olmak üzere bazı ülkelerde ayrı türler olarak bilinmektedir. Oysa Türkiye’de tüm bu terimler “Karikatür” başlığı atanda toplanmaktadır. Her türlü mizahsal çizime karikatür adı verilmektedir.⁸

Çağdaş karikatürün tanımı ‘grafik mizah’tır. Karikatürün sanat olarak benimsenmesi de bu tanımla başlar. Bazı büyük ustaların uğraşları sonunda ‘Karikatür sanat mıdır, değil midir?’ tartışmaları günümüzde kesinlikle son bulmuştur. Çağımızın etkin ve yaygın sanatı

⁴ Oğuz Turhan, **Basında Çizgi Sanatı**, Ankara Gazeteciler Cemiyeti, Ankara:1 975, s.10

⁵ **Türkçe Sözlük**, “karikatür” maddesi, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1959, s.435

⁶ Hançerlioğlu, **a.g.e.** , s.144

⁷ Aziz Çalışlar, **Ansiklopedik Kültür Sözlüğü**, “Karikatür” maddesi, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1983, s.240

⁸ Atilla Özer, **Karikatür Yazıları**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2007, s.29

karikatür, uzun yıllar hafife alınmış ve küçümsenmiştir. Karikatür yazıdan arınıp mizahi grafikte bütünlük aşamasını yaptıktan sonradır ki, ünlü ressamlarla, ünlü karikatürcüler aynı kefeye konmuştur. Ama grafik mizahçıyla ressamın birbirlerinden ayrıldıkları nokta, karikatürün mizahla yüklü olması ya da çizginin mizahi eğilimidir.⁹

2.1.1. Karikatürün Amacı

Karikatürün amacı, iletişim araçlarının amaçları içinde yer almaktır. Karikatürün amacı, salt haber iletme ya da inandırma, eğitim, öğretim, tutum değişimine hazırlama, sosyal ve siyasal yönlendirme ya da kısaca eğlendirme olabilir.

Bazı çizerlere göre, grafik gülmece belirtilmek istenen şeyin çizgilerini yani olayları, bireyleri ve kurumları komikleştirerek her ne pahasına olursa olsun gülmeyi sağlama amacındadır. Okuyucuyu güldürmek için sınır yoktur, her türlü basitlik, şaka, alay ve hatta bayağılık yapılabilir. Eğer okuyucu gülerse amaca ulaşılmıştır.

Ancak farklı düşünenler de vardır Maurice Henry şöyle der; “Ben hiçbir zaman güldürmeye çalışmadım, şaşırtmayı denedim. Her şeyden önce kendim için çiziyorum. Bir fakıma kendi kendimin psikanalizini yaparak, kendi kaygılarımı belirtmek istediğimi anladım. Boşalmak istiyordum yaşam benim için çok zordu. Gülmece ise yaşama ve genel olarak gerçekliğe karşı bir savunmaydı.”

Jean Effel ise olaya bir başka açıdan bakarak şunları söyler; “Ben bir gazeteciyim basın çizeriyim. Gülmeden söz etmek tehlikelidir. Kartvizitimde gülmece çizeri değil basın çizeri yazılıdır. Kendinizi gülmece yazan ya da çizeri olarak sunarsanız zararlı çıkarsınız. Gazetelerin makale yazması gibi bizde desen çiziyoruz, gülmece çizeri olduğumuzu söylemek bize düşmez. Kulaklarımı tırmalayan bu gülmece çizeri sözcüğünü kabul etmiyorum. Bizler palyaço değiliz, basın çizeriyiz ve gazeteci olarak çalışıyoruz.”

Aynı konuda Philip Soulas, karikatürün okuyucuyu şoke etmeye yöneldiği kanısındadır. Şöyle der; “Çizerlerin çoğu artık şok desenler yani okuyucuyu eğlendirmeye yönelik desenler değil dürten desenler yapıyorlar. Çoğu kez okuyucunun

⁹ Turhan Selçuk, **Grafik Mizah**, Derleyen: Turgut Çeviker, İstanbul: İris Yayınları, 1998, s.155

hoşuna gitmek için sanki onu pohpohlamak gerekmiş gibi bir izlenim var. Bu çok kolay fakat basının belirli bir yamacı olmalıdır. İnsanlara, bazı sorunları anlamada yardımcı olmak. Oysa çoğu kez okuyucuya bir aleladelik zevki aşılanıyor.

Çizerlerde en genel yanlardan biri düzene karşı çıkma olgusudur. Karikatür tarihi karşı çıkışlarla doludur. Hogarth, Nast, Daumier, Low, Heine, Grosz hepsi de başkaldıran antikonformist ve karşı çıkan insanlardı. Paris'te 1972 Şubatında Musee d' Art Moderne'de (Modern Sanat Müzesi) Michel Ragon ve Desclozeaux tarafından düzenlenen “Mizah Deseni ve Karşı Çıkış” adını taşıyan sergi bunun en iyi örneklerini sunuyordu. Modern dünyanın çizerlerinin çoğu düzene ve geleneklere karşı çıkan karikatürcüler arasında yer almaktadır.

Grafik desen, aynı zamanda daha iyi bir dünya kurmak için bir savaşım aracıdır. Pino Zak'ın bu konudaki görüşü şöyledir; “Benim için karikatür, sadece bir anlatım aracı değil, daha fazla bir şeydir, bir savaş nedenidir.”¹⁰

Vasquez de Sola daha sert bir dille şunları söyler; “Karikatür “Allah kahretsin” demenin en kibar yoludur. Diyelim ki ülkemde ya da öteki ülkelerde insanlar acı çekiyor, bazı insanlar acı çekiyor, bazı insanlar hapiste yatıyor, söyleyecek bir sözüm var fakat söylenemeyecek bazı şeyler de var. İşte bunları karikatürle belirtiyoruz, herkes anlıyor. Ciddi olarak söylenemeyen ve söylenmesi yasaklanan şeyleri biz söyleyebiliriz. Bazı çizerler yaşamını kazanmak için, bazıları eğlenceli buldukları için, bazıları da kendilerini bu işin içinde buldukları için bu işi yapıyorlar. Ancak benim gibiler ise, kendini dinletmenin tek yolu Karikatür olduğu için bu işi yapıyorlar. Benim söyleyecek şeylerim var.

Karşı çıkma her zaman yapıcı değildir, anarşik ve bozguncu bir yapı ve nitelik de Sasiyabilir, grafik mizahın karşı çıkanları arasında da her türlü bulunur.

Abidin Dino kendisiyle yapılan bir söyleşide bu konuda şunları söylemiştir; “Elbette ki karikatür daima ilerici olmamıştır. Başlangıçtan beri gerici amaçlara yaradığı da olmuştur. Örneğin, bir takım İngiliz karikatürcüleri Fransız devrimine saldırmıştı.

¹⁰ Hıfzı Topuz, **İletişimde Karikatür ve Toplum**, Eskişehir: Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1986, s. 21

Zaten başka araçları Bilerinde tutanların etkisiyle olsun, ister karikatürü çizenin sosyal kökeni yüzünden ya da ideolojik yabancılaşmasından ortaya çıkmış olsun, çelişkiler eksik olmamıştır. Gerici karikatür var ola gelmiştir, yeni bir olay değil. Fakat diyebiliriz ki gerçek değer taşıyan Karikatür ilerici olmuştur genellikle. Ne var ki bir kişinin tutumunda hem gerici düşünceler, |hem de ilerici düşünceler yer almış olabilir. Daumier'in çok ilerici karikatürleri olduğu gibi gerici karikatürleri de vardır. Yani sanatçıyı bir tüm olarak düşünmek gerekir.”

Ekmek parası kazanmak için haftalık dergilerin sayfalarını çok alt düzeyde zevksiz ürünlerle dolduran çizerlere de rastlanır. Bunlara “gülmece esnafı” da diyebiliriz. Çoğu birinci dünya savaşı öncesi dönemlerin gülmece anlayışına uygun pornografik ve zevksiz çizen bu çizerler taklitçilikte uzmanlaşmışlardır. Ancak bazen bazıları grafik gülmece yaptıklarını, modern gülmecenin en iyi temsilcileri olduklarını öne sürerler. Okuyucuları, alıcıları da vardır, ama sanatta değer ölçüsü çok satmak mıdır?

Özetle karikatürün amacı salt güldürü değildir. Bağnazlığın, tutuculuğun, cehaletin, çıkarıcılığın, bilinçsizliğin desteklediği kötülükler, ihanetlerle dolu bir dünyada; iyilikleri, güzellikleri, sezebilmek, görebilmek, anımsayabilmek, savunmak, bilim alanında, sanat alanında yarınki kuşaklara kalabilecek yapıtlar, güzellikler bırakabilmek, insanı insan yapan, mutlu kılan başlıca amaçlardır.¹¹

2.2. Karikatürün Yapısal Öğeleri

Karikatürün yapısal öğelerini biçim, içerik ve altyazı oluşturmaktadır. Ben de bu bölümde, karikatürün bu üç temel öğesini ve onların karikatürde yer alış şekillerini anlatmaya çalıştım.

¹¹ Turhan Selçuk, **Grafik Mizah**, Derleyen: Turgut Çeviker, İstanbul: İris Yayıncılık, 1998, s.159

2.2.1. Karikatürde Biçim

Bir sanat yapıtı şüphesiz ki biçim-içerik birleşmesinden meydana gelir. Sanat yapıtı, insanı çevreleyen gerçekler dünyasının adeta süzgeçten geçirilmiş bir yansımasıdır. Fakat hiçbir zaman sanat yapıtı, yansıması olduğu gerçeklerin kendisi, hatta benzeri bile olamaz.¹²

Karikatürde biçim, rastlantısal olmayan bir dizi öğelerden oluşan bir iletidir. Biçim; görsel, sabit, bütünsel, tam, anlamın içinde taşıyan kapalı bir iletidir. Çoğu kez biçim iletinin ta kendisidir. Eklenen alt yazı anlam belirsizliğini ortadan kaldırır. Bazı durumlarda karikatür bir metnin resimlenmesidir. İletiyi içeren şey biçimin bütünüdür. Karikatür belirli bir anı kavrama, kafasına tak etmeden hareketle ansal ve bütünsel olarak algılanmış bir imgedir. Biçim gerçekten ne kaçlar uzaklaşır ve soyutlaşırsa okunması da o kadar gecikir.

Karikatürde biçim bazen eksiktir, onu okuyucu tamamlar. Tamamlama çizerin biçimine ve okuyucunun öğrenim düzeyine göre az çok kolay olabilir. Tamamlama işlemi Belirli bir zevkin kaynağı olabilir. Çünkü size egemen olan bir nesneye egemen olduğunuza inanma söz konusudur.

2.2.2. Karikatürün İçeriği ve Çeşitleri

Salt biçimle uğraşmak karikatürün işlevine ket vurabilir. Önemli olan gerek biçimde gerekse içerikte daima yeniyi aramak ve söylemek istediğimiz sözün en etkili ve en anlaşılır biçimde okura iletmektir. Okuyucu karikatürde ister durum komiği, ister mesaj olsun, ilkin ‘ne demek istediğini’ anlamakla yükümlüdür. Aksi taktirde varoluş gerekçesini yitiren karikatür, usulca desen statüsüne geçer.¹³

Sanat eserinde öze önem vermemek, yalnız ustaca işlenmiş bir biçimle yetinmek yanlış olduğu gibi, yalnız öze önem vererek biçimi, sanat tekniğini umursamamak da yanlıştır. Bir sanat eserinde her ikisinin de birbirini tamamlaması gerekir. Bir sanat yapıtının güzelliği ne içerikte ne de biçimdedir. Dile getirendedir.¹⁴

¹² Sezer Tansuğ, **İnsan ve Sanat**, İstanbul: Altın Kitapları Yayınevi, 1986, s.185

¹³ Mehmet Ergüven, **Sıradış Görüntüler**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995, s.255

¹⁴ Akşit Göktürk, **Sözün Ötesi**, İstanbul: İnkilap Kitapevi, 1989,s.39

Görsel iletiler, yazılı iletiler ve resimli iletiler olarak ikiye ayrılır. İletinin semantik ve estetik yanları da vardır, semantik yanı alıcıya, okuyucuya, seyirciye bilinen işaretlerin yardımıyla düşüncenin açık seçik anlatılmasıdır. Semantik ileti karışıklığı önler, açıktır, Kişisel değildir, nesneldir, iletinin etkinliğini sağlar. Estetik ileti ise öznel ve kişiseldir, görsel Betinin sanatsal yanını oluşturur. İyi bir karikatürün gülmeye dayalı bir yanı olduğu gibi içeriğinde semantik ve estetik yanları da olmalıdır. Semantik açıdan beş grafik ileti kategorisi ortaya çıkar:

2.2.2.1. Siyasal grafik gülmece

Buna siyasal karikatür, aktüalite karikatürü gibi adlar da verilmektedir. Amerika ve Kanada basınında “editorial cartoon” terimi kullanılmaktadır. Bu tür karikatür günlük basında sürekli olarak yer alır. Çeşitli temaları olmasına karşın, çoğu kez güncel siyasal olaylar işlenir. Gazete karikatürü çoğu kez siyasal grafik gülmece ya da dar anlamda portre karikatür yani karikatürleştirilmiş portredir. Günlük siyasal gülmececiğin bizde en başarılı örneklerini Ali Ulvi Ersoy, Turhan Selçuk, Nehar Tüblek, Semih Balcıoğlu, Bedri Koraman ve Tan Oral vermişlerdir.

2.2.2.2. Gülmeceli grafik portre

Dünyada gülmeceli portre çizenlerin sayısı giderek azalmaktadır, dışarıda David Lewine ve Vasquez de Sola, bizde ise Bedri Koraman bu kategorinin en son örnekleri arasında yer alırlar. Grafik gülmece gerçeklikten zamanla uzaklaşmaktadır.¹⁵

2.2.2.3. Saçma grafik gülmece

Bu kategori tuhaf, garip ve gerçeküstü gülmeceyi kapsamaktadır. Çizerler okuyucuda şok etkisi yaratmaya çalışmaktadır. Konular saçma görünmekle birlikte güncellikten kopuk değildir. Kaynaklarımız çağdaş toplumda bulurlar. Okuyucu ilk anda

¹⁵Bilal Arık, **Değişen Toplum Değişen Karikatür**, İstanbul: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1998, s. 64

bir sürprizle karşılaşır ama konu kendisini düşündürür. Bu tür karikatürler genelde kara gülmece türünde verilen eserlerdir.

2.2.2.4. Gülmece deseni

Yukarıdaki kategorilere girmeyen tüm karikatürler bu grupta toplanabilir. Bunlar çok değişik konulara ilişkin olabilirler: töreler, aile, cinsellik, moda, tatil, spor, avcılık, sanat, okul, taşıtlar, buluşlar v.b. Bu konuların çoğu yüzlerce kez işlenmiştir. Genel olarak mevsimliklerdir. Toplum koşulları, teknolojik gelişmeler ve moda bu tür için yeni malzemeler yaratmaktadır.

2.2.2.5. Reklam gülmececi

Reklamcılıkta gülmececi zaman zaman önemli bir yeri olmuştur. Bu alan birçok çizere iş olanağı sağlamaktadır. Reklam gülmececi düzene karşı çıkan türde bir gülmece değildir; iyimser ve sempattir. Amaç, müşterilerin çoğalması için hoş bir hava yaratmaktır. Gülmece deseninin sempatik ve estetik yanlarına özel bir önem verilir. Bu tür karikatürler hemen her yerde bulunurlar: basında, televizyonda, afişlerde. Reklamcılıkta kullanılan gülmececi desenlerin hazırlanması zamanla özel bir önem kazanmış ve bu alanda çalışan grafikerler yetişmiştir.

2.2.3. Karikatürde Altyazı Kullanımı

Altyazı, karikatürün açıklayıcı, öyküsel bölümüdür, karikatürçünün anlatamadığı noktada kendisine yardımcı olur. Altyazı bazen bir atasözü, bir deyiş, bir ad, bir bileşik sözcük, tanınmış bir şiir parçası, popüler veya güncel bir formül ya da alıntıdır. Bazen bir başlıktan, bir diyalogdan ya da bir metinden oluşur. Okuyucu önce desene bakar, sonra da altyazıya. Çoğu kez desenin yarattığı düşünce ile altyazının yol açtığı düşüncenin birbiriyle çeliştiği görülür. Çünkü altyazı bu beklenmedik ilişkiyi, bu ani anlam değişimini yaratmaya yöneliktir.

Altyazı bazen desenin olduğu bölümde, balonlar içinde bulunur. Özellikle simge ile gösterilen arasında fiziksel benzerlik bulunmadığında karikatürçü objenin neyi temsil

ettiğini karikatürün üzerine yazar, örneğin kahramanın başına düşen bir taşın üzerinde “siyasal güç”, “polis baskısı”, “hayat pahalılığı” v.b. gibi yazılar yazabilir. Bu tür yazılar olmadan karikatürçünün kafasından geçenleri, niyetini anlamak kolay değildir. Yazılar gösterge ile gösterilen arasında ya bir benzerlik ya da bir karşıtlık ilişkisini vurgular.

Mesaj kaynak göstericinin ne söylemek istediği ile hedef alıcının ne söylendiğini sandığı iletidir. Karikatürün vericisinden alıcısına ulaşmasına ve hatta daha sonrasına kadar uzanan süreç, bir iletişim sürecidir. Bu iletişim sürecinde mesaj; karikatür yoluyla ifade edilmiş ve kodlanmıştır. Bu kodlama da altyazının önemi büyüktür.¹⁶

Altyazı karikatürün bir tamamlayıcısıdır. Karikatürçüler aynı altyazıyı değişik türlerde kullanabilirler, bu çalma kopya etme olarak görülmez. Bir politikacının sözlerine değişik gazetelerde farklı karikatürlerin altında rastlanabilir Ferruh Doğan, 1962'de yayınlanan bir karikatürünün altyazısının ulusal çıkarlara zarar Hi sayıyla yargılanmış ve altyazının, karikatürün bir tamamlayıcısı olduğunu, temel ögesi olmadığını savunarak, suçsuz bulunmuştur.

1900'lerden itibaren altyazısız karikatürlere yönelik çoğalmıştır. Violet Morin'e göre desenin güldürücü olabilmesi için anlatılmak istenen olayın grafik düzeyde ortaya konması gerekir. V.Morin'e göre üç tür desen vardır; birinci durumda desen yazı olmadan düşünceyi belirtmeye yeterlidir. Belirli, bir değerler hiyerarşisine göre, yazısız desenin yazılı olana karşılık daha başarılı bir biçimde hazırlandığı söylenebilir. Yazısız karikatürdeki gülünçlük daha başarılıdır, çünkü bütünüyle görselleştirilmiştir ve tüm noktalarında göz alıcıdır.

İkinci tür karikatürlerde yazı ve desen eşit ağırlıktadır, anlatılmak istenen çelişkiyi yazı tamamlar.

Üçüncü tür karikatürler, biri çizilmiş, öteki yazılmış iki parçanın üst üste Binasından oluşur. Gülmece bir ya da daha çok ortak işaretler üstüne kurulmuştur.

Karikatürde yeni akımların kurucusu olan Steinberg'e göre, önemli olan sadece grafik yaratmadır, yani sözcüklere başvurmadan kendi kendine yeten çizgilerin dili. Çağdaş karikatür, altyazıyı kaldırma eğilimindedir. Sözsüz karikatür önemli bir gelişme

¹⁶ Aysel Usluata, **İletişim**, İstanbul: İletişim Yayınevi, 1996, s.17

kaydetmiştir. Gülmece deseninden grafik gülmeceye geçiş olmuş, anlaşılacak için Bazıyı gerektirmeyen bir gülmece anlayışına yönelinmiştir. Burada gülmece sözlerde değil dizgilerdedir ve çizgi dilbilimsel sınırları daha kolay aşmaktadır.

2.3. Karikatürün Türleri

Karikatür yüzyıllardır var olabilen ve ilgisini hiç kaybetmeden sürdürülebilen bir olgu olarak sanatçı tarafından gerek okurların, gerek medyanın, gerekse teknik şartların gelişmesiyle çeşitlenmiştir. Ayrıca karikatürün yeniliklere açık olması da bu çeşitliliğin sebebi olarak görülebilir. Karikatür anlam bakımından incelendiğinde 5'e ayrılır. Aşağıda bu beş farklı türün neler olduklarını inceledim.

2.3.1. Portre karikatür

Adından da anlaşılacağı gibi portre çizilen karikatürleri içerir. İnsanların sadece görüntüsünü ele alan bu çizimler o kişinin karakteristik özelliklerini öne çıkaran bir anlayışla çizilir. Çizimlerin, orijinale benzemesi önemlidir. Abartılarak çizilir. Bu abartmalar gülümsetmeye neden olur. Özellikle turistik bölgelerde karikatürcüler turistlerin portre karikatürlerini ayaküstü çizerek para kazanma yolunu seçmişlerdir.¹⁷

2.3.2. Saçma karikatürler

Bu karikatürler tuhaf, garip ve gerçeküstü gülmeceyi içerir. Karikatürcü izleyici üzerinde şok etkisi yaratmaya çalışır. Konular, saçma görünse de günceldir.

2.3.3. Gülmece deseni

Yukarıdaki hiçbir gruba girmeyen karikatürler burada değerlendirilebilir. Çok değişik konulara ilişkin olabilirler. Genellikle mevsimlik konulardır. Cinsellik, moda, tatil, sporlar, okul vb. gibidir. Fıkra, öykü, röportaj, haber, analiz, araştırma, köşe yazısı gibi düz metinlerin yanında yazıyı süslemek, o yazıya bir görsellik katmak için

¹⁷ Atilla Özer, **Karikatür Yazıları**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 34

karikatür çizgisiyle çizilen desenlerdir. Başlı başına bir anlamı olmayan bu desenler, ilgili yazıya görsel destek katkısı yapmak için çizilmektedir. Gazetelerde, dergilerde kadrolu olarak çalışan karikatürcü ya da grafikçiler tarafından, görsel malzemesi olmayan metinlerin daha iyi anlaşılması için çizilen yardıma nitelikteki çizimlerdir. Bu çizimler gülmece deseni ya da “vinyet” olarak adlandırılırlar Günümüzde görselliğe çok önem veren medya bu tür desenleri çokça kutlamaktadır.¹⁸

2.3.4. Reklam karikatürü

Düzene karşı çıkan bir konumda delildir. İyimser ve sempatiktir. Amaç müşterinin çoğalmasını saklayacak hoş bir atmosfer yaratmaktır.¹⁹

Karikatür, hazırlanma aşamasında grafik tekniklerine göre sınıflandırmak gerekirse:

- Çizgili klişeyle çoğaltılan karikatür
- Çizgili ve noktalı klişeyle çoğaltılan karikatür
- Tramlı karikatür
- Heliogravürlü karikatür
- Renkli karikatür
- Fotomontajla yapılan karikatür

Karikatür biçim açısından sınıflandırılırsa:

- Tek karelik karikatürler
- Bant karikatürler
- Karikatür çizgi romanlar

¹⁸ Özer, a.g.e. , s. 29

¹⁹ Topuz, a.g.e. , s.39-40

Konuyu ilgilendiren yönüyle, kullanım alanına göre karikatür sınıflandırılması da şöyledir:

- Gazete karikatürü
- Reklam, afiş, pano
- TV’de yayınlanan karikatür
- Nesne karikatür: seramik, tahta, plastik malzeme, metal ve kola
- Kartpostal karikatür, broşür
- Dekorasyon ve süs olarak kullanılan karikatür: Fresk, kabartma
- Dövme karikatür (Vücut üstüne)²⁰

2.3.5. Sanat Karikatürü

Türkiye’de karikatür çizen sanatçılar, elbette gazetelerdeki çizerlerle sınırlı değil. Basını karikatür piyasası olarak kabul edersek piyasaya giremeyen yüzlerce karikatürcü vardır. Bu karikatürcüler kendilerini ancak karikatür yarışmalarında ya da yayınlanan birkaç sanatsal karikatür dergisinde gösterebiliyorlar. Ülkemizde özellikle sanat amaçlı karikatür çizen, yetkinleşmiş karikatürcü sayısı bir hayli fazladır. Fakat yaptıkları karikatürlerin piyasaya uygun olmaması ve sergi-albüm olanaklarının çok kısıtlı olması, salt sanatsal endişelerle çizen bu karikatürcüleri küstürmekte ve bir süre sonra da karikatürün uzağına itilmektedirler.

Sanat kaygısı ağır basan, içeriği insanları düşündürmeye ve sorunlara ışık tutmaya yönelik evrensel bir dile sahip bu karikatürcüler 70’li yıllar sonrasında dünya sorunlarının ve buna paralel olarak yurdumuzdaki sorunların artmasıyla, bilinçli bir gençliğin yetişmesi neticesinde ortaya çıkmışlardır. Bu karikatürcülerin çoğu görsel bir eğitim almamalarına karşın, iletişim araçlarının yaygınlığı ve zekaları sayesinde dünya karikatürünü çizgi ve içerik açısından izleyebilmiş, kendilerini yetiştirmişlerdir. Ne yazık ki ciddi karikatürlere yer veren yayın organlarının yetersizliği, köşe başlarında haklı olarak eski ustaların bulunmaları, genç karikatürcülerin ürettikleri yapıtlarının ellerinde kalmalarına neden olmuştur. Haftada

²⁰ Topuz, a.g.e. , s. 52

bir veya ayda bir karikatür yayımlayanlar olmuş ama çok az bir telif ücreti alabilmişlerdir. Ekonomik gereksinmelerini karşılayamayan karikatürcü başka bir meslek seçmek, karikatürü de hobi olarak sürdürmek zorunda bırakılmıştır. Sonuçta birikimin fazla olmasına karşın çok az sayıda usta karikatürcü yetişmiştir.²¹

Yarışmacı çizer olarak adlandırılan yüzlerce çizer o yarışmadan o yarışmaya koşturuyor. Yarışmaları kazansa bile bu karikatürcünün mesleki hayatım etkilemiyor. Çünkü piyasa, karikatürün öncelikle eğlendirici olmasını istiyor. Sanat karikatürleri için bir arz talep dengesi söz konusu değil. Yarışmaların genç çizerler için faydası, birkaç röportaj ve ödül kazanmaktan öteye geçemiyor. Bu şartlarda karikatürü meslek olarak sürdürülebilmek hiç kolay değil.

Ayrıca karikatürcüler derneğinin işlevsizliği de karikatürün içinde bulunduğu durumu körüklüyor. Derneğin kurucularından Semih Balcıoğlu karikatürcüler derneğinin şu anki durumunu ve karikatürcülerin içinde bulunduğu çıkmazı şöyle değerlendiriyor. “Bugün karikatür çizenlerle çizmeyenler arasında gizli bir çekişme var. Karikatürcüler derneğinin bugün 500 üyesi varsa bunun 20 tanesi aktif olarak karikatür çiziyor. Geriye kalanlar hiçbir yapmıyor. Herkes karikatürcüler derneğine üye olabilir. O zaman profesyonel karikatürcünün fonksiyonu ortadan kalkıyor. Sadece arada sergi açmakla, yarışmalar Enlemekle Türk karikatürü kurtulmaz. Türk karikatürü bugün bir inişte. 50 kuşağının birkaç üyesini yitirince bunu daha iyi görüyoruz. 50 kuşağı eksiliyor ama geri kalanlar bu arkadaşlarımızın yerini dolduramıyor. Karikatürcülük ayda yılda bir çizmek değildir, karikatürcü her şeyini karikatüre bağlamak zorundadır. O nedenle çok zor bir iştir. Derneğin birçok üyesi çizmiyor sahte karikatürcülük olmaz. Türk karikatürünün en önemli sorunu bugün budur.”

Karikatürcülerin bazıları kusuru toplumda bulsa bile bunun nedenli doğru olduğu aşma konusudur. Semih Balcıoğlu sözlerine şöyle devam ediyor; “Karikatürcü başarılı olduktan, kendini topluma kabul ettirdikten sonra, sergi de açabilir, kitap da bastırabilir, etelerde de çizebilir. Ben 55 yıldır karikatür çiziyorum, niye ben bu imkanı buluyorum da diğerleri bulamıyor...”²²

²¹ Ercan Akyol, Genç Ustalar Yanıtlıyor, **Hürriyet Gösteri Dergisi**, Eylül, 1983, s.93

²² Bilal Arık, **Değişen Toplum ve Değişen Karikatür**, İstanbul: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1998, s.120

Karikatürün en önemli sorunu, belki de anlamak. Karikatürcüler günün koşullarının gerisinde kaldılar. Toplum eleştirme haddini bulabilmek için çok çalışmak, imajlar dünyasından mizahı yapılacak gerçekleri çekip alma yetisine ve bunu işleyecek çizgi ve espri iteneğine sahip olmaları gerekir.

Karikatürün bir güldürme sanatı olduğunu savunanlara göre sanat karikatürcülüğünde komiğin tanımında da sorun yaşamaktadır. Komiği tanımlarken yıkıcı ve akıcı olmayan bir yanlış, otomatizm, olanla olması gereken arasındaki çelişki, dengesizlik, uyumsuzluk, akılcı olmayan bir sonuç, genel kurallara aykırılık diye sıraladığımız kalıpların içinde kalan, salt kaba güldürüye bağımlı ne çizgisel ne de mizahi yönden sanatsal sorunluluk tanımayan ‘sulu mizah’ diye tanımlayabileceğimiz bu tür mizah yüzünden, Türk karikatür sanatı bir bunalım dönemini yaşamaktadır.²³

Sanat karikatürünün içinde bulunduğu kısır döngüyü Gürbüz Doğan Ekşioğlu şöyle değerlendiriyor; “20 yaşında bu çizerler yarışmalara katılıyorlar. Yılda 2-4 yarışmaya katılıyorlar. Bir yükseliş dönemleri oluyor, yükseliyorlar ve 30 yaşına gelince bakıyorlar ki karikatürle ilgili bir gelecekleri yok, küsüp bırakıyorlar. Mesela Sami Caner ve İsmet Lokman bıraktı. Bana da artık katılma çok ödül aldın denildi. Belki sen de bunun farkına varıp artık itilmiyorsun, dolayısıyla üretim duruyor. Yarışmaların en önemli özelliği neden yokken iş gülmesidir. Bir iş ortaya çıkar, karikatürcünün ödül alıp almaması önemli değil, konu saptanır ve hiç yoktan üretirsiniz.”²⁴

Bu durumda tek çıkış yolu, sergi ve albüm olanaklarını zorlamak ve sanat karikatürünün kendi medyalarını oluşturmak. Bu da karikatürcülerin çalışmalarlarıyla olduğu kadar, toplumun bilinç düzeyinin yükselmesiyle de yakından ilgilidir. Turgut Çeviker ise çıkış yolunu şöyle görmektedir: “Bir ressam tavrıyla çalışmıyorlar, sadece karikatür sergisi açan bir galeri kurulmuyor, sadece basın için çalışıyorlar. Sanat karikatürcülerinden bir eser bombardımanı yok, kapılan zorlamıyorlar. Böyle olmayınca karşılıklı bir pasiflik söz konusu. Bu da karikatürün gelişmesini engelliyor. Karikatür basında ilerlemez. Karikatür olayların izinden gitmeyen bir çaba içinde kendini geliştirebilir. Karikatürde resimdeki gibi yeni şeyler bulmak çok güçtür. Çünkü

²³ Turhan Selçuk, **Grafik Mizah**, Derleyen: Turgut Çeviker, İstanbul: İris Yayıncılık, 1998, s.159

²⁴ Arık, **a.g.e.**, s.121

malzeme ortadadır. Ama basında buna olanak veren bir ortam yok. Karikatürcüler galeride karikatür satarak para kazanmayı düşünmüyorlar henüz. Bir de doğrudan albüm için karikatür çizecek geleneği yok ülkemizde. Bu bilinç geliştikçe karikatür gelişecektir şüphesiz.²⁵

2.3.6. Popüler Karikatür

Dünyanın her yerinde popüler kültür ürünü, popüler karikatürler çizilmektedir. Popüler karikatür tanımlamasına uygun düşen Türk karikatürünün ilk örneklerini 1940'lı yıllarda Ramız ve Cemal Nadirin bazı karikatürlerinde görüyoruz. Dönemin iktidar koltuklarında oturan yöneticileri gazete ve dergilerde eleştirilmekten hoşlanmamaktadır. Bu yüzden basın-yayın organları maddi manevi baskı altında tutulmaktadır. İşte bu baskılardan sıkılan Cemal Nadir ve Ramiz doğrudan politika eleştirisi yerine karikatürde gündelik yaşamın ve sıradan insanların dünyasına dönmüştür.

1950'li yıllarda "Küçük Amerika" olma rüyası Türk halkının tüm kesimlerini sarmıştır. Adanalı Pamuk Ağa'lan büyük sanayici olmuş iktidardan desteklemektedir. O günlerin en belirgin sloganı "her mahallede bir milyoner yaratmaktır. Ekonomi liberalleşmeye çalışırken popüler karikatür için zemin hazırdır. Daha önce yayını durduran Akbaba dergisi iktidardan aldığı örtülü ödenekle popüler kültürün yöneten-yönetilen ilişkisi bağlamında yeniden yayınlanmaya başlar. Güzel kadın, çıplak kadın karikatürleri iyice ön plana çıkmıştır. Amaç insanlar eğlendirmek ve güldürmektir.

Popüler karikatürün en kişilikli deneyimini Oğuz ARAL 1970'li yıllarda Gırgır dergisinde gerçekleştirmiştir. Gırgır dergisi, kırsal kesimden büyük kentlere göç eder, gecekonduya yerleşerek bir türlü kentli olamayan insanların yaşantısını dikkate alır. Ne köylü, ne kentli olamayan garip bir kültürün mizahı öne çıkarılır. Arabesk müzik, lahmacun, çiğ köfte gibi terimler bol bol işlenir. TV bu kesimin evlerine girmiştir. Gazeteler ofset baskı tekniği ile çok renkli olarak basılmaya başlamıştır. Köşe dönerek zengin olma hayalleri, manken olma, şarkıcı olma, futbolcu olma hayalleri genç kitleleri hareketlendirmiştir. Dergilerde bol yazılı karikatürler, çizgi öykü ve bant karikatür çeşitleri, üstelik bu anlayışın okuyucular tarafından da karikatürlerle desteklenmesi yeni

²⁵ Arık, a.g.e. , s.121

bir popüler karikatür dünyası yaratmıştır. 26 Ağustos 1972 tarihinde yayınlanmaya başlayan Gırgır dergisinin temel felsefesi; “Can sıkıntısını, aşk yarasını, kan koca kavgasını, şipşak keser. Her derde devadır, Gırgır da gırgır.” Haftalık tirajını 400 binlere ulaştıran Gırgır, bu ticari basandan sonra benzerlerinin de çıkmasını körüklemiş Fırt, Pişmiş Kelle, Deli, Limon, Avni, Hıbrır, Dıgıl gibi dergiler bu ünden yararlanmasını bilmişlerdir. Gırgırın Popüler kültür tanımına ters düşen yanı iktidar tarafını tutmamasıdır. Ancak, halkı eğlendirmek adına en basit konular bile gündeme getirmesi, her şeyi sulandırması, patronunu zengin etme işlevini yerine getirmesi onu popüler kültür ürünü yapmıştır. Gırgırın iktidar yanlısı olmaması 1989 yılında Oğuz Aral'ın elinden zorla alınmasını gerektirmiştir. 1990'lı yıllarda popüler karikatür iyice çığırından çıkarılmış, eleştirilen Oğuz Aral anlayışının mumla aranılır olması gündeme gelmiştir.

Popüler karikatürler; okuyucunun, izleyicinin düşünsel bir çaba harcamadan tüketeceği, kolay anlaşılır ve hemen unutulur türden karikatürlerdir. Burada amaç bireyin yaşamakta olduğu gerçeklikle bağlantısını keserek, o anın geçirtilmesini sağlamaktır. Üstelik geçirtilen bu anın, olabildiğince eğlenceli olması da işin keyifli tarafıdır.²⁶

Popüler karikatür 1950'li yıllardan bu yana gittikçe daha düzeysiz bir kimliğe (kimliksizliğe) bürünmektedir. Dıyojen, Aydede, Gülyüz, Akbaba, Karagöz, Mizah, Şaka, Karikatür, Amcabey gibi önceki yıllarda dergilere verilen isimler, günümüze yaklaştıkça Gırgır, Fırt, Mikrop, Limon, Pişmiş Kelle, Dıgıl, Hıbrır, Gümgüm, Kemik, Deli, Le Manyak, Meme gibi anlamsızlıklar yığını olarak sıralanmaktadır. İçeriklerine hiç bakılmadan bile dergilere verilen bu isimler tahmin yürütmek için bir fikir verecektir.

Tüm bu açıklamalardan sonra karikatürle doğrudan ilgili bir kişi olarak “karikatür” kavramını popüler karikatür bağlamında (işin bu boyutunu geniş tutmakla) gerçek sanat karikatürüne haksızlık ettiğimi düşünüyorum. Her türlü mizahsal çizgi karikatür ana başlığı altında değerlendirildiği için halkın gözünde “hepsi aynı kapıya çıkar” anlayışı vardır. Oysa karikatürün bir de popüler olmayanı vardır, 1950 Kuşağı karikatürcüleri grafik mizah ya da çizgi mizah anlayışı ile çizdikleri örneklerle Türk karikatüründe şanlı bir tarih yazmışlardır. Uluslararası önemli ödüller kazanarak Türk

²⁶Atilla Özer, **Karikatür Yazıları**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2007, s.47-49

karikatürünü tüm dünyaya tanıtmışlardır. 1950 Kuşağı üyeleri zaman zaman popüler karikatür örnekleri çizmiş olsalar da, karikatürün saygınlığına hiçbir zaman gölge düşürmemişlerdir. Popüler karikatürün sulu mizahı, kadın ve cinselliği ele alışı, argo ve küfürlü konuşmalar karikatür kavramına olumsuz yönde etkiler yapmaktadır. Halbuki olumlu örnekleri öne çıkararak başta eğitim öğretim olmak üzere bir çok alanda karikatür sanatının avantajlarından yararlanılabilmelidir.²⁷

2.3.7. Siyasal Karikatür

Güncel siyasal karikatürün (editorial cartoon) yaygın olduğu ülkelerde bu türe daha çok bir ikna aracı gözüyle bakılır. Karikatürün iletişimsel etkililiği çoğu kez bu açıdan tartışılır. Böyle bir karikatürü gören kişilerin o konu hakkındaki görüşleri inançları değişti mi, değişmedi mi? Temelde sorulan soru hep budur. Ve yapılan araştırmalar karikatürün kişileri ikna etmekte hiç de etkili olmadıklarını ortaya koyar. Bu karikatürün kendine özgü güçsüzlüğünden ileri gelen bir durum değildir. Bu iletişimsel etkililik araştırması tek basma hiçbir iletinin- başyazının, fikranın televizyon programının, filmin insanları ikna etmekte fazla Etkili olmadığını gösteriyor. İdeolojik yapılar, inançlar, kamlar nasıl birçok tuğladan örülüp, uzun bir süre ve süreç içinde yükseliyorsa, değişmeler çöküntüler ve yıkılmalarda tek salvoda değil ağır bombardımanlar sonucu gerçekleşiyor.

İletişimin bir bilim dalı olarak garip yazgısını yansıtıyor bu durum. Bu alana ilgi Buyanların çoğu temelde şu ikna işine merak sardığı için kariyere soyunuyor. Ama bu alanda gelirse çürüttükçe, sosyal psikolojik araştırmalarından, tarihsel ideoloji analizlerine çeşitli grillerle karşılaştırmalar yapıldıkça karamsar sonuçlara varıyor.

Güncel siyasal karikatüre ikna gücü ölçüleriyle yaklaşmak bu açıdan yanlış olur. Çünkü bu tür aslında bir ikna aracı değil bir ifşa aracıdır. Yani bu tür karikatürlerin en başarılısı insanın temel kam ve inançlarında değişime yol açanı değil, insanın içinde yaşadığı dünya hakkında yepyeni bağlantılar kurmasını, yepyeni ilişkilerin varlığını kavramasına yardımcı olanıdır. Şiir ve karikatür bu açıdan akraba sayılabilirler. Her ikisi de gündelik hayatın aşınmış, yıpranmış köşelerine bir çerçeve koyabiliyor ve

²⁷ Özer, a.g.e. , s.51

yıllardır görülüp algılanmayan bir anda anlaşılır duruma getirebiliyorlar. Bir şimşek çakıyor alacakaranlık aydınlanıyor, umulmadık bir bağlantının asıl bağlantı olduğu anlaşılıyor.

1983 yılında Washington'da yaşayan Salih Memecan şunları söylüyor; “Yabancı bir ilkede yaşayıp güncel karikatür yapmak benim açımdan bir avantaj. Buranın geleneğine hapsolmadığım için onların göremediği ilişkileri görebiliyorum. Amerikalılar için soluklaşmış hayat köşelerini, burada bir şey yok deyip es geçtikleri bağlantıları dışarıdan olmam nedeniyle görebiliyorum.” Bu yüzden olsa gerek eskiyip bayatlamayan aylarca bekledikten sonra yayınlanabilen karikatürler yapabiliyordu.

Karikatür temelde bir ifşa aracıdır demek onun bir keşfe dayandığı varsayımından hareket ediyor. Karikatürde yaratım olayım anlamak isteyenlerin her şeyden önce bu keşif olayı üzerinde odaklaşmaları gerekiyor. Bir melodinin ya da matematik formülünün bulunmasından çok farklı bir şey değil bu. Buluşmaz sanılan iki düzlem karikatürçünün kafasında bir araya geliyor.²⁸

2.3.7.1. Karikatürün Siyasal İşlevi

Mizah ve karikatür yoluyla, bir yanda açıkça belirtilmesi güç ola siyasal eleştirilerin ortaya konulması kolaylaştı. Öte yanda da yine karikatür, e ağır eleştirileri bile üstü örtülü bir havada yaptığı içi siyasal eleştiri kabul edilebilir nitelik kazandı. Böylece karikatür Türk toplumunda hoşgörünün gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Mizahın ve karikatürün Türk demokrasisine iki biçimde büyük hizmetler sunduğu söyleyebiliriz: Birinci olarak, Tanrının yeryüzündeki gölgesi olan Padişahlık döneminde bile siyasal muhalefet geleneğini başlatmış ve sürdürmüştür. İkinci olarak da en ağır eleştirileri bile yumuşatıp kabul edilebilir bir niteliğe bürüyerek toplumdaki hoşgörüyü pekiştirmiş ve geliştirmiştir.

Mizah ve onun simgesi olan karikatür ile demokrasi, Anadolu toprağının yüzyılları kapsayan birikiminin el ele gelişmiş iki ürünüdür. Bu ürünleri günümüz Türk toplumunda birbirinden ayırmanın olanağı yoktur. Çünkü bunlar sürekli olarak uyumlu bir etkileşim içinde birbirlerini destekleyerek gelişmektedirler. Üstelik karikatür, siyasal

²⁸ Haluk Şahin, “Siyasal Karikatür”, **Hürriyet Gösteri Dergisi**, Eylül, 1983, s.82

yaşama olduğu kadar, Türk toplumsal ve kültürel yaşamına da damgasını vurmuştur. Cemal Nadir'in "Amca Bey"i, Turhan Selçuk'un "Abdulcanbaz"ı artık Türk kültürünün ve toplumun tarihinin anlamlı simgeleri haline gelmiştir. Türk toplumu ve Türk siyasal yaşamı yalnız en güze ifadesini değil en keskin eleştirisini de Türk karikatüründe bulmuştur.²⁹

2.4. Karikatürün Etki Olanakları

Karikatür kısadır, çarpıcıdır, şok etkisi yapar, yan okuma yazma bilenlere bile seslenir. Her gazete okuru kendine göre bazı konulara öncelik tanır. Buna karşın tüm okurlar önce karikatüre bakarlar. Okuyucuların yüzde 60'ı önce siyasi haberlere, yüzde 30'u uluslararası haberlere, yüzde 10'u ekonomi haberlerine bakarken okuyucuların yüzde 95'i karikatürü izlemektedir. Bu yüzde oranı karikatürün yaygınlığını ve topluma etkisini vurgulamaktadır. Ancak bu sonuçlarla karikatürün toplumsal değişimdeki rolünü saptamak kolay değildir. Yine de etki payı küçümsenemez. Karikatürcü Wolinski toplumu etkileme konusunda şunları söylemiştir; "Toplumu etkilememiz şöyle oluyor. En azından insanları düşüncesiz, kafasız olmaktan kurtarmaya çalışıyoruz. İnsanları biraz olsun düşünmeye zorluyoruz, insanları budalalıktan kurtarma savaşı veriyoruz."

Karikatürden etkilenen okuyucu kendi tepkilerini belirtir. Örneğin karikatüre konu devlet adamı, okuyucu gözünde etkisini yitirebilir ve seçimlerde okuyucular tepkilerini oy yolu ile gösterebilirler. Karikatürcülerin sürekli eleştirdikleri bir olgu toplumunda baskısıyla değişebilir. Karikatür belli bir düşüncesi oluşmuş ve seçimini yapmış okuyucuyu fekler, yüreklendirir ama yine de son sözü söylemede etkili değildir.³⁰

Okuyucunun tepkisi de karikatürcüyü etkileyebilir ve bazen karikatürcü seçtiği konuları gözden geçirmek zorunda kalabilir. Bu tepkiyi bilmezlikten gelemez, karikatürcü anlamak çünkü karikatürcü gelecek kuşaklar için çizmez. Bu tepkiyi okuyucu mektuplarından, gazete tirajlarından ve yüz yüze görüşmelerden öğrenebilir.

²⁹ Emre Kongar, "Karikatürün Toplumsal ve Siyasal İşlevi", **Hürriyet Gösteri Sanat Dergisi**, Eylül, 1983, s.71

Okuyucunun karikatürçüye en inli ve dolaşksız tepkisi desteğini yok etmesidir. Bu baskılara gazete yöneticilerinden en tepkiler ve yasalarla hükümetlerin baskıları da eklenirse karikatürçünün yapabileceği iki seçenek kalır, ya her şeye rağmen, hapse girmek pahasına görüşlerini sürdürür ya da istemeden de olsa bir otosansür uygular.³¹

2.4.1. Karikatürün Eğitime Etkisi

Yazısız karikatürü okuma yazma bilmeyenlerde anlayabilirler. Bu açıdan karikatür toplumun eğitilmesinde, bilim ve kültür konularının basite indirgenmesinde yardımcı ve eğitici bir rol oynayabilir. Ne yazık ki dünyada karikatür eğitim amacıyla çok az kullanılmaktadır. 19. yüzyılda Distel'in yaptığı ilk karikatürlü takvim, Hint Reform Derneği dergisinde çıkan eğitici karikatürler, Küba'da çıkan suni dölleni ve şeker kamışı üretimi hakkında bilgiler veren karikatürler bu konuda örnek gösterilebilir. Yine Küba'da yayınlanan 4 karikatür dergisi eğitici çizgilerle yayınlanmaktadır. Fransa'da ise karikatürün eğitimdeki rolü çizgi öykülerle görülür. Bu konuda Antoine Roux şöyle der; "Dil ile karikatür arasındaki ilerin çok karmaşık olduğu bir gerçektir. Ne var ki eğitimde geleneksel yöntemlere bağlı olanların savlarına karşılık karikatür belirli konuların ve tekniklerin öğretiminde çok önemli bir rol oynayabilir.

³¹Hıfzı Topuz, **İletişimde Karikatür ve Toplum**, Eskişehir: Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1986, s.90

3. KARİKATÜR TARİHİ

Karikatür tarihi çok eski zamanlara dayanmaktadır. Çünkü temelde bir kişiyi abartarak çizmek anlamına gelen karikatürün bu türdeki ilk örnekleri Paleolitik Çağ'a dayanmaktadır. Ama gerçek anlamdaki karikatürün gelişimi Rönesas'a dayanmaktadır. Tezimin üçüncü bölümünde böyle köklü bir tarihe sahip olan bu sanat dalının, gelişimini ve Türkiye'de tarihsel dönemlere göre kat ettiği yolu inceleyeceğim.

3.1. Karikatürün Tarihsel Gelişimi

Karikatür çizgilerle abartmalarla bir kişiyi, bir canlıyı ya da bir şeyi gülünç göstermek anlamında düşünülürse, karikatür tarihi insanlık tarihi kadar eskidir.³²

Abartılı anlatıma çok eski çağlardan beri başvurulmaktadır. Paleolitik ve Neolitik çağdan kalma taş üstüne yapılmış kabartmaların bazıları karikatüre benzemektedir. Hititler fevrinden kalma, şölenlere canlılık katan soytarıları gösteren kabartmalar vardır. Batı sanatında bu tür örnekler Eski Yunan yazı ve resimlerinde, Roma duvar isimlerinde ve Ortaçağ heykellerinde rastlanır. Doğu kültüründe ise abartı yüklü minyatürler gölge oyunu tipleri örnek olarak gösterilebilir. Karikatürü andıran ilk desenler Paleolitik çağdan kalmadır. Fransa'da Ariege'de Üç Kardeşler mağarasında, Doğu İspanya'da Cueva'da Ramigia mağaralarında, Castellon'da Easuble boğazında ve Cezayir'de Tassili kayalıklarında bulunan taşüstü resimlerinin bazıları Karikatür türündendir, Paleolitik çağın insanların bu desenleri dinsel inançlarla mı, oyun ve eğlence olarak mı yaptıkları anlaşılamamıştır ama ne var ki bu desenleri çizenleri karikatüristlerin ilk atası saymak yanlış olmaz. Mezolitik çağda mağara duvarlarına yapılan desenlerden sonra neolitik çağın sanatçıları da abartılı gülünç desenleri vazolarda ve fresklerde sürdürmüşlerdir.

Karikatüre benzer bazı desenlere Eski Mısır'da (M.Ö. 1370) rastlandığı söylenmektedir. Mısır Kralı 4. Amenofis'e ait bir kabartma portre buna örnek olarak gösterilmiştir. Bugün Berlin Müzesinde bulunan bu portre çok abartıdır. Oysa o güne

³² Atilla Özer, "Karikatür Sanatı ve Reklamcılık" **Anadolu Üniversitesi Eğitim Teknolojisi ve Yaygın Eğitim Vakfı Yayınları**, Eskişehir, 1988, s.8

kadar Mısır sanatında kralların ve yalan çevresinin tanrısal güzellikte olacağı inancı yaygındı.Kralların ve yalan çevresinin resimleri bu temel inançla olduğundan daha güzel yapılmaktaydı.bu portre ise dikkati çeker deformasyonu ile resim anlayışı ağır basan diğer yapıtlardan ayrı bir niteliktedir.³³

Gerçek anlamda karikatür ise, çizime dayalı anlatımın önem kazandığı Rönesans'tan bu yana gelişmiştir. Leonardo da Vinci ve Albert Dürer gibi sanatçıların burun gibi bazı organları abartılmış ya da çirkinliği vurgulanmış insan çizimleri, desen çalışmalar yaptıkları bilinmektedir.³⁴

Karikatür 16. ve 17. yüzyılda İtalya'da gelişmiş ve yaygınlık kazanmıştır. Karikatüre yakın ilk resimler, belirli çevrelere yönelik olan Anibale Carracci'nin çizimleridir. Karikatür, Carracci kardeşlerin atölyesinde bir oyun biçiminde ortaya çıkmıştır. Portre deformasyonuna dayanan bu çizimlerde, çizimi yapılan kişilerin yüzleri hayvanlara veya kansız nesnelere benzetilmektedir.

Karikatür sözcüğünü ilk defa Mosini kullanmıştır, Mosini, Anibale Carracci'nin .yazdığı “Art di Bologna” adlı esere bir önsöz yazmış ve bu önsözde (1646) karikatürü, gerçekliğe önem vermekle birlikte, fantezi ya da komiğe yönelik bir portre çizim yöntemi olarak tanımlamıştır. 17. yüzyılın ünlü sanat kuramcısı Flippo Balducini karikatür imgesini 1681 yılında çıkan Sanat sözlüğünde şöyle tanımlamaktadır: “Ressamların ve heykeltıraşların İH imgeden anladıkları, bir portre yapma yöntemidir, bu yöntemi uygulayan sanatçılar, oluşturulan bütünün resmedilen kişiye olabildiğince benzemesini amaçlarlar ancak bu arada Şakadan hoşlandıklarından ya da kimi zaman alay etmek için, resmettikleri çizgilerdeki aksaklıkları aşın büyütüp vurgularlar, böylece portre ayrıntılarda yapılan değişikliklere karşın, sonunda yine de bir bütün olarak modele benzer.”

Karikatürün bu dönemki en önemli isimleri arasında Anibale Carracci, Agostino Carracci, Gissepe Archimboldo ve Benini sayılabilir.1690 yılında Venedik'ten İngiltere'ye giden T. Browne orada “Caricature” terimini Kullanmaya başlamış ve bu sözcük İngilizceye yerleşmiştir. İngiltere'de bir demokratik rejimin Avrupa'nın diğer

³³ Atıla Özer, **Kuramsal ve Uygulamalı Karikatür**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları,1998, s.12

³⁴ **Ana Britanica Ansiklopedisi**, “Karikatür” maddesi, İstanbul: Ana Yayıncılık, 1994, cilt:18, s.188

devletlerinden daha önce kurulmuş olması, karikatür sanatının önce İngiltere'de yerleşip gelişmesine ve benimsenmesine neden olmuştur.³⁵

Sanayi Çağı'nın anlatım biçimi olan karikatür ilk sanayileşen ülkede, İngiltere'de gelişti. 17. yüzyılda soyluların bir eğlencesi olarak İtalya'dan alındıysa da, özellikle William Hogarth çarpıtılmış insan görüntüleriyle yetinmek yerine, davranışlardaki çelişkileri ortaya koyan, oyma baskılarıyla gerçek karikatürün öncüsü sayılmaktadır. Hogarth'dan bu yana portre karikatürü ve konulu karikatür gittikçe daha yoğun bir biçimde toplumsal ve siyasal yergi aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır.³⁶

Karikatür, basımevi'nin gelişmesine koşut olarak, gazete, dergi gibi kitle iletişim İhraçlarının çoğalmasıyla ressamın eğlenceli bir yan uğraşı olmaktan çıkıp etkili bir anlatım biçimine dönüşmüştür. Başka bir deyişle çok sayıda basılıp geniş bir izleyici kitlesine ulaşmaya başladığı zaman, gerçek gücünü göstermiştir. Karikatürü kaba bir yergiden, zeka ve el becerisi gerektiren bir uğraş düzeyine çıkaran sanatçılar da bu ortamda yetişmiştir.³⁷

19. yüzyılda karikatür sanatı altın çağı yaşadı. 18. yüzyılda Thomas Bewick'in tahta oymacılığı sanatın arıtması ve 1798'e doğru Alois Senefelder'in litografiyi icat etmesi İ karikatür sanatının gelişmesine büyük etkiler yapmıştır. Johannes Gutenberg'in önemli buluşu Şinatbaa, karikatür sanatının kaderini değiştirmiştir. Bu teknikler sayesinde bir karikatürün binlerce defa basılabilmesi gerçekleşmiştir.

Karikatür en büyük gelişmeyi 19. yüzyılda Fransa'da yaşamıştır. Philibert Lois Debucourt o günkü Paris'i yansıtan karikatürler çizmiştir. Napolyon döneminde karikatürün neredeyse tutkuya dönüşmesi ayrı bir Fransız okulunun açılmasına neden olmuştur. Bir önceki kuşaktan gelen Louis Baptise Isabey çalışmaların asıl başlatıcılarından olmuştur. Boilly karikatürlerinde Fransız tutum ve davranışlarını alaya almıştır. 1804'te Charles Philippon'un "La Caricature" adlı ilk mizah dergisini çıkarmaya başlaması Honore Daumier ve Grandvile takma adını kullanan J.Gerard gibi büyük karikatür ustalarının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Philippon siyasal ve yasal sınırlamaların çok iyi değerlendirebilen bir ustadır. Louis Philippe'i bir armuda

³⁵ E.H Gombrich, **Sanat ve Yanılsama**, Ahmet Cem (çev.), İstanbul: Remzi Kitapevi, 1992, s.331

³⁶ Turhan Selçuk, "Türkiye'de Yapısal Değişme ve Karikatür Söyleşisi", **Karikatür Dergisi**, Ocak, 1980

³⁷ **Ana Britanica Ansiklopedisi**, "Karikatür" maddesi, İstanbul: Ana Yayıncılık, 1994, cilt:18, s.188

dönüştüren ve aynı zamanda bir sözcük oyununu içeren çizimi, derginin eleştirideki sınırlarını göstermekteydi.³⁸

17. yüzyıla kadar sadece portre olarak değerlendirilen karikatür daha sonra konulu anlatıma dönmüştür. Genellikle alt yazılı olan bu karikatürlerin işlevi fıkraları veya eleştirileri resimlemektir. Bu tür karikatürlerde gülmece çizgiden değil, sözden, sözcüklerin türlü anlamlarda kullanılabilirliğinden kaynaklanmaktadır. Çizgi, söz için yardımcı öge olarak kullanılırken, söz çizgi için vazgeçilmez kılmıyordu. Bunun sonucu olarak sözler kaldırıldığında çizgi anlamsız kalıyor, ama çizgi kaldırıldığında sözler hiçbir şey yitirmiyordu. Anlam çizgiden değil, sözden çıkıyordu. Çizginin işlevi sadece sözü biraz daha anlaşılır hale getirmektir. İkinci Dünya Savaşı'na kadar aynı doğrultuda ilerleyen karikatür sanatı, bu tarihten sonra biçimde ve içerikte çeşitlilik göstermeye başlamıştır. 19. yüzyılın ortalarına doğru başka ülkelerde de karikatüre yer veren mizah gazeteleri çıkmaya başlamıştır. İngilizler 1841'de Punch'u, Almanlar 1844'de Fligende Blätter'i, İtalyanlar 1847'de Fishietto'yu, Avusturyalılar 1857'de Figaro'yu, Amerikalılar yine aynı yıl Harper's Weekly'i, Hintliler 1857'de Indian Punch'u çıkartmışlardır.³⁹

İkinci dünya savaşından önceki yıllarda karikatürde bir kıpırdanma olmuştur. Amerika'da New Yorker dergisinin çevresinde toplanan sanatçılar yazısız karikatüre yönelerek, çizgilerini sadeleştirmişlerdir. Gülmecenin konusu abartmalardan değil çizgilerden çıkmaktadır. Karikatürcüler insanların budalalıklarını konu edinmekte ve daha vurucu, daha çarpıcı, daha yıkıcı yollar tutulmaktadır.⁴⁰

“Modern Grafik Gülmece” olarak da adlandırılan bu yeni karikatür anlayışının kaynağı 2. Dünya savaşı yıllarında Amerika'da bulunmasına rağmen ortaya çıkmasına değişik ülkelerdeki birçok karikatürcünün ve ressamın etkisi olmuştur. İkinci Dünya Savaşı bitiminde, Rumen kökenli mimar Saul Steinber adlı bir sanatçının 1945'te yayınladığı karikatür albümü, karikatür dünyasında önemli bir etki yaratmıştır. “Ali İn Line” (Hepsi Çizgide) isimli bu albümün yayınlanması, modern grafik gülmecenin doğuşunun habercisidir. Ardından Amerikalı yeni karikatürcüler, 1945'te Paris'teki

³⁸ Meydan Larousse, İstanbul: Sanat Kitapevi, 1987, cilt:7, s.12

³⁹ Selçuk Demirel, “Abidin Dino ile Karikatür Üzerine”, **Hürriyet Sanat Dergisi**, Eylül, 1983, s. 72-75

⁴⁰ Atilla Özer, **Kuramsal ve Uygulamalı Karikatür**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1998, s.12

Amerikan Büyükelçiliğinde bir sergi açmışlardır. Bu sergi Fransa'da büyük tartışmalara yol açmıştır. Amerikan Elçiliği sergisi Avrupa'da yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur.

Gençler artık güldürüyü çizgilerde yaratıyorlardı, yazı ikinci plana düşmüştü. O zamana kadar ele alınmamış konular karikatüre girmeye başlamıştır ve çizgiler sadeleşmiştir. Yemler vuruculuğa, şok etkisi yaratmaya, şaşırtmaya yöneldiler. Bazıları da bütün çirkinlikleri, kötülükleri ve iğrençlikleri konu edindiler. Yeni akım çeşitli biçimlerde bütün ülkelerde gelişmeye başlamıştı.⁴¹

1941'de New Yorker'da Steinberg'in imzasının görülmesinden bu yana, karikatürün grafiksel niteliği, özgürlük ve esneklik konusunda akıl almaz bir yeniliğe tanık olmuştur. Amerika'da, Avrupa'da ve özellikle değerinin daha önce anlaşıldığı Fransa'da onun kalıtından yararlanmayan grafik sanatçısı pek yoktur. O, karikatürdeki yararsız saldırganlığı kaldırarak, bu sanatın ilgi alanını genişletmiştir. Steinberg'in çizgileri yalnızca altyazısız olmayıp, gücünü tamamen grafiksel niteliklerden alması, güldürü öğesinin yalnızca biçimlerde yapılan bir oyundan kaynaklanması, karikatür sanatı açısından bir devrimdir. Steinberg anlamlı olduğu sanılan şeyin içindeki çirkinliği, biçimsizliği, çirkin ya da anlamsız sayılan şeyin içindeki güzelliği ve uyumu da çok sade, hatta bazen çocuksu çizgilerle, kolajlarla ama yetkin bir ustalıkla verir.⁴²

Artık karikatür eskisi gibi salt güldürü veya salt eleştiri olayı değildir. Güldürüyle eleştiriye bir araya getiren, güncel olayları incelerken psikolojiyi, tarihi, biyolojiyi, dini, cinselliği işleyen vazgeçilmez bir iletişim ve yaratım şekli olmuştur.⁴³

Modern sanat daha önce sanatçıyı araçların seçme ve deneme yapma özgürlüğü bakımından sınırlamış olan engelleri ve tabuları yıkmıştır.

İkinci dünya savaşı kadar söze ağırlık veren karikatür bu tarihten sonra biçimde ve içerikte çeşitlilikler göstermeye başlamıştır. Bugün dünyada yaygınlaşan karikatür akımı içerisine giren karikatürün temel özelliklerinden birisi yazının ikinci plana düşmesi ya da yazısız karikatürün oluşturulmasıdır. Yazının kaldırılması ve çizgilerin sadeleştirilmesi yanında yenilikçi karikatürcüler vurucu, şaşırtıcı, çirkin, iğrenç konular ve çizgiler seçmeye başlamışlardır.

⁴¹ Hıfzı Topuz, "50 Yıllık Dünya Karikatürü 1935-1985" **Milliyet Sanat Dergisi Eki**, 1991, s.4

⁴² Hıfzı Topuz, "Dünya Karikatürü Nereye Gidiyor", **Milliyet Sanat Dergisi**, 1984, s.14

⁴³ BURIAN Xavier, "Çizgisel Güldürü", **Gül Diken Dergisi**, 1993, s.2

Karikatür yapmak için çizginin dışında malzemeler de kullanılmıştır. Killi toprak, seramik veya alçı; karikatür malzemesi yapılmıştır. Suluboya, yağlıboya, pastel boya, kolaj tekniği karikatüre uygulanmıştır. Gravür, taşbaskı, tahta baskı, linol baskı ve serigrafi teknikleri karikatürü çoğaltmak için kullanılmıştır. Bunlara dayanarak karikatürcü Niyazi Yoltaş karikatürü; “Görsel sanatlardan yararlanılarak mizah yapma sanatıdır” diye tanımlamıştır.

Üstün Alsaç'ın tanımı ise şöyledir: “Karikatür insanların, varlıkların olayların hatta duygu ve düşüncelerin doğala ters düşen, olağanla çelişen, gülünç yanlarını yakalayıp bunları kimi zaman da yazı ile desteklenmiş abartılı çizimlerle bir gülmece anlatımına dönüştürme sanatıdır.”⁴⁴

3.2. Türk Karikatür Tarihi

Karikatür Türkiye'de de Batı'dakine benzer bir gelişme izlemiştir. Basımevinin kurulmasından bir süre sonra yayınlanmaya başlayan gazete ve dergiler zamanla örnek batı gazete ve dergileri gibi resimler basmışlardır. Fotoğrafın olmadığı dönemlerde bunlar elle yapılan çizimlerdi. Bu anlatım aracının kullanılmaya başlanması onun doğal haritası olan çizgi ile mizaha yol açmıştır. Bir süre sonra da karikatürün, toplumsal ve özellikle siyasi eleştiri amacıyla kullanılacak etkili bir araç olduğu görülmüştür.

Türkiye'de karikatürün tarihi, Türkiye tarihiyle tamamen paralellik göstermektedir. Özellikle geçiş dönemlerinde ve siyasi çalkantıların fazlaştığı yıllarda, karikatür bir mücadele aracı olarak ön plana çıkmıştır. Bugünkü biçimiyle karikatür Batı etkisi altındaki sanatlardan sayılmaktadır. Gene de i. bu sanatlardan ülkemize en az yabancı olan bir sanat türüdür karikatür. Çizgiye dayanan anlatımı, minyatürden çarşı ressamlarının yapıtlarına kadar uzanan bir çizim geleneğine dayanmaktadır. Biçimlerdeki abartma, Karagöz oyunu figürlerini anımsatmaktadır. Alay-hiciv-yergi bileşeni ise Türk mizah geleneğinden beslenmektedir.

Geleneğinde böylesine derin bir mizah birikimi olan Osmanlı'ya karikatür, doğuşundan ancak 250 yıl sonra gelmiştir. Halkın yazılı kültürün uzağında olması bunun en önemli sebebidir. Ayrıca Batıya kapalı oluşumuzun ve sanatçıların o zaman

⁴⁴ Özer, a.g.e. , s.22

sarayın himayesinde bulunması, karikatür gibi muhtelif bir sanatın doğuşunu geciktirmiştir. Karikatür bizde baskının neticesinde doğan, hayat bulan bir sanat dalı olmaktan çok, basımevinin gelişimine paralel olarak, şartların oluşmasıyla birlikte kendi kendine gelişen bir sanat dalı Solmuştur. O günkü şartlarda karikatür, mücadelecı ve muhalif bir kimlik sergilemekten uzaktır.⁴⁵

Türk karikatür sanatının geç oluşmasının nedenini Semih Balcıoğlu şöyle açıklamaktadır; “Öncelikle şunu belirteyim ki, Osmanlı İmparatorluğunda dinsel etkilerle konulan yasak, ilk ve en önemli nedenlerdendir. Yasak nedeniyle sanatçılar, figürün dışındaki çizgi sanatlarına, yazı, tezhip, çini, tahta oymacılık, maden süslemeleri ve mermer işçiliğine yönelmişlerdir. Batıya kapalı bir ulus oluşumuz, eğitimin tümüyle dinsel temellere bağlı oluşu, sanatçının doğrudan doğruya sarayın hizmetinde olmak zorunluluğu da karikatür sanatının gelişmesini engelleyen nedenler arasındadır.⁴⁶

İstanbul'da yayınlanan ilk Türk gazetesi Takvim-i Vakayi 1831'de çıkartıldı. Ondan i yıl sonra 1849'da ilk resim, 36 yıl sonra ise 1867'de ilk karikatür yer aldı. Osmanlı İmparatorluğu sınırlan içinde saptanabilen ilk mizah dergisini HosvepVartanyan Paşa 1852'de yayınladı. “Boşboğaz Bir Adem” adını taşıyan derginin karikatürleri de yayıncısı tarafından çizilmişti. Ermeniler daha sonra 1856'da “Meğu” adlı dergiyi çıkardılar. Bir Osmanlı dergisinde ilk karikatür yer alana değin geçen 36 yıllık süre içinde Ermeni vatandaşlar etkin bir mizah basım yaratmayı başarmışlardı. Bu olgu karikatürün Türkçe basına girmesinde önemli bir etmen olmuştur. Osmanlı kültüründe karikatüre bir ön tarih oluşturacak öğeler araştırıldığında, minyatür. Karagöz tasvirleri ve Mehmet Siyah Kalem (15.yy) öne sürülür. Bunlar yapısal açıdan karikatürel nitelikler taşımalarına karşın, bu amaçla yapılmamışlardır dönemlerin farklı süreçlerin ürünleridir. Siyah Kalem bir ada gibi hiçbir yere bağlanmadan donup kalmış, minyatür ise basın ortaya çıktığında çoktan devrini kapamıştı, Karagöz ailesi ise sözlü mizahın gözdelelerinden biriydi. Biçimsel olarak karikatüre en yakın olan tipler, basında gelişen mizah yazılarıyla kendini göstermeye başlamıştır.

⁴⁵ Dündar Akünal, “Mizah Dergiciliğimiz”, **Hürriyet Gösteri Dergisi**, Mart, 1985, s.6

⁴⁶ Semih Balcıoğlu, **Cumhuriyet Dönemi Türk Karikatürü**, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1983, s. 5

Karikatür tarihine bakıldığında Cumhuriyet'e kadar olan dönemde Türk karikatürünü 4 ayrı dönemde incelemek mümkündür.

Tanzimat Dönemi 1867–1878

İstibdat Dönemi 1878–1908

Meşrutiyet Dönemi 1908–1918

Kurtuluş Savaşı Dönemi 1918-1923

3.2.1. Tanzimat Dönemi (1867–1878)

1867 yılında yayımlanmaya başlayan İstanbul gazetesi sayfalarında karikatüre yer veren ilk Türk yayını ve de gazetesidir. Bu karikatürler İstanbul, Osmanlı ve Avrupa ile ilgilidir. Bu karikatürler ilk Türk karikatürü olma özelliği de taşımaktadır.⁴⁷

İlk mizah dergisi birçok yazar tarafından Diyojen dergisi olarak gösterildiyse de 1868'de politik bir gazete olarak yayımlanan Terakki gazetesi aynı adı taşıyan bir de mizah ilavesi verir. Bu ilave çizgiye yer vermez. 1870'de isim değiştirerek Terakki Eğlencesi adını alan bu dergi, önceleri yazılarını süslemek amacıyla vinyetler yayımlamaya başlar Daha sonraysa tam sayfa karikatürlere yer verir.

12.11.1870'de yayımlanan Diyojen isimli mizah dergisiyse, kimi yazarlarca ilk karikatür olarak kabul edilen, uzun kulaklı bir adamın karikatürünü, 23.11.1871 yılında ve 74 sayısında, yani anılan dergiden daha sonra yapmıştır. Diyojen bundan sonra iki karikatür daha yayımlar ve sonuncusu derginin iki ay kapanmasına sebep olur Dergi Namık Kemal, Ali Bey, Teodor Kasap gibi önemli düşünürlerin yazılarıyla zenginleşmiştir.⁴⁸

Bu dönemde birçok dergi yayınlanmıştır. Karikatür açısından önemli olanları ise Çıngırıklı Tatar(1873), Hayal(1873), Çaylak(1876), Latife (1875 ve 1877) dir.

⁴⁷ Ferit Öngören, **Cumhuriyet Dönemi Türk Mizahı ve Hicvi**, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, 1983, s.13

⁴⁸ Turgut Çeviker, **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü -1**, İstanbul: Adam Yayınları, 1986, s.22

Önemli karikatürcülere gelince K. Opçanadassis, Nişan G. Berberyan, Santr, Tıngır, Ali Fuat Bey, Delemak Ekserciyan ve Rıza'dır. Bu isimlerden de anlaşılacağı gibi azınlık vatandaşların ağırlığı söz konusudur.

Kanuncu Esasi'nin ilanı (23.İ2.1876) ve Meclisin açılışından sonra mizah gazeteleri üzerine yapılan tartışmalar çok enteresandır. Mizah basınının gereksiz ve zararlı olduğunu söyleyen milletvekillerinin varlığı mizah düşmanlığını körükler. Bu tartışmalarda Matbuat Müdürlüğü'nün bu yayınları, istediği zaman ve sorgusuzca kapatabilmesi istenir.⁴⁹

3.2.1.1. Tanzimat Dönemi Karikatür Türleri

Tanzimat Dönemi'nde yer alan karikatür türlerini dört ana başlık altında incelemek mümkündür. Bunlar mizah, yergici, grotesk ve fantezi karikatürdür. Bu bölümde dört türdeki karikatürün anlamsal karşılıklarını ve özelliklerini sunmaya çalıştım.

3.2.1.1.1. Mizah Karikatürü

İnsanın ve toplumun aksayan yanlarına yönelir. Onları iç dünyaları ile birlikte yansıtmaya çalışır. Hoşgörüyeye dayalı mizah anlayışı ile gerçeğe ışık tutar. Düşmanlık duygusu yoktur. Ele aldığı sorunsalın eleştirisiyle düzeleceğine inanır. Bu yüzden ayırıcı değil birleştiricidir. Mizahının algılanabilmesi için beyinsel bir çaba ister. İnce bir tebessüm de, gürl bir kahkaha da onundur. Uyarır gerçeğin ayırtına vardırır. Ama karan izleyiciye bırakır. Her çeşit söz oyunundan yararlanır. Klasik karikatür olarak da anılır. Karikatür sanatının ilk biçimlerindedir. Karikatür bu tür içinde büyüme ve gelişme olanağı bulmuştur.

⁴⁹ Çeviker, a.g.e. , s.24

3.2.1.1.2. Yergici Karikatür

Yergi, hiciv'in Türkçe karşılığıdır. Sözlüklerdeki karşılığı, birini yermek anlamına gelir. Toplumsal gerçeklikteki olumsuzlukların ve ayıpların şiddetle kınanması, maskara edilip alaya alınması sanattır. Tanzimat karikatüründeki yergi edeplidir. Osmanlı eğitiminin, ahlak anlayışının karikatürde izleri vardır. Kaba yergiye düşülmez ya da izin verilmez.

Ünlü ve ünsüz kişiyi, bir topluluğu, sınıfı veya bir düzeni güncel olaylar aracılığıyla ele alır. Sorunları, urlaşmış yaralan kesip atmak ister. Eleştirisinin temeli suçlamaya, kahkahasının temeli ise hoşgörüyü dayanır. Acımasız bir alay, düşmanca bir bozgunculuk ve yıkıcılıkla suçu ve suçluyu bulur, yargılamadan ayırır. İzleyicisinin, gösterdiği olumsuzlukların ardına varmasını ister. Bunun gerçekleşmesi için anlaşılır bir dil kullanır.

Gerçeği anlayan izleyiciyi, yanına çekip hareket ettirmek ve karşı tavır aldirmek vazgeçilmez amacıdır. Anlatım yalın açık ve kesindir. Bu yüzden geniş halk kitleleriyle aracısız iletişim kurar. Ejderhadan uçan at'a değin uzanan zengin bir simge ve düş gücüne sahiptir.

3.2.1.1.3. Grotesk Karikatür

Grotesk, sözlüklerde biçimsiz, tuhaf olarak tarif edilir. Slovar Ansiklopedisi grotesk'i şöyle tanımlıyor; “Fantastik gerçek, trajik gülünç, korkunç gülünç gibi tersliklerin bütünlenmesi, olayların en önemli yanlarının abartılarak verilmesi sanattır.”

Yergi karikatürünün son aşaması olduğu da söylenebilir. Tanzimat dönemi yergi karikatürü, tanımlamamızı tam anlamıyla karşılayamazken, yergi ötesi olan grotesk sanattan söz edebilmek için zaman isteyen bir süreçten geçmesini beklemek gerekecektir. Ancak onu anımsatan noktalar vardır. Çelişkilerin hızlandığı kanlı çarpışmalar, yıkılışlar İtinde yergi ve grotesk yoğun olarak kendini gösterir. Türk karikatürünün bu ilk döneminde içinde yerginin çok gerisindedir. Bir başka deyişle yergi karikatürünün içinde yer yer görülen noktacılar biçimindedir. Kurtuluş savaşında ise grotesk denizleşecektir.

3.2.1.1.4. Fantezi Karikatür

Fantezinin sözlük karşılığı değişik heves değişik beğeni, değişik düşünüş, süslü ve çeşidi değişik olan, anlamına gelir. Tanzimat karikatüründe fantezi geniş bir yer tutar. Bu tür karikatür fantezi fıkralardan beslenir. Daha çok izleyene hoşça zaman geçirtmek için çizilmiştir. Hiçbir biçimde bir soruna yönelmez.

3.2.2. İstibdat Dönemi (1878–1908)

İstibdat Dönemi denilen bu dönemde mizah dergileri yasaklanmıştır. Yasaklanan karikatürcüler Jön Türkler ile beraber Avrupa'da sürgün hayatı yaşamaya başlamışlardır. Fotoğraf çekirtmeyi bile sevmeyen Abdülhamit, karikatürden nefret eder. İkinci Meşrutiyet'in önemli karikatürcülerinden olan Sedat Nuri ileri, şöyle der; Abdülhamit devrinde karikatür çizmek mi, tanrım ne feci bir intihar. Yurt dışında yayınlanan mizah Ergilerini o ülkenin yetkili makamlar aracılığıyla kapattırmayı bile denemiştir, çünkü okuma mana bile bilmeyen cahil halk onun tüm marifetlerini bu yıkıcı karikatürlerde görebiliyordu. Bu dönemin en önemli siyasi akımı İttihat ve Terakki'nin kurulmasıdır. İttihat ve Terakki'nin politikasına destek veren karikatürcüler, Avrupa'da Abdülhamit aleyhine çıkan onlarca gazetede aktif olarak rol almışlardır. Bu dönemde 13 ayrı ülkede gazete çıkmıştır. Bunların içinde çeşitli mizah gazeteleri de bulunmaktadır. Dolap (Falkestone 1900), Hayal (Londra 1895), Beberuhi (Cenevre 1898), Pinti (Kahire 1889), Davul (1900) ve Tokmak (Cenevre E)01) bu yayınların en önemlilerindendir. İttihat ve Terakki'nin Abdülhamit'e karşı geniş bir karikatür kampanyası başlattığı bu dönemde karikatürler genelde imzasızdır. Meram ve K,Gautschi saptanabilen iki Jön Türk karikatürcüsüdür.⁵⁰

Değişik çizgi eğilimlerini barındıran karikatürcüler, yergi ve grotesk türlerinde Kinler vermişlerdir. Militan bir karikatür anlayışı bu döneme hakimdir. Karikatürün işlevsel, sloganik yanı öne çıkmıştır. Jön Türk mizahının özü, Tokmak gazetesinin çıkış yazısında şöyle dile getirilir; “Tokmaktan bir alay dili, bir mizah dili beklemek, boş bir bekleyiştir, lun dilini saygıdeğer bir edebiyatçının “hüngür hüngür gülmek” deyimi açıklar. Çizgide bilinçli deformasyonu da ilk kez Jön Türk karikatürcüleri gündeme

⁵⁰ Tan Oral, Türk Karikatürünün Yüz Yıllık Tarihine Bir Bakış”, **Yansına Dergisi**, 1974, sayı:33, s.18

getirmişlerdir. Bu dönemde karikatürün mesaj niteliği ortaya çıkmış, ama biçimde ve içerikte büyük pişmeler gözlenememiştir.⁵¹

3.2.3. Meşrutiyet Dönemi (1908–1918)

Karikatür bu yıllardaki en büyük atılımını 2. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonra yaptı. 23 Temmuz 1908'de İstibdat Dönemi sona ermiş ve rafa kaldırılmış olan 1876 ası yeniden yürürlüğe girmiştir. Sansür kaldırılıp, basın özgürlüğü ilan edilmiştir. Yüzlerce gazete ve derginin yayın hakkı bir gün içinde alınmıştır. Bunların arasında 92 tane yayım vardır. 1908'den sonra çıkan mizah dergilerini üç kümeye ayırabiliriz. Birinci kümede İncili gibi, Diyojen döneminden kalma ekiplerin, Ermeni yurttaşların çıkardığı dergiler yer Betadır. İkinci kümede Eşek ve Yeniçeri gibi Türklerin çıkardığı yerli dergiler vardır. Üçüncü kümede ise Avrupa'dan gelen Cemil Cem'in çıkardığı Kalem dergisi gibi, entelektüel ağırlığı olan dergiler yer alır.⁵²

Türk karikatürünün ilk modern ustası Cemil Cem (1882-1950) dir. Meşrutiyet sanatçısı olan Cem, siyasal karikatürün ilk örneklerini vererek Cumhuriyetten İki dönemin karikatürünü oluşturmuştur. 1789 Fransız Devrimi'nin “Özgürlük-Adalet-Eşitlik “ kavramları, politikacılar, halkın sorunları, yönetici kadroların yolsuzlukları gibi Sonular Cem'in karikatüründe yaygın bir yer tutmuştur. Cem o devrede siyasi hayatımızda etkili olmuş politikacıların portrelerini eleştirici bir çizgiyle çizerek, portre karikatüründe başarılı bir isim olmuştur.

Karagöz'ün iki çizeri Baha ve Halit Bey'ler simgelenen tasvirici karikatürleriyle primat anlayışını yetkinleştirerek sürdürmüşlerdir. Çizgiden çok altyazıya bağlı kalınarak yapılan bu karikatürlerde, yazı üzerine ayrıntılı bir çizgisel betimleme konulurdu. Karagöz ve Hacivat aracılığı ile oluşturulan karikatür anlatım şekli artık eskimiştir. Salah Cimcoz, Celal Esat Arseven ve Cemil Cem'in kurduğu Kalem dergisi modern karikatür meşalesini yakmıştır.⁵³

İlk albümlerin yayınlanması bu döneme rastlamıştır. Daha önce Yusuf Franko Paşa'nın Dışişleri Bakanlığı görevlisi iken çizdiği portre ağırlıklı karikatürlerini yurt

⁵¹ Turgut Çeviker, **a.g.e.** , s. 271

⁵² Çeviker, **a.g.e.** , s.141

⁵³ Ferruh Doğan, “Önsöz”, **Hürriyet Gösteri Dergisi**, Eylül, 1983, s.68-70

dışında bastırması sayılmazsa, ilk Türk karikatür albümü Cemil Cem tarafından 1909'da bastırılmıştır. Cumhuriyet Döneminde yayıncılık alanındaki çalışmalarıyla ünlenen Sedat İncesu 1918'de bir sergi açmıştır. Bu Osmanlı dönemi Türk karikatürünün ilk sergisidir, burada sergilediği yapıtlarını da “Yeni Zenginler” adlı bir kitapta toplamıştır. 2. Meşrutiyet mizahı, sansürün kaldırılmasına rağmen, siyasal iktidarlarca çok iplenmiş ve yıpratılmıştır. Mizah ve karikatürü iktidarı için bir silah gibi kullanan İttihat ve Terakki Cemiyeti, başa geçince mizahçılara pek göz açtırmamıştır.

3.2.3.1. Meşrutiyet Dönemi Mizah Dergileri

Bu dönemdeki mizah dergilerini dört bölümden oluşmaktadır. Geleneksel Mizah, Batılı Modern Mizah, Eşek Tipi Mizah ve Tek Sayılı Risaleler. Aşağıda bu dört mizah dönemini incelemeye çalıştım.

3.2.3.1.1. Geleneksel Mizah Dergileri

Bu tür dergiler Tanzimat döneminde yayımlanan Diyojen ve Hayal dergilerinin modellerinin temel olarak uygulayan dergilerdir. Bunlar da temel geleneksel seyirlik oyunlardır. Ali Fuat Bey'in Karagöz dergisi bunun tüm özelliklerini taşır. Hacivat ve Karagöz'ün karşılıklı konuşmalarına dayalıdır. Tanzimat döneminde olduğu gibi karikatürün başyazıda ele alınan konuyu içermesi geleneği bu dönemde terk edilmeye başlanır. Bu dergiler çizgisel açıdan karikatüre bir şey verememişlerdir. Bu dergilerin bazıları Karagöz (1908), Nekregü (1908), Zuhuri (1908), İbiş (1908), Feylesof (1914)'dür.⁵⁴

3.2.3.1.2. Modern Mizah Dergi ve Gazeteleri

Bu tür dergilerin öncüsü Kalem dergisidir. Toplumda meydana gelen devrim niteliğindeki değişimler gibi, Kalem dergisi de karikatürde devrim gibi değişiklikler gerçekleştirmiştir. Karikatür adı ilk kez kullanılmaya ve tanımlanmaya başlar. Karikatürcüler ve yayımcılar Avrupa'da eğitim görmüştür- Türkiye'de modern

⁵⁴ Turgut Çeviker, **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü -2**, İstanbul: Adam Yayınları, 1988 s.18-20

karikatürün öncüsü sayılan Cemil Cem bu dönemde çizmeye başlamıştır Bu grubun önemli dergileri Kalem (1908), Cem (1912), Laklak (1909), Hande (1916), Diken (1918)'dir.

3.2.3.1.3. Eşek Tipi Mizah Dergi ve Gazeteleri

Eşek ve dikerleri yazı ve karikatürlerinde eşekler dünyası aracılığıyla insanları, ele alırlar. Temelde sert, kara bir yergiyi yazı ve çizgide oluşturmuşlardır. Bu dergiler kapandıkça isim ve logo değiştirerek yeniden çıkarlar. Karikatüre içerik olarak insancıl bakışı getirdiğinden önemlidir. Mehmet Baha Bey önemli karikatürcüsüdür.⁵⁵

3.2.3.1.4. Tek Sayılık Risaleler

Genellikle tek sayı yayınları bu broşürler (risale), karikatürde önemli bir yer tutmamaktadır, örnekleri, El üfürük (1908), Mahkum (1908), Resimli Tonton Risalesi. (1908)'dir. Meşrutiyet dönemi Türk karikatür tarihi için bir dönüm noktası olmuş, batı tarzında ve politik karikatür doğup gelişme imkanı, bulmuştur. Cemil Cem, Sedat Nuri İleri bu akımı daha sonraları da sürdürecekler onları izleyen genç karikatürcüler yetişecektir.

3.2.4 Kurtuluş Savaşı Dönemi (1918–1923)

Kurtuluş Savaşı Dönemi'nde mizah dünyamızda Aydede ve Gülyüz dergileri karşılıklı mücadele vermişlerdir. Aydede işgal güçlerim, Yunanlıları ve İstanbul hükümetini Konaktadır. Gülyüz ise Ankara hükümeti tarafındadır ve Kurtuluş Savaşını İnelemektedir. Her iki dergi de işgal altındaki İstanbul'da yayınlanmaktadır. Aydede'nin muhalif karikatürcüsü Rıfkı'dır. Diğer çizerleri; Ramiz Gökçe, Münif Fehim (Resim 31) ve Keki Cemal'dir. Gülyüz'ün çizerleri ise Sedat Simavi ki aynı zamanda derginin sahibidir, Bfcvat Şakir Kabağağaç ve İzzet Ziya5dır. Aydede, Gülyüz'ü Ankara hükümetine satılmış Bgnakla, Gülyüz'de Aydede'yi Yunanlılara satılmış olmakla suçlamıştır. Kurtuluş Savaşı sona erince

⁵⁵ Çeviker, a.g.e. , s.22-25

Badede kapanmış yazar ve çizerleri yurt dışına kaçmışlardır. Dönemin en önemli Birlerinden birisi de Atı gazetesinin kurucusu Sedat Nuri İleri'dir.

Kurtuluş Savaşı döneminde çizgi, önceki dönemlere göre engin bir açılım göstermiştir. Savaş, karikatürü besler, yergi, çizginin hareket dairesini genişletir. Bu dönem Karikatürü, olayın fotoğraflanması dışında, resimden öte bir niteliğe bürünmeye başladığı önemli bir geçiş devresindedir. Karikatürün yazıya olan bağımlılığı geçmişe göre epeyce azalmıştır. Çizgi- şiir beraberliği destansı bir söylem oluşturmuştur.⁵⁶

Kurtuluş savaşı kazanılınca Aydede'nin sahibi Ali Kemal linç edilir. Yusuf Ziya ortaç ile Orhan Seyfi Orhon, Aydede dergisinin bir benzeri olan Akbaba'yı çıkarırlar. Dergide Ramiz, Necmi Rıza ve Togo'nun karikatürleri görülmektedir. Bu dergi zaman zaman kapansa da Cumhuriyet tarihinin en uzun ömürlü dergisi olur, dergi 1977 yılma kadar yayın matım sürdürmüştür.

3.2.5. Cumhuriyet Dönemi

Cumhuriyetin ilanıyla başlayan Cumhuriyet Döneminin ilk yıllan karikatür sanatı açısından durgun geçmişe de özellikle 1928'de yeni Türk alfabesinin benimsenmesiyle basının canlılık kazanması karikatürü de olumlu etkilemiştir. Türk karikatürünün en önemli simleri bu dönemde ortaya çıkmıştır. Karikatürün gazetelere yerleşmesi, ilk çizgi romanın Kılması, karikatür albümlerinin basılması, sergilerin açılması, ilk çizgi film denemeleri yaklaşık ikinci dünya savaşı sonuna değin geçen bir zaman içinde gerçekleşmiştir. Ramiz Kıkçe, Ratip Tahir Burak, Necmi Rıza, Kozmo Togo, Salih Erimez ve Orhan Ural dönemin önde gelen karikatürcülerindendir.

Bu dönemin en etkin ve özgün karikatürcüsü şüphesiz ki Cemal Nadir'dir. İllüstrasyon'dan karikatür çizgisine geçişi tam anlamıyla sağlayan Cemal Nadir, bu niteleriyle çağdaş karikatür sanatımızın öncüsüdür. Cemal Nadir ilk yazısız karikatür denemelerini çizmesine rağmen, karikatürlerinde espri, yazıda saklıdır. Bir röportajında karikatürü, "Yazı olarak yapılan mizahın resimle tamamlanmasıdır" diye tanımlamaktadır.⁵⁷

⁵⁶ Üstün Alsaç, **Türkiye'de Karikatür, Çizgi Roman ve Çizgi Film**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994, s.26

⁵⁷ Vedat Günyol, "Karikatür Ustası Cemal Nadir Üzerine", **Hürriyet Gösteri Dergisi**, Aralık, 1981, s.24

Sanatçı özellikle “50 kuşağı” diye adlandırılan karikatürcü kuşağın ustalığını yapmış ve onları etkilemiştir. Cemal Nadir'in ölümü öylesine etkili olmuştur ki gazetelerin birinci sayfasında bir yıl boyunca karikatür görülmemiştir. Cemal Nadir'in önemi karikatür sanatına getirdiği yeniliklerle kendini göstermektedir. Cemal Nadir, Amcabey, Dede ile Torun, Akla Kara, Yeni Zengin, Dalkavuk, Salamon gibi pek çok tipi sevdiiren, benimseten ilk simge tip karikatürcümüzdür. Günlük gazete karikatürcülüğünü ilk kez deneyen ve yerleştiren, Cumhuriyet dönemi ilk Türk karikatür albümünü yayınlayan, ilk yazısız karikatürü çizen, yurt dışında ilk sergi açan (ABD) ve ilk çizgi film denemesini yapan sanatçımızdır. (Animasyon denemesi çizimleri filme çekilmemiştir.)⁵⁸

Bu dönemin diğer bir önemli çizeri de Ramiz'dir. Ramiz dergi karikatürcüsü olarak belirmiş daha çok eğlendirici çizgiler çizmiştir. Bir dergiyi baştan sona çizgileri ile Jübilen Ramiz'in Tombul Teyze ile Sıska Dayı'sı dönemin sevilen tiplerinden olmuştur. Cumhuriyet dönemi mizahı Marko Paşa olayına kadar süren bir durgunluk sürecidir. Mizahçılar da halkla birlikte yeni kurulan Cumhuriyetin yapıcılık savaşıma katılmışlar ve reformların mutlaka başarıya ulaşacağı düşüncesiyle hep umutlu olmuşlar ve mizahın iğnesini siyasetçilere pek batırmamışlardır.

Bu dönemde yapılan mizaha ne derece gerçek mizah denir bu tartışma konusudur. Dönemin koşulları gerçek mizah yapılmasını engellemekteydi, ta ki Mim Uykusuz'a kadar.

1938 yılında Atatürk'ün ölümü ile CHP 'de İnönü dönemi başlamış, parti daha muhafazakar bir temele oturmuş ve mizahçıların işi daha da zorlaşmıştır. Hiciv ve taşlama hemen hemen durmuş gibidir. Karikatürcüler politik konulardan uzaklaşırlar, ölçülü bir belediye karikatürleri çizimi sürmektedir. Partinin köşe başlarını ele geçiren eşraf ve İstanbul'un Meşrutiyet kalıntıları, hoşgöründen uzak bir hava yaratmayı başarmışlardır. Tek parti yılları boyunca böyle sindiriri bir ortam söz konusudur.

Demokrasi ve özgürlük gibi kavramlar mizahçılar pek ilgilendirmemiş, suya sabuna dokunmayan konularla mizah yapmışlardır. O dönemin karikatüründe bir coşku ve enerji eksikliğini hissedilmektedir. Necmi Rıza Ayça, Şaka dergisi mayıs 1946

⁵⁸ Atilla Özer, “İlklerle Cemal Nadir”, **Milliyet Sanat Dergisi**, Mart, 1989, s.14

sayısında “Tek partinin tek sesi karikatüre hakimdir” demiştir. Birkaç örnekle genelleme yapmak yanlıştır fakat bunun aksini kanıtlayan örnekleri bulmak da zordur. Dönemin mizahı son derece devletçidir.

3.2.6. 1950- 1980 Dönemi

Türk karikatür tarihinin 1950-1980 arasında yer alan dönemlerini, 1950, 1960-1970 ve 1980 olmak üzere üç dönemde inceledim. Aşağıda tüm bu dönemlerde yaşanan siyasi olaylar ve teknolojiyle birlikte şekillenen ve değişen karikatürün yolculuğuna tanık olacağız.

3.2.6.1. 1950 Dönemi

1950 dönemi çok partili dönemin başlangıcıdır. Mizah yönünden ise büyük bir zenginliği de için de taşır. Karikatürde yeni bir kadro iş başı yapmaktadır. Eflatun Nuri Erkoç ilk kadın karikatürcümüz Selma Emiroğlu, Semih Balcıoğlu, Turhan Selçuk, Nehar Wek, Ali Ulvi Ersoy, Ferruh Doğan, Altan Erbulak, Bedri Koraman, Oğuz Aral, Yalçın m Tonguç Yaşar, (Mistik) Mustafa Eremektar, Suat Yalaz, Hüseyin Mumcu, Nihat Bali ve Şadi Dinççağ. Bu kadro geçmişteki bütün karikatürcü toplamından daha kalabalık bir karikatürcü toplanmasını işaret etmektedir.

1950’lerdeki atılımıyla dünya karikatür alanında saygın ve önemli bir yer edinen karikatür sanatımız her şeye karşın etkinliğini yitirmemiş görünmekteyse de, bizde Suavi Sualp’in başlattığı sulu mizah yaygınlık kazanmış, kişilik sahibi, gerçek mizah çizerlerinin yetişmesini kısıtlamıştır.⁵⁹

Ülkemizde seksen senelik çizgi mizahın birikimi, değişen değerlerin yeniden ele alınmasıyla gelişen modern sanat anlayışı ve yeniden beliren hoşgörülü bir ortam umudu, karikatürde yepyeni bir kuşak hareketinin başlamasına neden olmuştur. Basında da bu oluşumu destekleyen gelişmeler, baskı tekniklerinin gelişmesi, günlük gazetelerin

⁵⁹ Turhan Selçuk, **Grafik Mizah**, Derleyen: Turgut Çeviker, İstanbul: İris Yayıncılık, 1998, s.159

szengin Pazar ilaveleri vermeleri ve buralarda yerli ve yabancı karikatürlerin yayınlanmasıdır.

1950 kuşağı, dünya karikatürünün savaş sonrası değişiminden ve gelişiminden ve gelişiminden etkilenerek, yeni bir karikatür dili yaratmıştır. Bu karikatür yazı ve söze dayanmayan bir çizgi mizahıdır. 50 kuşağı yeni ve çağdaş bir karikatür estetiği oluşturmuştur. Karikatürde konu ve çizgi bütünlüğü sağlanmıştır.

Konularında; özgürlüklerin niteliklerini, toplumun yapısal eleştirisini, işçi-iş veren, ağa-köylü ilişkilerini, sınıfsal çatışmaları, politika ve ekonomiyi çizmişlerdir. Karikatürcülerin bu dönemde çizgileri farklılaşmaya başlamış, üslup arayışları artmıştır. Savaş sonrasında Amerikan çizerlerin kullandığı “ıssız ada” karikatürleri ya da ıssız çizerlerin kullandıkları “kara mizah ve gerçeküstü” karikatürleri Türk çizerlerinde konusu olabiliyordu. Tef, Dolmuş, Kırkbirbuçuk, Taş ve Karikatür gibi dönemin önemli dergileri bu yeni karikatür anlayışının yaygınlaşmasını sağlamışlardır.⁶⁰

Bu dönemin sanatçıları düşünmeyi ve düşündürmeyi amaçlamışlar, lokal gülünçlüklerin yerine toplumun dertlerini ele alan karikatürler çizmişlerdir. Önceleri taklitten öte gitmeyen yazısız karikatürün ülkemizde pazarı olmadığı için bu anlayış siyasal ve sosyal mizaha, aktüel karikatürlere uygulanmıştır. Magazin basınının o yıllarda Türkiye'de olmayışı yazısız karikatürün dünyada ilk kez günlük siyasal karikatür anlayışı biçiminde ülkemizde görülmesine neden olmuştur. Türkiye'ye özgü olan bu durum daha sonra diğer ülkelerde de görülmüştür. Yine bu dönem Türk karikatürünün uluslar arası platforma çıktığı, tanındığı bir dönemdir.

Karikatür sanatı açısından son derece yenilikçi ve donanımlı olan 50 kuşağı, evrensel ölçülerde çok başarılı karikatürler çizmelerine rağmen - nitekim çeşitli uluslar arası yarışmalarda ilk sıralan hep Türk karikatürcüleri almıştır- halkla bütünleşememişlerdir. 50 kuşağı tarafından geliştirilen ve başarıyla uygulana yazısız karikatür anlayışı Türk toplumuna o yıllarda anlaşılmaz gelmektedir. Gülmekten çok düşündürmeyi amaçlayan bu yeni yaklaşım karikatürü sanatsal düzleme çekmekte ve okuyucuyu geliştirmeyi amaçlamaktadır. Steinberg'in başlattığı akım Türkiye'de yankı bulmakta, başarıyla devam ettirilmekte fakat halkta gülme duygusu yaratmamaktadır.

⁶⁰ Ferruh Doğan, “Önsöz”, *Hürriyet Gösteri Dergisi*, Eylül, 1983, s.s.69-70

Semih Balcıoğlu'nun bu konuyla ilgili bir anısı dönem insanının karikatüre bakış açısını yansıtır. “1952’de ilk karikatür albümümü yayınlamıştım. Bir hafta sonra satışı merak ettiğim için dağıtıcıya gidip satışın ne yolda gittiğini sordum. Çocuk bana döndü ve, “Abicim yirmi tane aldım, on beş tane sattım, beş tane daha var.” Bir an durdu ve o “beş tane daha var” cümleciğini açıklamak isteyerek, “Bazılarına konu bulamamışsınız da yazısız yazmışsınız. Hepsinde yazı olsaydı bir tane bile kalmazdı.” Karikatürcülerimiz o yıllarda böylesine şartlanmış okurlarla karşı karşıyaydılar. Buna rağmen popülizmin tuzağına düşmeyen birçok çizer, sanatlarından taviz vermeden çizmeye devam ettiler ve okur kitlesini belirli bir düzeye getirdiler.

3.2.6.2. 1960 -1970 Dönemi

1960-1970 arası yıllarda Türk karikatüründe bir durgunluk görülür. Hemen tüm gazetelerin birinci sayfalarında özel köşeleri olan karikatürler yavaş yavaş yok olmaya başlamıştır. Karikatürcüler işsizlikle karşı karşıya kalmışlardır. O tarihlerde bazı karikatürcülerin reklamcılıkla geçinmeye çalıştıkları bazılarının da çizgi film işine yöneldiği bilinmektedir. Ali Ulvi, Bedri Koraman, Mıstık, Oğuz Aral, Ferruh Doğan, Yalçın Çetin, Tonguç Yaşar, Turhan Selçuk ve Tan Oral gibi birçok isim çizgi film konusunda başarılı yapımlar gerçekleştirmişlerdir. 1961 yılında işsiz kalan pek çok çizere Akbaba dergisi kapılarını açmıştı. Bu yıllarda Akbaba dergisi gerek mizah anlayışı, gerekse karikatürcü kadrosu bakımından nitelikli örnekler ortaya koymuştur. Yusuf Ziya Ortaç'ın 1967'de ölümüyle Akbaba yavaş yavaş kişiliğini kaybetmiş, 1977 yılının sonunda da bir daha açılmamak üzere kapanmıştır.⁶¹

Sanayileşme hızlandıkça işçi işveren konulan karikatürün ilgi alanına daha fazla girmeye başlamıştır. Grevler, sınıf çelişkileri, emperyalizm gibi konular birçok çizer tarafından işlenmeye başlanmıştır. Karaborsacı ve pahalılık tipinin yerini “patron” tipi almıştır. Gazetelerden atılan karikatürün duvarlarda afiş olduğu görülür.

Grafik mizah açısından 70’li yıllar, içeriği çok yoğun toplumsal kargaşa ve terör eylemlerine rağmen, hata toplumda keskinleşen kutuplaşma ve hoşgörüsüzlüğe karşın, çok canlı ve yenilikçidir. 1960’lı yıllarda oldukça durağanlaşan, klişeleşen grafik mizah

⁶¹ Atila Özer, **Kuramsal ve Uygulamalı Karikatür**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1998, s.40

1970’li yılların başında büyük bir patlama yapar ve çok canlı bir yapı kazanır. Yine 70’li yıllar, tarihinde ilk kez çizgiyle mizah yapan sanatçılar arasında grafik mizahın temelde ne olduğuna ilişkin tartışmaların çıktığı, kısa zamanda bu tartışmaların çizerlikle ilgisi olmayan aydınlarımızın da katkılarıyla bir ideolojik çatışmaya dönüştüğü ve sonunda çizerlerin dernekçiler ve Gırgırcılar olarak iki karşıt kampa ayrıldığı yıllardır.⁶²

70’li yılların bir özelliği de, basının ilk kez olarak ‘medya’ haline gelmesi ve gelişmiş ofset baskı tekniğinin kullanılmaya başlamasıdır. Babı Ali’de ofset baskı tekniğinin içerdiği hızlı basım olanaklarını ve bu yeni görsel tüketim ortamını en iyi şekilde değerlendiren kişi ise Oğuz Aral’dır. Bu nedenlerden ötürü, 70’li yılların grafik-mizahı, tümüyle ‘GırGır’ mizahı olmuştur denilebilir. GırGır, çizgide mizah ekolünün doğmasını sağlayan dönemin en önemli dergisidir.⁶³

3.2.6.3. 1980 Dönemi

1980 dönemine gelindiğinde ise, dönemin tipik özellikleri şöyle sıralanabilir: kırsal kesimden büyük kentlere göç milyonluk kitleler her alanda ağırlıklarını koymaktadır. Televizyon ülkede yaygın şekilde kullanılmakta, basında ofset tekniğinin uygulanmasına başlanmaktadır.(Ofset tekniğinden önce Tipo baskı tekniği ile karikatürün yayımlanabilmesi için klişe denilen Bu bir levhanın çeşitli işlemlerden geçirilmesi gerekiyordu ön hazırlık safhası uzun ve zahmet istiyordu.) Ofset tekniği ile zaman sorunu çözülmüş hatta hemen her gün renkli karikatürler yayınlanır olmuştur.

Karikatürcüler, 1969 yılında Turhan Selçuk, Semih Balcıoğlu ve Ferit Öngören’in kurduğu “Karikatürcüler Derneği” çatısında bir araya geldiler. 1970 yılında üye sayısı 35 civarındaydı ve 1969-1980 arasında yurtiçi ve dışında toplam yüz elli sergi açmışlardı. Derneğin çalışmaları arasında karikatür yarışmaları açmak da yer almaktadır. Bunların arasından 1973 yılından bu yana düzenlenen “Akşehir Nasrettin Hoca Karikatür Sası” daha sonraki yıllarda uluslararası boyutlarda düzenli olarak

⁶² Ahmet Sipahioğlu, **Türk Grafik Mizahı**, İzmir: Dokuz Eylül Yayınları, 1999, s.177

⁶³ Sipahioğlu, **a.g.e.** , s. 178-179

sürdürülmüştür. Derneğin çabalarıyla 1975'te Tepebaşı'nda açılan “Karikatür Müzesi” kendi alanında Türkiye'nin ilk müzesi olmuştur.

Bu dönemin bir diğer önemli olayı, Oğuz Aral'ın Gün dergisinde başlattığı Gırgır mizah köşesini bir dergi halinde 1972 yılında yayımlanmaya başlamasıdır. Gırgır, karikatürde Walt Disney yumuşaklığıyla yerel tipler yaratmış ve onlarla televizyonun da yeni başlayan etkinliğinden yararlanarak halkın ilgisini çeken konulara yönelmiştir. Bir süre sonra kendi çizerini kendi okurundan çıkartacak olan Gırgır, Türkiye'de binlerce karikatürcünün yetişmesine olanak sağlamış bir dergidir. Bu dönemin diğer önemli dergileri Çarşaf, Fırt ve Çivi olmuşlardır.⁶⁴

1985 yılına gelindiğinde Gırgır dergisinden ayrılan bir grup çizer Limon isimli dergiyi yayımlar. Bu bölünüş, daha sonra 90'lı yıllarda daha da artar ve birdenbire aynı anda 15'e yakın, aynı çizgide mizah dergisi ortaya çıkar. 1990'lı yılların başında gerçekleşen bu olaylardan sonra bu tür dergilerin okurlarının toplam sayısında büyük bir düşüş gözlenir.

3.3. Yirmi Birinci Yüzyılda Karikatür

1990'lann başında Gırgır ve Fırt Aral'ların elinden koparıncı onun kadrosu da 'Avni' ve 'Fırfır'a taşındı. Derken, genelde Gırgır üslubunda bir dergi furıyası yaşandı: 'Muz', 'Öküz', j 'Galaksi', 'Solak', 'Penguin', 'Ustura', 'Cumhuriyet/Dinozor', 'Hayvan', 'Amele', 'Homur' vb. İşin ilginç bu çoğalış sonucu, karikatüre pek olumlu bakmayan din çıkışlı kesimin de bunun toplumdaki etkisini fark edip, ilgi göstermesi oldu. Ustası olarak Oğuz Aral'ı kabul eden Hasan Kaçan'ın Ustura'sının 80 binlik bir tiraj hesaplayarak ortaya çıkması önemliydi. Ancak, bir dinci lidere yönelik eleştirisi sonucunda hedefine ulaşamadığı da kabul ediliyor.

Bu patlayışın bir bakıma mizah dergilerinin bitkisel hayata girmesi anlamına geldiğini belirtenler çıktı. Tezleri, bunların karikatür yerine çizgi romana ağırlık vermelerine dayanıyor. Cihan Demirci, bu çoğalışın olumlu yanı olarak Türk mizahının çokseslilik kazanmasını, olumsuz yanı olarak da her aklına esenin bir dergi

⁶⁴ Ferit Öngören, **Cumhuriyetin 75. Yılında Türk Mizahı ve Hicvi**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1998, s.s. 117-123

çıkarmaya kalkışmasının nicelik ararken niteliğin düşmesine sebep olmasını kaydediyor. Bir zamanlar bir dergi tek başına 500 bine ulaşırken, şimdi piyasadaki 15 kadar derginin toplam 400 bini aşamaması bunun kanıtı olarak gösteriliyor. Seks çizimlerine aşın yönelmenin olumsuz etkisi olduğu da muhakkak. Son olarak müstehcen damgası vurularak Leman, LeManyak, Yeni Harman, Penguen dergilerinin cezaevlerine sokulmak istenmemesi ‘yasallığı tartışılabilir ise de’ işin karikatür sanatı sınırlarının ötesine kaydığını gösteriyor. Aşırı liberalleşen, kapitalistleşme özentisi içine giren toplumlarda bu çarpıklığın hemen belirdiğine, 21. yüzyılın başındaki Rusya örnek oluşturuyor. Beş milyon tirajlı Krokodil’i yok olan bu ülkede şimdi, içi seks çizimleriyle dolu ve tirajları onun yüzde birinin de altında olan mizah dergileri var.⁶⁵

1990’lı yıllar ülkemiz açısından medya çağı olarak nitelendirilebilir. Özel radyo ve vizyonların artması reklam pastasının gittikçe küçülmesine neden oldu. Böylece özel revizyon sahipleri kendi gazetelerini kurarken, gazete sahipleri de kendi televizyonlarını kurdular. Gazetelerin güçlerinin artması onların ayakta kalma koşullarını da gittikçe şaşırttı. Tirajın önüne reklam dengesinin korunması geçerken gerçek haberin yerine de haber diye sunulan, imal edilen gerçekler geçti.⁶⁶

Karikatür gerçek etkinliğini baskı dönemlerinde göstermektedir bu karikatür tarihimiz boyunca hep böyle olmuştur. 90’larda bildiğimiz klasik manada bir baskı söz konusu değildir, at bu seferki baskı basının içinden, gazete yönetimlerinden kaynaklanıyordu. Baskı gazetecilik ilkelerinin dışında başka amaçlar için yapılıyordu.

Siyasal sistem içindeki çıkar çevreleriyle ülke çapında dağıtımı yapılan gazetelerin ve izlenebilen TV kanallarının birkaç kişinin elinde toplanması, tek bir kişiye ekonomik bağımlılık dolayısıyla çalışanları olduğu kadar, kamuoyuna ulaşan mesajları etkilemekte ve medya giderek daha belirleyici bir konuma gelmektedir. Basın çalışanlarının hukuki durumunu düzenleyen 212 sayılı kanunda muhabir, yazar ya da çizerlerin işverenin felsefi, siyasi, ekonomik görüşlerinin zıddını savunması tazminatsız bir şekilde işten çıkarılmasını öngörüyor. Oysaki batıda “Vicdani madde” olarak çevirebileceğimiz “Clause de conscience” yasa maddesi sayesinde yazar ya da çizer, işverenle siyasi ya da

⁶⁵ Orhan Koloğlu, **Türkiye Karikatür Tarihi**, İstanbul: Bileşim Yayınları, 2005, s.350

⁶⁶ Oktay Kurtböke, **Genç Gazeteciler Eğitim Semineri**, İstanbul: Gazeteci Cemiyeti Yayınları, 1986, s.43

felsefi anlaşmazlığa düştüğünde tıpkı tek yanlı bir şekilde işten atılmış gibi tazminatım alabilmektedir.⁶⁷

Karikatürcü Gürbüz Doğan Ekşioğlu'nun bu konudaki görüşleri şöyledir; “Çoğu gazetede karikatürcüler, gazetenin genel yayın yönetmeni tarafından yönlendiriliyor. Bu gün şunu çiz şeklinde. Bir bağımlılık söz konusu. Bu gün gazeteci editörüne, bu gün ben mutlaka karikatürü koyacağım derse ve patronu onu işten atarsa, karikatürcünün iş bulması çok zor. Çünkü gazete sayısı çok az, yeni yetişen karikatürcülerin önü kapalı, köşeleri ustalar tutmuş. Hangi gazetede çalışıyorsan, o gazetenin yayın politikasına uymak zorundasın. O zaman karikatür dünyası sınırlandırılıyor ve onun hep o yöne bakmasına yol açıyor. Bir de işin içine a kazanma olayı girince, yönlendirme de giriyor doğal olarak. Karikatür bir sorgulama atıdır ve kendi anlatım formülleri vardır. Günümüzde ise karikatürcülerin söz söylemeleri için olanak yok. Ne zaman karikatürcüler bir k gelip, dergi çıkartabilirler ve o dergi kitlelere ulaşabilirse, o zaman karikatürcüler daha fazla söz söyleyebilirler. Bu gün Cumhuriyet Gazetesi, Milliyet Gazetesi ne kadar söz söyleyebiliyorsa, oradaki karikatürcü de o kadar söz söyleyebilir. Bugün basın sektöründe çalışmayan çok yetenekli karikatürcüler var Türkiye'de. Başka bir ülkede olsalar çok farklı bir konumda olabilirlerdi ama çoğu maalesef sistemin onlara sunduğu işlerde çalışmak fundalar, mühendislik, eczacılık gibi... Çünkü yaşam parayla oluyor.”⁶⁸

Yirmi Birinci Yüzyıl'da karikatürün yaşadığı değişimi bir önceki dönemlerle karşılaştırmalı olarak analiz eden karikatüristler düşüncelerini şöyle dile getirdiler:

3.3.1. Ferruh Doğan

Dünya bir globalleşme sürecine doğru gidiyor. Birçok değerler değişiyor, ya da yok oluyor, yenileri geliyor. Bu arada mizah ve karikatür de değişiyor ya da değişmek için çırpınıyor. Eski yılların muhalefeti ve eleştirisi de etkisini kaybediyor. Kimse amma da yazmış, amma da çizmiş demiyor. Bizim memleketimizde biz bunu daha elle tutulur görüyor, yaşıyoruz. Geçen gün İlhan Selçuk, eskiden adliye koridorlarından vakit bulup

⁶⁷ Ragıp Duran, **Apoletli Medya**, Yol Yayınları, 1996, s.26

⁶⁸ Bilal Arık, **Toplum ve Karikatür**, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1998, s.89

gazeteye gelip yazı yazardım artık hiçbir savcı beni çağırıyor, diye yazıyordu. Savcının çağırılmaması iyi bir şey, ama şimdilerde ne oluyor ki artık yazar çizer adliyeye çağırılmıyor. Demokrasi, insan hakları yerine oturdu mu? Gelir dağılımı düzeldi mi? Bir zamanlar eleştirdiğimiz düzen düzeldi mi? Yoksa yazar çizer isyan etmiyor mu? Globalizm, küreselleşme sarmış her tarafımızı. Karikatürcünün, mizahçının bu olgu üzerine düşünmesi ve yeni bir çizgi ve yazı biçimi, içeriği ile yenileşmesi gerek. Ya da yeni bir çizgi, yeni bir yazı yaratması gerek. Hepimize bekle ve gör yerine, gör ama bekleme, diyorum.

3.3.2. Stephen Mumberson

Mizahçı için 20. yüzyılın basit gerçeği, biz insanların artık ender olarak yabancı hayvanlarla karşılaşmaktan korkmamamız, ama bunun yerine telefonda süt kartonuna, günlük hayatın basit gelişmeleriyle mücadele etmemiz. Kendimizi yok etmemize veya insanın kendi insanlığını ezmesine giden çeşitli yollar, kasabamızın, sokağımızın ya da evimizin hemen köşe başında duruyor. Yeni yüzyıla girerken, bize, işlenmiş peynir, süper tutkalla yapıştırılmış yiyecek kutuları, akıtan tükenmez kalemler, telesekreter cihazı, çalışmayan otomatik kapılar ve kaydedilip tekrar tekrar dinlenen “İyi Günler” mesajı gibi bir nimetler karması sunan mekanik teknolojinin ürünü – yeni bir can düşmanı elektronik başını kaldırmış bulunuyor: bilgisayar. İnsanlık, 20. yüzyılın başında otomobil ve telefona yaptığı gibi, makinelere toprak, binalar, statü ve kaynak tahsis etti. Bilgisayarlar daha fazla temas, anlayış ve lüks bir yaşam biçimi vaat ediyorlardı ama çoğu mit gibi, kerameti kendinden menkul bu balonu patlatmak için sivri uçlu bir iğne gerekiyor. 20. yüzyılın karikatürcüsü ve mizahçısından almamız gereken ders, - daha fazlasını değilse bile ancak kendimiz kadar aptal makineler yapabileceğimizdir. Her neyse, bilgisayarım “Victoria’yı başlatıyorum” diye sesleniyor. “Makineyi açarken ya da kaparken hata yapmadığımdan eminim.” Lütfen beni affet Victoria. Şimdi de bir makineyle konuşuyorum, ama o da bana cevap veriyor.

3.3.3. Turhan Selçuk

Geçtiğimiz yüzyıl, karikatürün evrim çağı oldu. Bu sevimli sanat yazıdan arındı; gelişti, yaygınlaştı, etkinleşti ve “Grafik Mizah” adını aldı. Üçüncü bin yılın mizah çizeri, çizgiyle düşünen, anlatmak istediğini, eleştirisini, esprisini çizgi aracılığıyla sunan sanatçı olacaktır. Bu çizgi mizahla yüklüdür ya da, çizginin eğiliminde mizah olmalıdır. Evrensel çelişkinin diyalektiğinde insan çelişkisi, mizah çizerinin ham maddesidir. Bu ham madde sanatçının kendine özgü bakış açısı içinde değerlendirilir, mizahla yoğrulur ve çizgiye dönüştürülür. Üçüncü binyıla ulaşan karikatür sanatçısının çalışmaları, arayışları bu yolun paralelinde olmalıdır.⁶⁹

Köklü toplumsal değişimin etkisiyle karikatürcülerin böylesine farklı anlayışlara-ve karşıtlıklara yöneldiği bir dönemde, Musa Kart'ın 2004 yılında Cumhuriyet gazetesinde çıkan bir çizimi, bütünlüğünü kaybettiği sanılan camianın, aksine, ilginç; bir dayanışma içinde bulunduğunu kanıtladı. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın kedi olarak çizildiği bir karikatür sebebiyle Musa Kart bir mahkemece para cezasına çarptırıldı. Aynı dönemde, Türk Ceza Yasası'nda medyaya yönelik kısıtlamaların artırılmasına gidilmiş olması da genel tepkiyi artırdı. Bir ikinci mahkeme o karikatürde suç unsuru bulunmadığına karar verdiyse de, bütün karikatürcüler bütün basın mensupları gibi bir tehdit altında olduklarını hissettiler. Başta Karikatürcüler Derneği'nin girişimi olmak üzere hemen bütün meslektaşlarının gösterdiği dayanışma ile karşı kampanya başlatıldı. Bu karşı çıkışlardan biri olan Penguen dergisinin kapağı kaplayan çizim daha da ağır tazminat isteyen bir dava açılmasına sebep oldu. Olayın sadece içerde değil yurtdışında da yankılar bulduğunu kaydedelim. Kendi politikacılarını hatta başbakan ve cumhurbaşkanlarını köpek, domuz ya da başka hayvan şeklinde çizmekten kaçınmayan Batılılar, AB'ye adaylık iddiasındaki Türkiye'de bu aşırı davranışı manşetlerine bile çıkardılar.⁷⁰

2000 yıllarında gazeteler, Babiali yokuşundan plazalara taşınmalarıyla birlikte toplumdan koştular. Gazete sahipleri, yazarlar ve çizerler giderek büyüyen büyük bir işletmenin bir parçası haline geldiler. Karikatürcülerde de birkaç Başarılı örnek dışında kitleyle yakın ilişki kuramayıp toplumun uzağına düştüler.

⁶⁹ <http://www.nd-karikaturvakfi.org.tr/yiryuzkar.htm>, (12 Haziran 2009)

⁷⁰ Orhan Koloğlu, **Türkiye Karikatür Tarihi**, İstanbul: Bileşim Yayınları, 2005, s.351

3.4. Karikatürün Geleceği

Karikatür dünyası kapanan dergileri, artık yapılmayan yarışmalarıyla geleceğinin ne olacağını merak ediyor. Halkla bağlantısı kopan, özellikle gazetelerde editoryal baskıyla savaşıyor çizerler hem geçim hem de kimlik bunalımındalar. İletişim araçlarındaki gelişmelere ve güç kaynaklarına ayak uyduramayan karikatürcü, izleyicisinin ilgisini daha etkili başka öğelere kaptırdı. Karikatürün geleceğinin ne olacağıyla ilgili ipuçlarını ise içinde bulunduğumuz bilişim çağı veriyor. Buna göre karikatürün en büyük atılımı “canlandırma=animation”da yapacağı konuşuluyor.

Bilgisayar tekniklerinin bu işi alabildiğine kolaylaştırıp çabuklaştırması bunu haber veriyor. Bilgisayar grafiği karikatürcüyü el emekçisi olmaktan çıkarıp derleyici, seçici sanatçı olmaya götürecektir, bileğin görevi azalacak. İki boyutlu karikatür de sanat galerilerinde ve koleksiyonlara daha fazla yer alacak, ve belki de üç boyutluluğu deneyecek. Karikatür bugün sinema sanatında olduğu gibi yarım yeni kombine sanatlarda da kullanılacaktır. Bu sanatlara örnek olarak, “Sanal Gerçeklik” tekniği ile gerçekleşmesi kaçınılmaz olan yeni bir sinema iniği gösterilebilir. Yeni sayılabilecek “Video Sanatı” karikatürcü için biçilmiş kaftandır. Hazır görüntü ve seslerin montajı, ana üretim metodudur, çok etkili yapıtlar üretilmektedir. Yakında karikatürcülerin pek çoğu kalemlerini bırakıp çalışmalarını bilgisayarların başında gerçekleştireceklerdir. Fakat karikatür, sadece bir kağıt ve kalemle yapılabilme özelliği ile yoksulların sanatı olmaya devam edecektir.⁷¹

3.4.1. Karikatür ve Bilişim

Son yıllarda gerek ülkemizde gerekse dünya da baş döndürücü bir hızla ilerleyen teknoloji kullanımı ve buna paralel gelişen internet kullanımı beraberinde yeni sorunlar getirirse de hayatımızı kolaylaştıran ve hızlandıran yönüyle vazgeçilmez oldu. Bilginin artık kolay ulaşılabilirliği yine beraberinde yepyeni sektör ve uğraşların doğmasına da öncülük etti. Zaten moda deyimle gittikçe global bir köy haline gelen ve küreselleşen

⁷¹ Eray Özbek, **Karikatürün Yarımı**, Ankara: 1. Ankara Uluslar arası Karikatür Festivali Albümü, 1995, s.19

dünya, internet kullanımının çok hızlı bir şekilde yaygınlık kazanmasıyla daha küçüldü diyebiliriz.

Teknolojinin bu inanılmaz hız ve gelişimi hayatın pek çok alanını etki ve kuşatma altına aldığı gibi karikatür ve pek çok sanat dalını da etkiledi. Pek çok sanat eserinde teknoloji hem kullanım, hem de konu itibariyle yer aldı. Yıllardır alışılmış olduğu gibi karikatürün yayınlanma alanı sadece belli sınırları olan basın-yayın organları olmaktan çıkarak sanal aleme taşındı. Bugün hem ülkemizde hem de dünyada artık günlük karikatürle ilgili web sayfalarına rastlamaktayız. İnternetin sınırsız diyebileceğimiz özgürlük alanı karikatürde çok yeni sorunların ve konuların işlenmesine öncülük ve önderlik ediyor. Üstelik dünyada gazetelerin tirajları gittikçe ya düşmekte, ya da yerinde saymaktadır. Oysa gelişmiş ülkelerin neredeyse nüfusunun yarısından fazlası internet kullanıcısıdır.⁷²

Basın karikatürünün sınırları hep editoryal karikatür şeklinde özetlenirken, internet bu tip konu ve tarz sınırlamalarının olmadığı bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Elbette bu sınırsız özgürlük alanı karikatürün sanal alemde daha fazla gelişeceği gibi bir izlenim uyandırmamalıdır. Fakat çok yakın zamanda ve kısa bir sürede hayal dahi edilemeyecek fırsatları karikatürün emrine sunduğu bir gerçek olarak karşımızdadır. Ayrıca gazete okurları yüz binlerle ifade edilirken, internet kullanıcıları milyonlarla ifade edilmektedir. Karikatürün daha fazla insan ya da kitleye ulaşması eğer amaçsa internet bunu da sunmaktadır. Bugün dünya da pek çok karikatürçünün kişisel web sayfasının olması bile gelinen noktayı işaret etmektedir. Karikatürün internet üzerinde geniş kitlelere ulaşmak amacıyla yayınlanması, sınırlarının genişlemesi, daha fazla izleniyor hale gelmesi vb. noktalar bizzat karikatürçülerin bu konulara el atması ile ilerleme şansına sahiptir. Yoksa internet bize hazır ve fazlası ile standart şekli ile kolaylık tehlikesini aşılabilir. Burada asıl üzerinde durulması gereken internet'in sunduğu olanakları karikatürün sınırlarını geliştirip geliştirmediğidir. Sadece karikatürde değil hiçbir sanat dalında teknoloji altyapı olmamalıdır. Bu konuya örnek olarak bazı çizerlerin görüşlerini verebiliriz:

⁷² Oğuz Gürel, Karikatür ve Bilişim, Karikatür Vakfı Yayınları,

“Teknoloji ne kadar gelişirse gelişsin asla bir kalemin yerini tutamayacak” Bas Mitropoulos

“Belki gelecekte bu teknoloji pek çok şeyi değiştirecek ama yine de gençlerin önce kalem kullanmayı öğrenmeleri lazım.” John Jensen

“Aletler sadece düşüncelerimizi ifade etmeye yarıyor. Önemli olan yapmak istediğin şeyi nasıl anlattığın. Teknoloji çok hızlı bir gelişim içerisinde sanatın bu kadar hıza ayak uydurup şekil değiştireceğine inanmıyorum. Sadece sanat yapmanın koşulları değişiyor” Gürbüz Doğan Ekşioğlu

“Sanatçı teknolojiye teslim olursa sanat ortadan kalkar” Hüsamettin Koçan

Önümüzdeki yıllarda internet ve onun getirdiği olanaklar, yeni ufuklar, yeni sorunlar pek çok sosyoekonomik şartlarında etkisiyle daha üst seviyelere çıkacaktır. Teknoloji ile birebir veya koşut gidebilmek sanat ve sanatçı için olmazsa olmaz bir koşul değildir. Fakat en azından yeni teknolojilerin getirdiği fırsatlara da bir tutuculukla bakmamak önkoşul olmalıdır.⁷³

⁷³<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFA781CAA92714FCE0B2647BE0DD925A83>, (14 Haziran 2009)

4. GAZETE KARİKATÜRÜ

Karikatür, yayılma olanağını matbaanın bulunmasıyla birlikte yakalamıştır. Matbaanın bulunmasıyla biçimsel özellikleri de belirleme başlayan karikatür, bundan sonra da gazetelere girmeyi başarmıştır. Gazete karikatürü çizgisel olarak incelendiğinde, bu özelliği belirleyen ana unsurun, gazetenin basım tekniğiyle doğru orantıda olduğu görülür. Karikatürcü yaptığı karikatürünün yayımlanabilmesi için, çalıştığı gazetenin basıldığı sistemin olanaklarını ve sınırlarını iyi bilmek ve değerlendirerek, çalışmasını buna göre gerçekleştirmek zorundadır.

Türk karikatür tarihi incelendiğinde, karikatürcü isimleri kadar, klişeci isimleri de önem taşımaktaydı. Karikatürcünün imzasının yanında klişecinin imzasına bulunmaktaydı, örnek olarak Ali Fuat Bey1 m çaylak dergisindeki karikatürlerine klişeci olarak Tıngır'da imza atmıştır. Bu dönemde karikatürler resme yakın oralılarda çizilmişlerdir. Çeşitli kalın, siyah ve taramalar gravür teknikleriyle yapılmıştır.⁷⁴

XIX. yüzyıl ortalarında gazetelere düzenli olarak diren karikatür, fotoğrafın bulunmasıyla geliştirilen, optik olarak hazırlanan klişelerle, çizgisel bir rahatlama girdi. Çizgili klişe, çizgili ve noktalı klişe, karikatür çizerinin yaratıcılıklarını geliştirmesine olanak tanıdı.⁷⁵

Gazete kağıdının kalitesizliği ve tekniklerin yeterince izin vermemesi karikatürcünün yine daha çok, siyah beyaz ve çok ince olmayan çizgilerle» çalışmasını mümkün kıldı. İnce çizgiler baskı esnasında kopabiliyor ve karikatürün anlamını bile bozabilecek hoşnutsuzluklara yol açabiliyordu. Karikatürcüler, bu dönemlerde leke ve çizgi dengesini kullanarak ürünlerini oluşturdular. Karikatür de yazılı anlatımdan çizgili anlatıma geçişte 1950'li yıllarda bu arayışların bir sonucu olarak ortaya çıktı. Bu dönemde. Türk karikatürcüsü, tek çizgili hacimsiz karikatür anlayışını kullandı.

1950 yılında Yeni İstanbul gazetesinde günlük karikatürler çizmeye başlayan Turhan Selçuk, gazete karikatürü konusunda şu görüşleri öne sürmektedir.” Çoğu kez olayların içinde, yönelişinde mizahi bir eğilim, mizahi bir unsur, mizahi bir çelişki

⁷⁴ Turgut Çeviker, **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü -3**, İstanbul: Adam Yayınları, 1991, s.114

⁷⁵ Hıfzı Topuz, **İletişimde Karikatür ve Toplum**, İstanbul: Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1986s.50

bulup çıkarmak olasıdır ve bunu uğraş edinmiş kişiler için kolaydır. Bu mizahi eğilim ya da çelişkiyi yakaladıktan sonra çizilemek de yeterlidir. Ama bu yol, daha çok her gün bir konu ile okuyucu karşısına çıkmak zorunda olan çizerlerin çoğunlukla seçtiği kolay yoldur. Benim sevdiğim yol, kendine özgü dünyası ve bakış açısı içinde insanları, olayları bir düşünür, bir psikolog, bir felsefeci, bir eleştirici gibi izlemek, incelemek, irdelemek, kendi gerçekçi ve devrimci dünya görüşü doğrultusunda bir sonuca vardıldıktan sonra, kişileri olumlu ve doğru olana yöneltecek eleştiriye sunarken, mizahi fikrini ve söylediğini sarsıcı, etkileyici, vurucu bir şekilde çizgiye dönüştürmektir. Zor olan da budur “diyor”⁷⁶

1960'lı yılların sonunda Türkiye'ye giren offset baskı tekniği, gazetelerde görsel malzemenin kullanılmasını çok kolaylaştırdı. Bu dönemde gazeteler, bol fotoğraf ve çizili ürünler kullanmaya başladılar. Gazetelerdeki mizah sayfaları da, yine bu dönemde ortaya çıktı. Birçok karikatürcü çizgisel bir değişim süreci yakalamayı amaçladılar. Artık karikatürde tek yada tüm renkler kullanılabilirdi. Basılan kağıdın elverdiği oranda ince çizgiler yapılabiliyordu. Karikatürcüler, fırça, tarama ucu ve çini mürekkebinin verdiği siyahlığı kullanmayı yinede bırakmadılar. Karikatürde ton yapabilme, bu dönemde yaygınlık kazandı. Özellikle 1980 sonrasında karikatürlerin günlük değil hafta da bir renkli yayınlanmaya başlamasıyla daha özenli işler ortaya çıkmaya başladı.⁷⁷

Son yıllarda gelişen bilgisayar teknolojisi ve yazılım sınırlarının gelişimi artık bilgisayar vasıtasıyla karikatür çizimini de mümkün kılmıştır. Sert ve geometrik olan bu çizgiler, canlı renklerle desteklenerek, yeni bir stil ortaya çıktı. Bilgisayar destekli bu teknik ileriki çalışmalar için umut veriyor. Görüldüğü gibi baskı tekniklerinin gelişmesi gazete karikatürcüsünü sınırsız bir çizgi ve anlatım serbestliğine götürüyor. Artık karikatürcüler son ürünlerinde sınırlarını zorluyorlar.

⁷⁶ Turhan Selçuk, **Söz Çizginin**, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1979, ss.12-18

⁷⁷ Turgut Çeviker, **Karikatür Üzerine Yazılar**, İstanbul: İris Yayıncılık, 1997, s.130

4.1 Gazete Karikatürünün Biçimsel Özellikleri

Karikatür gazetelere girmeden önce de vardı ve gelişmesini gazete dışında da sürdürdü. Fakat yinede karikatürün çizim biçemlerini günümüze kadar hep gazete çizerleri belirledi. Çünkü karikatürle ilk tanışma gazetelerle olur. Karikatür çizerinin ilk amacı da, bir gazetede çalışmaktır. Gazetelerin karikatürcü kadrolarının az olması bu tür bir olanağı tüm karikatürcülere tanıyamadığından, çizerler derişik alanlara yönelirler. Hangi alana giderlerse gitsinler ilk olarak gazetelerde girdikleri ve etkilendikleri karikatür tekniklerinden kurtulamazlar.

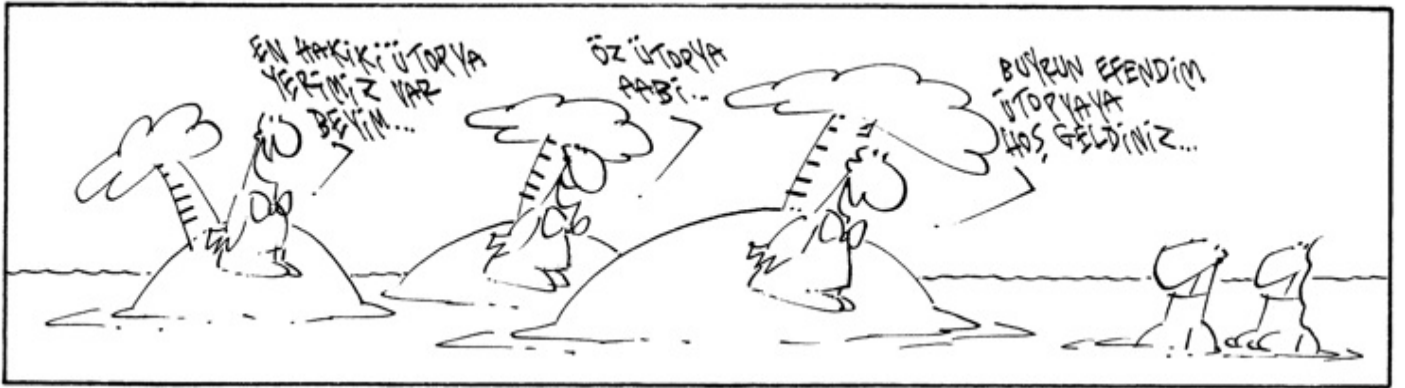
Bir sanatçının kendisine özgü teknik, renk, biçimlendirme ve söyleyiş özgünlüğüne biçem denir. Biçem sanatçıyı diğerinden ayıran, onu özgün kılan bir oluşumdur. Bir sanat yapıtının içeriğine biçim verme tarzı olan biçem karikatürde, sanatçının üslubu olarak belirir. Bu aşamada karikatürde biçemi oluşturan, karikatüristin kendi yeteneği, kendi çizgi gücüdür. İçeriği biçime yani çizgiye dönüştürmek, çizgiyi ise belli bir özgün biçimde oluşturmak, karikatüristin özgürlük sınırları içindedir. Karikatür çizgisinin ustalığı, güzelliği, artistikliği, bildirisini yapısına sindirmesinde, bu bir üsluba dökmekteki başarısındadır.⁷⁸

Bu biçemlere kısaca değinmek gerekir çünkü, karikatürcünün asıl imzası sahip olduğu çizginin biçemindedir. Karikatür çizgi biçemlerini 10 ayrı grupta incelemek mümkündür:

4.1.1. Basit Siyah Çizgili Biçem

Karikatürcünün temiz bir çizgi isteyişinden doğmuştur. Bundan başka pratikliği ve tüm baskı sistemlerine uyumluluğu, tercih edilmesinde bir sebeptir. Karikatürün son derece açık ve detaysız olmasını sağlar. Bir karikatürcünün çizgisi diğerine benzemez. Türk karikatüründe Kamil Masaracı'nın karikatürleri buna örnek olarak gösterilebilir.

⁷⁸ Bilal Arık, **Değişen Toplum Değişen Karikatür**, İstanbul: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1998, s. 63

79

4.1.2. Tek Kalınlıklı Biçem

Karikatürü oluşturan tüm çizgiler tek bir kalınlıktadır, inceli, kalınlı çizgi dalgalanmaları yoktur. Genellikle rapido veya benzeri kalemlerle yapılır. Çizgideki bu tekdüzelik karikatürün anlamını bozmaz, ünlü karikatürcü Soul Steinberg karikatürün bir sanat dalı olarak anılmasını bu çizgiyle sağlamıştır.⁸⁰ Türkiye'de bu tarz çalışan Nuray Çiftçi'nin karikatürleri örnek olabilir.

4.1.3. Rahat Çizgi Biçemi

Karikatürcüler hazırladıkları işlerde, yapıtı mürekkeplerken, ondaki canlılığı, ruhu kaybetmekten korkarlar. Bu eğilimdeki karikatürcüler çok iyi bir kurşunkalem çalışması hazırlayıp, onun üzerine aceleci, palas pandıras bir şekilde

mürekkebini yaparlar. Bu çizginin, daha canlı ve hareketli olmasını sağlar. İlk bakışta biraz özensizce çizilmiş izlenimini veren bu karikatürler incelendiğinde emeğin çok olduğu görülür. Dünyada, Charles Schultz, Frank Dicklins bu akımın önde gelen örneklerini oluşturmuşlardır? Türkiye'de Bülent Düzgit'in çalışmaları örnek olarak verilebilir.⁸¹

⁷⁹ Kamil Masaracı, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Haziran 2009, s.17

⁸⁰ ROSS Thomson, *How to Draw and Sell Cartoons*, The Apple Pres, London, 1989, s.98-99

⁸¹ Nuray Çiftçi, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Haziran 2009, s.17

4.1.4. İnceli Kalınlı Çizgi Biçemi

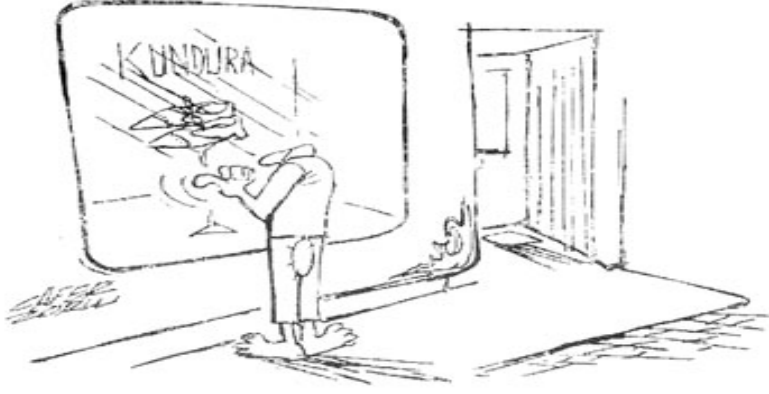
Çinileme yapılırken tarama ucu yada fırçanın bastırılıp çekilmesiyle elde edilen incelik ve kalınlıklara sahiptir. Bu tür çizim oldukça akıcı bir anlatıma sahiptir. Son derece uğraşılmış örneklerinin yanında, çok basit çizimlerde de uygulanan bir biçemdir. Quentin Blake ve Mark Boxer Dünya'da bu türde çizen karikatürcülerdir. Türkiye'de de pek çok karikatürcü bu biçemi kullanıyor. Ali Ulvi Ersoy, Vehip Sinansoy buna örnek olarak gösterilebilir.

⁸² Bülent Düzgüt, **Hürriyet Gazetesi**, 18 Haziran 2009, s.16

4.1.5. Kabataslak Çizgi Biçemi

Adından da anlaşıldığı gibi üstünkörü çizilmiş karikatürlerde kullanılır. Bu çizginin altında uzun yılların verdiği bir birikim olmalıdır. Bu biçem çizgisel ifadenin basitleştirilmesinin en uç noktasıdır. Mell Calman ve Robert Osborn, bu tarzın önemli örneklerini yapmışlardır.⁸⁴ Cafer Zorlu bu tarzda çizen karikatürcülerden biridir.

85

4.1.6. Geçişli Tonlama Biçemi

Karikatürlerde figür çizimleri gittikten sonra yapılan tonlamalardır. Karikatüre boyut kazandırmaya yönelik bir çalışmadır. Mike Williams, iyi örnekler vermiştir. Haslet Soyöz'ün çizimlerinde zaman zaman kullandığı bir yöntemdir.

⁸³ <http://karikaturhaber.blogspot.com/2008/04/vehip-sinan-elif-dergisi-ile-dnd.html>, (01 Haziran 2009)

⁸⁴ Ross, a.g.e. , s.101

⁸⁵ <http://www.karikaturculerdernegi.org/karikaturculer.asp?id=4049#x>, (01 Haziran 2009)

4.1.7. Çizgisel Tonlama Biçemi

Bu karikatürlerde, hacim verme veya lekeler oluşturma/doğrusal çizgilerle sağlanır. Karikatürü monotonluktan kurtaran bu çizgisel tonlama biçiminin en iyi örneklerini, Gerald Scarfe ve David Lavine vermişlerdir.⁸⁷ Türkiye'de Behiç Ak bu biçimi kullanan çizerlerdendir.

⁸⁶Haslet Soyöz , **Milliyet Gazetesi** , 13 Haziran 2009, s.14

⁸⁷ Ross, **a.g.e.** , s. 101

⁸⁸ Behiç Ak, **Cumhuriyet Gazetesi**, 23 Haziran 2009, s.18

4.1.8. Ayrıntılı Çizgi Biçemi

Bazı karikatürcüler, karikatürde az çizgi teşviklerine rağmen, ayrıntının güzelliğini kullanmak isterler. Bu ayrıntılar olur olmaz yerde kullanılmaz. Ana fikri desteklemek için kullanılırlar. Eflatun Nuri Erkoç ve Deniz Sayın bu tür karikatürün en güzel örneklerini vermişlerdir.

4.1.9. Renkli Biçem

Renk kullanılan karikatürler bu sınıfa girerler Gazetelerin elverdiği oranda, tüm karikatürcüler bu türde örnekler vermiştir. Bedri Koraman, Musa Kart, Kamil Çakmak, Ercan Akyol gibi birçok çizer bu türde örnekler vermektedirler.

⁸⁹ <http://www.denizsayin.gen.tr/>, (10 Haziran 2009)

4.1.10. Bilgisayar Biçemi

Bilgisayarların yazılım ve donanımının gelişmesi, bu aletlerin gazetelere girmesi, karikatürcülerin de bunlardan yararlanması sonucunu getirdi. Kimi karikatürcüler tam olarak kullanmasalar bile, bazı vinyet ve istatistiklerin çizimlerinde bilgisayarı kullanıyorlar. Bilgisayarın keskin çizgileri, karikatürcünün yeteneğiyle yaşam bulabiliyor. Ama hala bu konuda karikatürcülerin büyük tereddütleri var.

4.2. Gazete Karikatürünün Dergi Karikatüründen Farkları

Karikatürler gazetelerin yanı sıra aylık veya haftalık siyasal, magazin veya özel ilgi alanlarına yönelik dergilerde de önemli bir yer tutar. Bu tip dergilerde çalışan karikatürcülerin durumu, gazetede çalışan karikatürcülerden farklı değildir. Belli bir branş çerçevesinde yayınlanan dergilerde karikatürcü o konuyla ilgili olarak yorumlar yapar, bunun dışında siyasal ve magazin dergilerinde ise daha geniş bir konu yelpazesinde çizebilir.

⁹⁰ Ercan Akyol, **Milliyet Gazetesi**, 24 Haziran 2009, s.13

Dergilerin gazetelerden en önemli farklılığı belli bir ilgi alanına hitap etmesidir. Gazete, modern insanın temel bir ihtiyacı olarak kabul edilir; oysa dergi tercihi, bilinçlilik oranı yüksek bir seçmedir. Beli bir haftalık dergiyi alıp okumaya karar vermek is, başlı başına bir tavır belirlemek demektir. Belirli bir haftalık veya aylık dergiyi alıp karar vermekse o derginin içerdiği mesaj konusunda peşin bir yargıyı da içeren tavır alma süreci, bilinçlilik oranı yüksek bir seçmedir. Haftalık dergilerin, hedef kitlede anlamlı tavır değişikliklerine yol açmaları zordur. Yaptıkları iş, daha çok, hedef kitlede belli belirsiz de olsa zaten var olan yargıları, düşünceleri pekiştirmektir.⁹¹

4.3 Gazete Karikatürünün Türleri

Gazetelerde karikatürden farklı şekillerde yararlanılır ve okuyucuya sunulur. Bu farklı şekiller incelendiğinde şöyle bir yapı ortaya çıkar: siyasi karikatür, portre karikatür, haber konulu karikatür, eğlence karikatürü ve reklam karikatürü. Tezimin bu bölümünde gazete karikatürünün bu beş farklı türünü sizlere anlatmaya çalıştım.

4.3.1. Gazete Karikatürünün Konusal Türleri

4.3.1.1 Siyasi Karikatür

Bu tür karikatür gazetelerde düzenli ve sürekli olarak yer alır. ‘Political cartoon’ ya da ‘editorial cartoon’ Türkiye dışındaki yaygın adıdır. Değişik konuları içermesine karşın genelde güncel siyasi olaylar irdelenir. “Karikatür, en ağır eleştirileri bile üstü örtülü bir havada yaptığı için, siyasal eleştiri kabul edilebilir bir nitelik kazandı.⁹²

Siyasi karikatür, bir sanat biçiminden çok, bir propaganda biçimidir. Karikatürcü, kamuoyunda var olan düşünce ve bilgileri kullanarak, onları değişik bakış açısıyla sunar. Cumhuriyet Gazetesi karikatürcüsü Ali Ulvi Ersoy siyasi karikatürcülüğün bir gazetecilik olduğunu savunur. Siyasi karikatürün etkinliği politik ve sosyal olayları mizah yoluyla yorumlamak ve okuyucunun düşüncelerini etkilemektir. Siyasi karikatür

⁹¹ Nabi Avcı, **Enformatik Cehalet**, İstanbul: Rehber Yayınları, 1990, s.104

⁹² Emre Kongar, **Kültür ve İletişim**, İstanbul, Say Yayınları, 1986, s.68

güncel olayları izlemek zorunda olduğundan kalıcı karikatür örnekleri pek görülmez. Bu tür örneklerin görülmesi karikatürçünün yeteneklerine bağlıdır.

4.3.1.2. Portre Karikatür

Gazetelerde en sık rastlanan karikatür türlerindendir. Toplum içinde kendini kabul ettirmiş kişilerle ilgili haberleri desteklemek veya yumuşatmak amacıyla kullanılır. Kişinin belli özellikleri abartılır ve kişiliğini ele veren özellikleri vurgulanır. Portre karikatürlerde, kişinin iyi yada kötü gösterilmesi tamamen karikatürçünün inisiyatifindedir. Pek çok kişi için, karikatürünün gazetede yayımlanması önceleri bir onurken, sonraları dava konusu olabilmektedir.⁹³

4.3.1.3. Haber Konulu Karikatür

Bu tür karikatürler son dönemlerde gazetelerde çokça yer almaya başladı. Ekonomi gibi, durağan ve sıkıcı haberleri anlaşılır hale getirmek yada göze hoş gelmesini sağlamak amacıyla, haberden yapılan çıkarsamalardan oluşan bir tür karikatürdür. Haber, karikatürden ayrıldığında anlamını yitirebilir. Ama yinede konulu bir karikatürdür. Bu tür karikatürlerin haberden ayrıldığında hiç bir anlam taşımayan ve sadece haber yanında süs olarak kullanılanlarına 'vinyet' adı verilir. İstatistik bilgileri içeren kimi şekilleri de anlaşılır kılmak için yine karikatürden yararlanır. İşte tüm bu karikatürlere haber konulu karikatürler adını vermek ve bu bağlamda incelemek gerekir.

4.3.1.4 Eğlence Karikatürü

Gazeteler eğlence karikatürlerini tatil günlerinde okuyucusuna hoş vakit geçirtmek istediği sayfalarında verir. Bu tür karikatürler çok değişik konulara ilişkin olabilirler. Aile, cinsellik, iş, toplum, tatil, spor bu konulardandır. Mevsimlere göre değişiklikler gösterirler.

⁹³ Atilla Özer, **Karikatür Yazıları**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2007, s.34

4.3.1.5. Reklam Karikatürü

Gazetelerin reklam için ayrılan sayfalarında bulunur. Yazı işlerinin bilgisi dışında reklam şirketlerince hazırlanan, reklam yada ilanın içinde yer alır. Türkiye'de reklam karikatürcülüğü henüz bir meslek haline gelmemiştir. Amerika'da, Fransa'da, Almanya'da bu işi yaparak yaşayan karikatürcüler vardır. Reklamda karikatürün kullanılması etkili olabilmektedir. “Warshaw'un Schwer'in şirketi-için hazırladığı raporda reklam bildirisinin gülmece öğeleri içermesi çok ciddi bir bildiriden kuşkusuz daha etkilidir sonucuna ulaşılmıştır.⁹⁴

4.3.2 Gazete Karikatürünün Biçimsel Türleri

Karikatür gazetede karşımıza üç değişik şekilde çıkar. Bunlar karikatürün en belirgin özellikleridir. Bu özellikler ayrıca karikatürün türleriyle ilgilidir. Gazete karikatürü tek kare, bant ve çizgi roman ya da hikaye tarzında olmak üzere üç türdür.

4.3.2.1. Tek Kare Karikatür

Tek karede olan karikatürler siyasi karikatür, vinyet, haber destekleyici, portre, eğlence tarzında karikatürlerde kullanılır. Genellikle tek bir konuyu ele alır. Bu karikatürlerin devamı olmaz, yok etkisini verir ve biter. Çok ender olarak iki kareli de olabilir. Gazetelerimizin birçoğunda tek kareli karikatürlere rastlamaktayız. Ercan Akyol, Musa Kart, Tan Oral gibi birçok önemli çizer tek kare karikatürü kullanmaktadır.

⁹⁴ Atilla Özer, “Türk Karikatürcülüğü ve Geleceği”, **Türk Alman Karikatür Buluşması Sempozyum Bildirisi**, Ankara, 1996, s.54

4.3.2.2. Bant Karikatür

Adından da anlaşılacağı gibi bant karikatür, bir düzlem içerisinde oluşan iki yada daha fazla kareden meydana gelir. İki, üç ve zaman zaman da daha çok kareden oluşan bant karikatürlerin ilk kareleri, olayın hazırlayıcı bölümünü oluşturmakta, asıl vurucu espri son karede verilerek karikatür tamamlanmaktadır. Çoğunlukla belli bir karakteristik tipi vardır. Bu tip üzerine yapılan espri çeşitlemeleriyle işlevini görür. Güncelliği izleyenlerine rastlanmasa da, genellikle her zaman oluşabilecek sorunların eleştirisini içerirler.

Bant karikatür batıda ilk önce 1887 yılında Henry Mayo tarafından çizilmiştir. Zaman içerisinde gelişen bant karikatür çeşitli ajanslar tarafından Türkiye'ye getirilip gazetelere dağıtılmış ve oldukça ilgi toplamıştır. Fatoş, Güngörmüşler, Hasbi Tembeller, Maruf Bey gibi örnekler Türkçeleştirilmiştir.

Yerli bant karikatürlerin ilk örneklerinin Cemal Nadir'le başladığını görüyoruz. Amcabey, Akla Kara, Dalkavuk, İyimserle Kötümser, Yeni Zengin ismini verdiği

⁹⁵ Ercan Akyol, **Milliyet Gazetesi**, 20 Haziran 2009, s.14

bantları Türk okuyucuları tarafından hemen benimsenmiştir. Bunların bir kısmı yazılı, bir kısmı da yazısız örneklerdir.

Osman Filiz; Efkâr Bey (Tercüman-1957), Nihat Bali; Küçük Vali (Yeni Sabah-1955), Mim Uykusuz; Hoca Diyor ki (Dünya-1952), Mıstık; Taş Devri (Vatan-1957), Sururi Gümen; Can Baba (Hürriyet-1952), Sezgin Burak; Bizimkiler (Hürriyet-1964...), Tonguç Yaşar; Memetle Memet (Ulus-1958), Vehip Sinan; Cin Ali (Yeni İstanbul-1964), Altan Erbulak; Cafer ile Hürmüz (Yeni Sabah-1955) (Levent Cantek'in Çizgi Roman Serüveni adlı yazısından alınmıştır) gibi pek çok bant karikatürcüler Türk gazetelerinde çalışmışlardır. Günümüzde İsmail Gülgeç, Kamil Masaracı, Behiç Ak, Semih Poroy, İ.Bülent Çelik, Haslet Soyöz, Nuri Kurtcebe, Engin Ergönültaş, Ali Galip Altunçul, Piyale Madra, Kemal Gökhan Gürses gibi imzalar gazetelerimizde görülmekle birlikte pek çok yabancı bant çevirileri de yerlerini korumaktadır.

Bütün bu çabalar, gazete satışlarını artırmak için yenilik arayışlarının karikatür cephesindeki görünümündendir. Önceleri gazete içerisinde siyah-beyaz, hafta sonu eklerinde renkli olarak boy gösteren bantlar, basım teknolojilerinin gelişmesiyle günümüzde hem gazete içinde hem de hafta sonlarında çok renkli olarak serüvenlerini sürdürmektedir.⁹⁶

4.3.2.3. Çizgi Roman ve Hikaye Karikatürü

Kısa bir öykünün ya da romanın karikatür çizgileriyle baştan sona sanki bir kamera ile çekiliyormuşçasına oluşturulan karikatürler bu gruba girmektedir. 1880'li yıllarda bir metni süsleyen resimler dizisi olarak A.B.D.'de ortaya çıkmıştır. Daha sonra şahısların ağızından çıkan sözlerin, balonlar içerisinde yazılması bugün uygulanan türün

⁹⁶ Atilla Özer, "Türk Karikatürcülüğü ve Geleceği", **Türk Alman Karikatür Buluşması Sempozyum Bildirisi**, Ankara, 1996, s.1-2

⁹⁷ Salih Memecan, **Sabah Gazetesi**, 24 Haziran 2009, s.1

oluşmasını sağlamıştır. Öncelikle mizahi öyküler işlendiği için, bunlara “comics” adı verilmiştir. Çizgi öykünün ilk ülkesinin A.B.D. olmasına karşın, sonraları Belçika ve Fransa bu işi daha ileriye götürerek bir patlama yapmışlardır. Hem küçüklerin, hem de büyüklerin severek okudukları çizgi öyküler, sanatsal değeri olan konuma ulaşmış, güneybatı Fransa’da Angouleme kentinde bir de çizgi öykü müzesi açılmıştır. Bu kentte her yıl çizgi öykü fuarları yapılmakta, hükümet parasal destek vermektedir. Ayrıca bu sanatın gelişmesi ve yeni sanatçıların yetişmesi için Angouleme’de “Çizgi Öykü Sanat Okulu” da öğretim yapmaktadır. Belçika’lı Herge’nin çizdiği “Tenten”in ulusal kahraman olduğunu Belçikalılar kadar Fransızlar da kabul etmektedirler. Herge adıyla bilinen Georges Remi öldüğü zaman Fransa’da ulusal yas tutulmuştur. Larousse Ansiklopedisi’nde, Türkiye’de ilk çizgi romanın Salih Erimez tarafından 1935 yılında Akşam gazetesinde çizildiği belirtilmektedir. İlk çizgi roman çevirisi ise “Çocuk Sesi” dergisinde yayınlanan “Baytekin Meçhul Dünyalarda” (Alexander Raymond-1935) adlı romandır.

Altan Erbulak, “Delikır ile Kırmızı Başlıklı Seyirci” adlı anı kitabında çizgi roman yayınlarının Türkiye’de başladığı ilk yıllarla ilgili bir anısını şöyle aktarmaktadır: “Çocuk Sesi dergisinde resimli roman kopyacısı olarak işe başladım. Baytekin romanının orijinali üzerinden kopye ediyordum. Bizim romanın kahramanı Baytekin ile karısı Bayan Yıldız, her serüvende bir çocuk sahibi olmak isterler ama olamadan roman biterdi. Bir gün kafam bozuldu. Önümde de romanın son bölümü var ve bizim kahramanlar yine çocuk sahibi olamadan roman bitiyor. Kimseye çaktırmadan tuttum romanın sonunu değiştirdim. Onları bir güzel çocuk sahibi yaptım, çocuklarının adını da Bayçetin koydum. Romanın sonundaki dört karenin değiştiğini kimse farketmemişti bile.” Çizgi öykü ve romanların gazetelere okuyucuyu çektiği anlaşılınca yerli kahraman ve serüvenlerin de olması gerektiği Abdi İpekçi’yi 1955 yılında harekete geçirmiştir. Bedri Koraman’ın “Cici Can”ı o düşüncenin ardından Milliyet gazetesinde yayınlanmaya başlamıştır. Daha sonra Abdi İpekçi’nin ısrarı üzerine Turhan Selçuk da “Abdülcanbaz” adıyla bir çizgi öyküye başlamıştır. 1957 yılında Milliyet gazetesinde öyküsü Aziz Nesin tarafından yazılan ve Turhan Selçuk tarafından çizilen “Abdülcanbaz”ları, bir süre de Rıfat Ilgaz yazdıktan sonra Turhan Selçuk hem yazmış, hem de çizmiştir. “Abdülcanbaz” serüvenleri okur tarafından çok sevilmiş ve bu yüzden

onbeş yıl yayını sürmüştür. Tüm öyküler ciltler halinde ayrıca yayınlanmış, tiyatroya da uyarlanarak hem 1972 de hem de 1994 te sahneye konulmuştur. “Abdulcanbaz”ın serüvenlerini uzun aradan sonra Milliyet’te yeniden görmekteyiz. Tanınmış çizer Oğuz Aral’ın “Hayk Mammer” (Yeni Sabah- 1956) ve “Köstebek Hüsnü” (Akşam-1962) adında gazetelerde yayınlanınca beğeni toplayan çizgi öyküleri, daha sonra mizah dergilerinde de sürmüştür. Genç kuşak çizerlerinden Necdet Şen (Hürriyet) ve Kemal Hakan Çelik’in Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan çizgi öykülerini de unutmamak gerekmektedir.⁹⁸

4.3.3 Gazete Karikatüründe Yazının Kullanım Türleri

Gazete karikatürleri yazıyı kullanması yada kullanmaması açısından da türlere ayrılır. Karikatürle ilgili hemen hemen tüm tartışmalarda, karikatürün yazılı ya da yazısız olması, anlatım çizgide yoğunlaşmasının önemi vurgulanır durur. Yazısız karikatürün, anlatım için daha etkili ve iyi olduğu savunulur. Ama çizerler hem yazılı, hem de yazısız karikatürü işlerinde kullanırlar.

Karikatür ile yazının ilişkisi üç biçimde gerçekleşir:

Yazılı karikatür

Yazı kullanan karikatür

Yazısız karikatür

4.3.3.1. Yazılı Karikatür

Yazılı karikatürde, alt yazıda fıkra tarzında bir mizah vardır. Üstteki resim, sadece yazıyı destekleyen bir süs niteliğindedir, Bu dönemde resim önce çizilir, klişesi hazırlanır ve ondan sonra buna bir alt yazı bulunması için düşünülür ve bulununca karikatür bitmiş olurdu.⁹⁹Artık bu karikatürler Türkiye'de de kullanılmıyor. Yazı

⁹⁸ Özer, a.g.e. , s.3-4

⁹⁹ Semih Balcıoğlu, **Cumhuriyet Dönemi Türk Karikatürü**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1983, s.8

kullanan karikatürde, ilkinden farklı olarak yazı veya çizimin birbirinden bağımsız olarak bir anlamı yoktur.

4.3.3.2. Yazı Kullanan Karikatür

Bu karikatür türünde ilkinden farklı olarak yazı veya çizimin birbirinde bağımsız olarak bir anlamı yoktur. Yazı, çizimin altında yada bir konuşma balonuyla, çizimin içine yerleştirilir. Yada, karikatürde kullanılan sembollerin üstünde açıklayıcı olarak bulunurlar. Hemen hemen tüm karikatüristler bu tarzda örnekler vermişlerdir, özellikle siyasi karikatürlerde sıkça kullanılan bir yöntemdir.

4.3.3.3. Yazı Kullanılmayan Karikatür

Grafik gülmece adıyla da anılan bu yöntem karikatürün evrensel olma çabalarıyla dolmuş, karikatüre büyük bir tat vermiştir. Bu karikatürde yazıya gerek yoktur. Çizginin tüm kıvraklığı ve karikatürcünün kullandığı “sembollerle sonuca gidilir. Kalıcı diye nitelendirilen karikatürler daha çok bu türden çıkar. Yazısız karikatür ç tığında, uzun süre okuyucuları alıştırmak için karikatürün altına yazısız ibaresi yerleştirilmiştir.

Söz edilen ilk yöntem hariç diğerleri, karikatürcülerin kullandığı yöntemlerdir- Kimi karikatürcüler yazının kesinlikle kullanılmaması gerektiğini savunurken, kimileriye dozunda kullanılan yazının anlamı güçlendirdiğini savunurlar. Şu bir gerçek ki, karikatürcüler her iki dalda da oldukça başarılı Örnekler sergilediler ve hala daha gerçekleştiriyorlar.

Yazısız karikatürün Türkiye’deki ve Dünyadaki en önemli temsilcilerinden biri olan Turhan Selçuk yazısız karikatür serüvenini şöyle anlatmaktadır: “ Batı karikatürünü inceleme olanağı bulduktan sonra, bendeki ilk değişim başladı. Günlük gazete karikatürlerinde yazıyı atmak çok güç bir işti. Buna rağmen hiç yazı kullanmamak, çizimi sadeleştirmek amacım oldu. Çizgiyle beraber konularım da kişilik edinmek için çabalarım oldu. Önceleri karikatürlerimde yazı kullanmamak için özen gösterdim. Deneyimlerim gazete ve dergi karikatürlerinde bunu okuyucu sanatçı arasındaki alışverişi kısıtladığı sonucunu verdi. Karikatürün yazısız olması onu sanatsal

yönden değerlendirir, uluslar arası bir dile ulaştırır. Fakat öyle karikatürler vardır ki yazılı olmasına rağmen güzel ve değerlidirler. Bu çeşit karikatürlerde yazı ve çizginin birbirini tamamlaması gerekir.¹⁰⁰

4.3.3.4 Karikatürün Gazetede Yeri

Karikatür; çizildikten sonra izleyiciye ulaşabilmesi için çoğaltılması gereken bir grafik türüdür. Ne kadar fazla kişiye ulaşabilirse, mesajını da o kadar çok alıcıya iletmış olacaktır. Bu iletişimi sağlayan en iyi araçlardan birisi gazetedir. Gazetenin ilk kez matbaa makinesinde yayınlanması bir alman olan Johannes Gutenberg sayesinde olmuştur. Karikatür sanatının, gazeteye büyük ve önemli katkılarının yanında basın da karikatürün yaygınlaşmasında önemli rolü olmuştur. Bu nedenle karikatürün tarihi, basının tarihiyle yakından ilgilidir. Gazete okuyucusu karikatürü hiç dışlamamıştır. Karikatür, gazetenin kamuoyu üzerindeki etkisini hep olumlu yönde etkilemiştir.¹⁰¹

Günümüzde karikatürsüz bir basın düşünülmemektedir. Ondokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar, karikatürsüz yayınlanan gazeteler, renksiz, kuru ve sanki bir eksik ile okuyucuya ulaşıyordu. 1796 yılında yine bir alman olan Senefelder tarafından Litografi (Taş Baskı)'nın keşfinden sonra karikatürün yayın olanağı sağlanmıştır. Dünyada öncelikle İngiltere'de "political cartoon" ve A.B.D.'de "editorial cartoon" denilen siyasal karikatürler düzenli olarak gazetelerde yayınlanmaya başlamıştır. Ancak asıl yaygınlık fotoğraf ve film endüstrisinin gelişimiyle sağlanmıştır. Karikatürün orijinalini çinko tabakalar üstüne, istenen büyüklükte asitle kazıyarak ucuz ve aslına uygun çoğaltma sağlanmış tramlarla görüntüde zenginleştirmelere de ulaşılmıştır. Ardından tipo, tıfdruk, ofset ve serigrafi teknikleri, bugünkü sonucun elde edilmesini sağlamışlardır.

Günlük gazetelerde karikatürün önemli işlevleri vardır. Bunların başında, elbette haber verme gelmektedir. Siyasal, sosyal, kültürel, ekonomik, sanatsal, felsefi, edebi ve psikolojik aktüalite karikatürlere hep yansımış ve bu konulara güncel yorumlar getirmiştir. Bu da geniş anlamda haber verici bir niteliktir. Bunun dışında karikatürün;

¹⁰⁰ Turhan Selçuk, **Söz Çizginin**, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1979, s.358

¹⁰¹ Özer, **a.g.e.**, s.1

eğlendirme, eğitime, tabuları yıkma, karşı çıkma, estetik kaygı gibi işlevleri de vardır. Bu işlevlerin hem gazete yöneticileri, hem de okuyucular tarafından kabul görmesi elbette kendiliğinden olmamıştır. Zaman içerisinde sıkıntılar çekilmiş, engeller oluşmuştur.

Bir gazete karikatürcüsünün en az bir gazete yazarı kadar olayları, ülkenin sosyal, politik gidişatını izlemesi, kültürel birikime sahip olması gerekmektedir. Cumhuriyet gazetesi çizeri Ali Ulvi Ersoy bu konuda şöyle demektedir: “Bugün gazete karikatürcüsünün ortak özelliği nedir, ya da ne olmalıdır? Gazete karikatürcüsünün çok okuması gerek. Bu sav herkes için doğru olduğu gibi gazete çizeri için daha da çok doğrudur. Haberleri sonuna kadar okuyacak, o haberleri olayların gelişimini canlı tutmak için önceden konuyla ilgili arşiv oluşturacak, konu ekonomiyse ekonomi, bilimse bilim, siyasetse siyaset üzerine kitaplar okuyacak. Türlü düşünce akımlarından haberli olacak. Felsefe, tarih, edebiyat, şiir, tüm sanatların yakınında olacak. Çünkü bir gün karikatürünü çizerken bütün bu alanlara başvurma olasılığı hep vardır”¹⁰²

Günlük gazete karikatürcüsü, her gün belli saatte karikatürünü gazeteye vermekte ve bu diğer gazete çalışanlarının görevleri gibi sürüp gitmektedir. Karikatürcüden her gün en güçlü, en güzel, en anlamlı karikatürü çizmesi istenmez. Tıpkı köşe yazarından her gün ses getirecek, kamuoyunu sarsacak bir yazı beklenmemesi gibi.¹⁰³

Günümüzde karikatürden yararlanmayan gazete yok gibidir. Bu, karikatürün gazeteler için vazgeçilmez bir unsur olduğunu gösterilen bir durumdur. Karikatüre verilen değer onun gazetede kapladığı alan ve sunuş biçimine yansır. Burada dikkat edilmesi gereken iki unsur vardır. Bunlardan biri karikatürün gazetenin hangi sayfasında olduğu diğeri, sayfanın neresinde kullanıldığıdır.

Karikatürün, hangi sayfada ya da sayfanın neresinde kullanılacağı karikatürün türüne bağlıdır. Güncel öneme sahip siyasi, karikatür birinci veya üçüncü sayfada yer alır. Türk gazetelerinde bunun aksi durumlara rastlansa da karikatürün etkisi düşünüldüğünde, bir inci sayfa en iyi sayfadır. Karikatürün şok etkisi bu sayfada daha etkilidir. Karikatür sayfanın üst yarım kısmında olursa daha göze çarpar ve çekici olur.

¹⁰² Hıfzı Topuz, **İletişimde Karikatür ve Toplum**, İstanbul: Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1986 s.60-62

¹⁰³ Özer, **a.g.e.** , s.2-3

Karikatürün sayfadaki yeri önemini üstten alta doğru azaltır. Birinci sayfada vinyet ve istatistik bilgiler içeren karikatürlerde yerleştirilebilmektedir. ¹⁰⁴

Diğer tür karikatürlerin, gazetenin konu düzenleniş biçimine göre yerleri değişebilir. Baht karikatürler, resimli roman ve hikaye karikatürleri, gazetenin güncel haberlerinin bulunmadığı, önceden hazırlanan sayfalarında yer alırlar. Konulu karikatürlerse (ekonomi yada spor), gazetenin hangi sayfası bu konuya ayrılmışsa o sayfada bulunurlar. Çizgi roman ve hikaye tarzı hariç karikatür gazetede genellikle iki sütun yer kaplar. Çizgi roman ve hikayelerde bu büyüklük üç yada dört sütuna kadar çıkabilir.

Günlük gazetelerde karikatürün kapladığı yüzey oldukça sınırlıdır. Bu oran genellikle yüzde 0,3 ile yüzde 1 arasında değişir. Bu az gibi görünen oran karikatürün etkisini azaltmaz.

Türkiye'deki gazetelerin çoğu her gün bir siyasi karikatür yayınlamaktalar. Ekonomi sayfalarında, ekonomi haberlerinin tek düzeliği ve sıkıcılığını kurtarmak üzere istatistik, vinyet ve haber konulu karikatürlere çokça yer verildiğini gözlemlenmektedir. İnsanlara hoşça vakit geçirmeyi amaçlayan ve pek fazla toplumsal önemli olmayan eğlencelik karikatürlerin, gazetelerde eskisi kadar yer bulmaya başladığı gözlemlendi.

4.3.3.4.1. Gazetede Karikatür Şart Değildir

Gazetede karikatürün yerini ve önemini anlatmaya çalıştığımız bu bölümde, bu düşünceye muhalif olan bir görüşe de yer vermek istedim. 12 Haziran 2009 tarihinde Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde düzenlenen Gazete Karikatürcülüğü Paneli'nde gazete karikatürünün durumu tartışıldı. Oturum Başkanlığını Karikatürist Metin Peker'in üstlendiği panele; Ercan Akyol, Latif Demirci, Musa Kart, Turgay Karadağ, Kamil Masaracı ve Tan Oral oluşan ünlü çizer grubu katıldı.

Panelde ilk konuşmayı yapan Taraf gazetesinden Tan Oral, ilk konuşmacı olmanın her zaman zor olduğunu o yüzden tartışma yaratacak şeyler söylemeye çalışacağını belirterek başladığı konuşmasına "Bir gazetede karikatürün yer alması şart mıdır?"

¹⁰⁴ Topuz, a.g.e. , s.61

sorusunu sorarak devam etti. Soruya “Bence şart değildir” şeklinde yanıt veren Oral, nedenini de şöyle açıkladı: Bir gazeteyi haber olmadan düşünebilir miyiz? Hayır düşünemeyiz ama bir gazeteyi karikatür olmadan düşünebiliriz. Böyle birçok gazetede vardır. Karikatür gazetenin diğer köşeleriyle kıyaslanmayacak kadar eften püften bir şeydir. Karikatür kırık dökük çizgi, gerçeğe çok yaklaşmayan, bir yerleri eksik kalmış, elle çizilmiş yani okuyucu üzerinde gazetenin diğer bölümleri gibi baskı yapmayan, inandırmaya zorlamayan ama gazetenin söylemekte sakınca gördüğü bilgileri, olayları mizahi açıdan ve çaktırmadan biraz da gözüne parmakla sokarak okuyucuya aktaran bir naif iştir. Karikatürlerin gazetede yer almasının temel nedeni gazetelerin baskıcı, forse eden yanının içinde son derece aykırı, cılız, gazetenin içinde küçük bir alan olmasıdır ama okuyuculara sorarsanız da genellikle “Ben önce gazetenin karikatürüne bakıyorum” der.¹⁰⁵

4.3.3.4.2. Siyasal Karikatür Sayfasal Karikatür Oldu

Cumhuriyet gazetesinden Kamil Masaracı da konuşmasında gazete karikatürcülüğünde klasik olan ön sayfada görünmek olduğunu ama bunun artık çok azaldığını belirterek arka sayfa karikatürü, spor, kültür sayfalarında karikatürün başladığını söyledi. Masaracı, “Arka sayfa karikatürünün tek temsilcisi var: Tan Oral. Arka sayfa karikatürcülüğünü başlattı ve sürdürüyor. Ben isterdim ki Ercan Akyol’da Milliyet’in birinci sayfasında çizsin. Yakın zamanda ön sayfa siyasal karikatürü yolculuğa çıktı. Önce arka sayfaya gitti. Spor da vardı. Ben kültür sayfalarında çizmeye başladım. Siyasal karikatür sayfasal oldu. Bu bence iyi oldu çünkü siyasal karikatür hep siyasi konuları ele alır genellikle halbuki yaşam siyasetten ibaret değil. Çünkü yaşamın diğer alanlarını siyaset bozuyor. Bence karikatürcü birçok limana uğramalı. Bir deniz yolculuğuna benzetirsek mizahı. Karikatürcü yolculuğunda her koya girip çıkmalı, açık denizlere gitmeli, ıssız adalara yanaşmalı. Bu bakımdan Türk karikatüründeki değişikliği olumlu bulmuşumdur” dedi.¹⁰⁶

Karikatürün olaylara doğrudan yaklaşımı, konuları kavrayışı, destekleyişi ya da karşı koyuşu, hem okuyucular hem de gazete yöneticileri tarafından sevilmektedir. Bu

¹⁰⁵ <http://www.ntvmsnbc.com/id/24975671/>, (16 Haziran 2009)

¹⁰⁶ <http://www.ntvmsnbc.com/id/24975671/>, (16 Haziran 2009)

yüzden karikatür, gazetecilikte neredeyse, manşet yada başyazı kadar önem kazanmıştır. Karikatür aracılığıyla haber yorumculuğu yaptığını kabul ettiğimiz gazete karikatürü, gücünü çizgiden ve mizahtan aldığı için yazıdan anlaşılabilirlik açıklayabilme yetisi ve etkileme açısından farklılık gösterir. Karikatür asla bir çizgili makale değildir; o, önce karikatürdür ardından haberdir.

Karikatür aracılığıyla haber yorumculuğunun çekici yönleri şunlardır:

Karikatürde konular, mizahi bir yorumla işlendiği için, işlenen konu yada olay, okuyucuyu sıkmadan ve onun ilgisini çekebilecek bir formda sunulur.

Karikatürde benzeşme, zıtlıklar, çelişkiler gibi unsurların en belirgin simgelerle kullanılması, karikatürün içerdiği yorumu daha çarpıcı kılmaktadır.

Karikatürist, ürünü ile yaptığı yorumla, konunun en can alıcı noktasına, en dolaysız bir biçimde işaret etmek durumundadır. Bu da makaleler yoluyla getirilen, yorumlara karşın çok daha dolaysız bir yorum anlamına gelir.¹⁰⁷

Karikatürün gazete için kabul edilebilirliğinin belki de en önemli ölçütü; karikatürün okuyucunun fazla zamanını almamasıdır. Karikatür çıplaktır. Bir anda çok kısa bir sürede, bilginin tümünü aktarır. Genelde gazete okuyucuları üzerine yapılan ankette yüzde 90'ın üstünde okuyucu, bir gazeteyi eline aldığı zaman, ilk önce karikatürlerine bakar. Karikatürlerine bakmasının nedeni ilk ağızdan o günle ilgili ana bilgiyi, bir anda zahmetsizce kapmak, ondan sonra onu açacak diğer bilgilere gitmektedir.

Özetlenecek olursa; bu tür gazete karikatüristliğini bir tür haber yorumculuğu olarak görmek mümkündür. İkinci olarak, gazetelerde, haber yorumculuğunun dışında bir diğer karikatür olgusu daha görülmektedir. Bu ise ilk sayfa haber konuları kapsamında saydıklarımız dışında karikatüristin gündelik olaylara bağlı kalmaksızın ürettikleridir.¹⁰⁸

Karikatür, basın aracılığıyla popüler olmuş, bir başka deyişle o yüzden kitleler üstünde etkili olabilmıştır. Karikatürün tarihi, basının tarihiyle yakından ilgilidir: Bu

¹⁰⁷ Bilal Arık, **Değişen Toplum Değişen Karikatür**, İstanbul: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1998, s.68

¹⁰⁸ Arık, **a.g.e.** , s.68

mutlu bir evlilik sayılır. Jasques Letheve'e göre, "Karikatürcü ürününü gazeteye vermekle, ürününün gazetede çoğaltılmasıyla ve okuyucuyla birleşmekle çok mutlu olmuştur. Öte yandan gazete de, böylece hem daha hoş ve sevimli yüz kazanmış, hem de bazen daha etkili olmuştur; çünkü karikatür gazetenin kamuoyu üzerindeki etkisini geliştirir.¹⁰⁹

4.4 Gazete Karikatürünün İdeolojisi

Gazeteler tüm insanlar için çıkmazlar. Tüm gazetelerin belirledikleri bir hedef kitleleri, okuyucu profilleri vardır. Bu insanların ihtiyaçları doğrultusunda yayımlanır, aynı doğrultuda ilan olarak gelirlerini arttırmaları. Gazetede bu okuyucu kitlerinin, kimi değişmez duygu ve düşüncelerine ters düşmek istemezler. Böyle durumlarda gazeteler tiraj kaybederler. Bunun yanında yasaların getirdiği bir takım kısıtlamalar vardır. Bunların zorlanması durumunda gazetenin kapatılmasına, dolayısıyla zarar etmesine kadar varacak sonuçlar doğar. Bu kaygılar gazetelerin büyük sermaye gruplarının eline geçtikten sonra daha da artmıştır.

Gazetede her unsur gibi karikatürde bu kısıtlamalardan nasibini alır. Örneğin Katolik ülkelerde Papa'ya saldıran bir karikatür, binlerce aboneliğin geri alınmasıyla, Katolik işadamlarının reklamlarını kesmesiyle sonuçlanır. Bu durumda karikatürcünün işine son verilebilir.

Türkiye'de de gazete karikatürcüsü gazetenin politikasına uygun karikatür çizmek zorundadır. Çeşitli zamanlarda yazı işlerinin karikatürcüye yaptığı kısıtlamalar olmuştur. Pek çok meşhur karikatürist, gazetelere ilk girdiklerinde bu tür engellemelere maruz kalmışlardır. Okuyucu hedefini, muhafazakar dinci kesimden seçen Zaman Gazetes'i'nin, din adamlarını küçük, düşürücü bir karikatürü yayımlaması beklenemez. Karikatürün ideolojisi, düzendeki aksaklıkların gösterilerek, giderilmeye çalışılması yolundadır, Semih Balcıoğlu, sorunları olan ülkelerde karikatürün, sorunları az olan ülkelere göre daha ileri olduğunu söyler.

¹⁰⁹ Hıfzı Topuz, **İletişimde Karikatür ve Toplum**, Eskişehir: Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1986,s.76

Yapılan bir araştırmada, çizgi roman ve bant karikatürlerde, kahramanın daima kurulu düzenin yanında olması ve bunun korunması için şiddet kullanımının normal sayıldığı, gündelik hayatı verenlerdeyse, hizmet ve tüketim sektörüyle, refah ve tüketime yönelik mutluluk rüyasının yaygınlaştırma çabası belirlenmiştir.¹¹⁰

Milliyet gazetesi çizeri Ercan Akyol da düşüncelerini şöyle dile getirdi: “Karikatür basınla çok içice bir sanat. Varlığını ve mevcudiyetini basınla kanıtlamış. Karikatürün değişen basınla birlikte kendini değiştirdiğine inanıyorum. 80’lerde iki kutuplu dünyada ideolojiler çok ön plana çıkmıştı. Karikatür bir kavga aracıydı. O zamanlar karikatürsüz basın olur mu? diye tartışılmazdı. Şimdi dünya tek kutuplu hale gelince, liberalizmin hegemonyasında karikatür sadece Türkiye’de değil tüm dünyada bir ideoloji kaybına uğradı. Bu bakımdan karikatürde vazgeçilebilir gözüküyor.

Bir dezavantajı vardır karikatürçünün sağlam yerde durması lazımdır. Yanılmamalıdır çünkü hemen nerede durduğu ele verir kendini yazıda bir kuşkuya spekülatif bir düşünceye değinebilirsiniz ama karikatürde öyle bir şey yok. Öyle değil böyle, küt diye vurmak zorundasınız. Onun için duru bir saptama yaptıktan sonra sözünü söyler karikatürçü. İki arada bir derede duramaz.” dedi.¹¹¹

4.4.1. Gazete Karikatürünün 1980 Sonrası Yaşadığı Değişim

Türkiye 80’li yıllara askeri bir darbe ile başladı. 12 Eylül’de sistemin tıkanmasını ve terörü bahane eden askerler yönetime el koydu. Bunun ardından bürokratlardan ve emekli subaylardan oluşan bir kabine yönetime geçti. İşlevi sadece, Milli Güvenlik Kuruluna tavsiyelerde bulunmak ve onun kararlarını icra etmektir. Bu durum özellikle, entelektüel yaşamın ve basın merkezi olan İstanbul’da, gazetelerin sürekli kapatılması, gazetecilerin ve yazı işleri müdürlerinin tutuklanması sonucunu da beraberinde getirdi.

112

Bunun sonucunda basın, devletin basını haline geldi. Önemli hiçbir konuda muhalif bir ses çıkmadı. Önemli her konuda remi politikayı uygulayanların yankısı gibi

¹¹⁰ Ertan eğribel, “Çizgi Roman Olayı ve Toplum”, **Sosyoloji Dergisi**, cilt:3, sayı:3, 1992, s.24

¹¹¹ <http://www.ntvmsnbc.com/id/24975671/>, (15 Haziran 2009)

¹¹² Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, Yasemin Saner Gören (çev.) İstanbul: İletişim Yayınları, 1995, s.406

işlev gördü basın. Kendi arasın da bir dayanışma gerçekleştirmedi. Örneğin filan olayın haberi alındı, ama haber yayınlanamadı. Çünkü, diyelim beş gazete aralarında anlaşıp ‘Ne olursa olsun biz bu haberi yazacağız’ diyemediler. ‘Aman bizi kapatmasınlar da’ tavrı bu dönemde ağır bastı.¹¹³

Bu dönem basınımda oldukça yoğun bir otosansür eğilimi de gözlemlendi. Bunun nedeni, yazar ve çizerlerin cömertçe dağıtılan cezalardan korkması değil, gazete yöneticilerinin çok temkinli davranmaya çalışmasıydı. Bir hafta yada 10 gün sürecek bir kapatma cezası, gazetenin belini bükebilecek parasal kayıplar demektir. Yazarlar söyleyeceklerini satır aralarında aktarmaya çalıştılar, ya da karikatürcüler Turhan Selçuk’un sözleriyle “kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla” türü karikatürler çizdiler.¹¹⁴

Anlatım olanaklarının kullanılması dolaylı yoldan engellendiğinden, karikatürün o geniş simge repertuarı devreye girmiş ve imgesel anlatımlarla mesajlar adreslerine ulaştırılmıştı. Karikatürcüler bu dönemde yazarlardan daha çok ön plana çıktılar. Bir nevi öncülük dönemi üstlendiler.

12 Eylül’ün dayattığı politik suskunluk, sanat dergilerinin kısa süren altın çağını da başlattı. Ve aydınlar bir dolaylı politik tartışma yolu olarak, koşullar elverdiğince, gündelik yaşam üzerine yoğunlaştılar. Dahası 12 Eylül öncesinde her şeye ideolojik baktıkları düşüncesiyle bazı değerleri iyice es geçtikleri kaygısına düşmüşlerdi.¹¹⁵

80’lerde özellikle Turgut Özal dönemiyle birlikte iki önemli yenilik göze çarpıyordu. Bunlardan birincisi magazine yönelik ve promosyonla okur avlamaya yönelik bir politikanın basına hakim olmasıydı. İkinci önemli olay ise çok satan dergilerin yayın hayatına girmesiyle birlikte resmi kültürün dışında yeni bir haber anlayışıyla, yeni bir haber dilinin oluşmasıydı.

80’lerde Türkiye’de yaşanan, cinsellik başta olmak üzere özel hayatın, daha çok özgürleşme ve bireyselleşme söylemi içinde bilmek isteyen bir otoriteden bağımsız olarak söze dökülmesiydi. Sürece damgasını vuran, ısrarla bilmek isteyen kurumsal bir otoriteden çok, kendilerine yeni haber alanları yaratmak isteyen gazete ve dergilerin

¹¹³ Murat Belge, **12 Yıl Sonra 12 Eylül**, İstanbul: Birikim Yayınları, 1992, s.16

¹¹⁴ Sulhi Dölek, **İçimizdeki Yasakçı**, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1990, s.116

¹¹⁵ Can Kozanoğlu, **Cilalı İmaj Devri**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1991, s.42

soruşturulmalarına büyük bir açıklıkla cevap veren, iç dökmek isteyen bunda bir özgürleşmenin, bireyselleşmenin imkanını gören gönüllü anlatıcıları olmuştu.¹¹⁶

Karikatür açısından sen büyük değişim Özal'ın kişiliğinde düğümlenmekteydi. Özal, diğer liderlere nazaran karikatürle çok daha yakından ilgileniyordu. Özal'ın karikatürcülerle ilişkisinin iyi olması, onun eleştirilmesini engellemedi, her iktidar sahibi gibi Özal da karikatürcülerin eleştirilerinden nasibini aldı. Özal'ın bu rahat ve özgürlükçü tutumuna karşın yine de bu yıllarda karikatürde bir atılım yaşanmadı. Bundaki en önemli etken de karikatürlere yer vermek isteyen yayınların az olmasıydı.

90'lar ise ülkemiz açısından tam bir medya çağıydı. Tekelleşme özel radyo ve televizyonların açılmasıyla büyük bir tırmanışa geçti. Tekelleşmeyle birlikte ve özellikle Milliyet'in Hürriyet'i satın almasından sonra gazeteciler için çalışacak yer oldukça azaldı. Çünkü Sabah ve Doğan gurubunun dışında kalan Zaman, Türkiye ve Cumhuriyet gazetesinin, gelenekselleşmiş bir yazı kadrosu, ondan öte çalışanlarından beklediği bir düşünce profili var. Her şey bu kadar açıkken, bir medya çalışanının patronuna karşı gelebilmesi çok ciddi riskleri de beraberinde getiriyor. Medyanın en önemli sorunu, kendi içinde eteri kadar demokrat olmaması. Oysa ki, "Medya'nın özgürlüğünü koruması için, medya içi özgürlüğün sağlanması zorunludur. Ama medya, haberlerin ve çözümlerlerin çatısını yerleşik ayrıcalıkları destekleyen bir çerçevede kurarak ve bu doğrultuda tartışmayı sınırlayarak, birbirleriyle sıkı sıkıya kaynaşmış olan devletin ve şirketlerin çıkarlarına hizmet etmektedir."¹¹⁷

Karikatürcüler için de durum çok farklı değildir. Gazetenin ideolojisi paralelinde hepsi yönlendirilmektedir. Gazetelerin yayın yönetmenleri 'şunu şöyle çiz, bunu böyle' diye çizerlere talimat vermektedirler. Bu tamamen dönemin basının durumuyla paralel bir durumdur. 90'larda gazeteler ne kadar özgürce söz söyleyebiliyorsa, o gazetelerin karikatürcüleri de o kadar söz söyleyebilmektedir.

Medyanın kendi içinde yaşadığı değişimler hiç şüphesiz karikatürü de gerilere itti. Özellikle 21. yüzyıla girilmesiyle birlikte yaşanan görsel çağda, kelimelerle zor ifade edilebilecek şeyler, karikatürle çok daha rahat ifade edilebiliyor. Ama ne yazık ki

¹¹⁶ Nurdan Gürbilek, **Vitrinde Yaşamak**, İstanbul: Metis yayınları, 1992, s.18

¹¹⁷ Noam Chomsky, **Medya Gerçeği**, Abdullah Yılmaz (çev.), İstanbul: Tüm Zamanlar Yayıncılık, 1993, s.25

karikatür günümüzde gazetenin içinde sadece bir bölüm halini almıştır artık. Özellikle televizyon haberciliğinde devreye giren canlandırmalar yaşanan haberin dışında, yepyeni bir haber üretiliyor. Kaynağını o olaydan alan ama olayın dışında, yepyeni bir haber; aynı karikatür gibi. O zaman da mizahın bir ayrıcalığı kalmamakta, belki e mizaha ihtiyaç bile duyulmamakta. Kısacası günümüzde yaşanan hayat mizahın önüne geçmiş ve özellikle gazete karikatürcüleri bu değişimin dışında kalmıştır. Karikatüristler fark ettiklerini sınırsız bir özgürlük ortamında çizeceği yerde kendine otosansür uygulayarak, gazetenin yayın politikasına uygun karikatür çizmeleri karikatürün işlevine ket vuruyor. Ama mizah yapmak bir ayrıcalıksa mizahçı da görünenin dışındakini görebilme ve bunu aktarabilme yetisine sahip olmak için sınırlarını zorlamalıdır.¹¹⁸

4.5 Gazete Karikatüründe Siyasi Söylem

Tezimin temel konusunu Demirel dönemi gazete karikatürlerinde siyasi söylem analizi oluşturmakta. Son bölümde yer vereceğim bu analize geçmeden önce, bu bölümde söylemin ne olduğunu ve söylem analizinin nasıl yapıldığını anlatmak istedim. Gazete karikatürlerinde siyasi söylem analizi yapmadan önce nasıl bir yöntem izleyeceğimin ipuçları bu bölümde yer almaktadır.

4.5.1 Söylem

19 ve 20'inci yüzyılın ilk yarısının akademik entelektüellerinin ilgi odağında 'gerçeklik' yada 'olgular' vardı. Dünyadaki diğer değişmelere paralel olarak, akademik dünyanın aktörlerinin ilgilerinde de büyük değişmeler ortaya çıktı. Günümüzün akademik entelektüellerinin inceleme nesnesi yada akademik ilgilerin kitlendiği hedef, söylem. Bugün birçok akademik disiplin tarafından incelemeye alınan söylem terimi, ne 'ideal' ve 'aşkın' olanın felsefesine, ne de 'yok'un ve 'hiç'in ya da 'hiçlik'in felsefesine dayanır. Söylem, hiçbir temele dayanmayan yada dayandırılmaz bir şeydir. Etimolojik

¹¹⁸ Bilal Arık, **Değişen Toplum ve Değişen Karikatür**, İstanbul: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1998, s.95

olarak söylem terimi, Latince ‘discurrere’ kelimesinden veya uzaklaşma, eritme, yayılma ile ‘discursus’ kelimesinin muhtelif versiyonlarına karşılık gelir.¹¹⁹

Söylem terimini felsefede ilk kullanan Aquinalı Thomas’dır. Thomas, hakikatin ilke olarak düşüncede olduğunu, ama yalnızca düşüncede olmadığını söyler. Doğruluk esas olarak düşüncedir; fakat düşünceyle ilişkide oldukları kadarıyla da şeylerde, nesnelere de. Thomas, doğruluk her şeyden önce zihindedir. Bu nedenle, doğruluk zihnin ile şeyin uygunluğu olarak belirlenmiştir. Bu uygunluğu bilmek doğruluğu bilmektir.¹²⁰

Söylem, 1960’ların sonları ve 1970’li yıllarda, Fransa’da, anlamların nasıl yapıldığını düşünme yolunu bulma çalışmalarıyla başlar. Daha çok edebiyat ve insanlık bilimlerinde kullanılır. Temel iddiası bütün konuşma ve yorumların, sosyal olduğu ve her toplumun kendine has söylemi olduğudur. Söylemin alanı benzeşik değildir. Her durum ve her kurum için söylemler farklı bir yapı ve anlama sahiptir.¹²¹

Söylemin 1970’lerden sonra Batılı akademik çevrelerde yaygın olarak kullanılmaya başlamasında büyük ölçüde Foucault’un çağdaşlarından farklı olarak ‘ideoloji’ sözcüğü yerine söylem sözcüğünü tercih etmesi rol oynamıştır.¹²²

Söylemin keşfinden sonra artık evrensel gerçeklik yoktur; gerçeklikler vardır. Gerçeklik söylemle ve söylem içinde inşa edilen şeydir. Her söylem bir gerçeklik inşasıdır ve dolayısıyla, artık söylemlere tekabül eden gerçeklikler söz konusudur.¹²³

Söylem, modern çağın yeni vurgusudur ve çağımız entelektüel üretiminin sonucu olarak karşımıza çıkar. Artık rasyonalite ve akıl merkezinde kendisini üreten felsefe, dil felsefesiyle yeni bir bakış açısı kazanmıştır. Bu felsefi yaklaşım Heidegger gibi düşünürlerin dil ekseninde varlık sorununa cevap arayışının bir sonucudur. Dil felsefecileri; söylemin keşfinden önce mutlak kabul edilmiş olan rasyonalizm, empirizm

¹¹⁹ Roland Barthes, **Bir Aşk Söyleminden Parçalar**, Tahsin Yücel (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 1993, s.9

¹²⁰ Harun Tepe, **Platon’dan Habermas’a Felsefede Doğruluk yada Hakikat**, Ankara: Ark yayınları, 1996, s. 31

¹²¹ Michel Foucault, **Söylemin Düzeni**, Turhan Ilgaz (çev), İstanbul: Hil Yayınları, 1987, s.40

¹²² Ümit Atabek, Derleyen: Gülseren Sendur Atabek, **Medya Metinlerini Çözümlemek İçerik, Göstergibilim ve Söylem Çözümleme Yöntemleri**, İstanbul: Siyasal Kitabevi, 2003, s.153

¹²³ Edibe Sözen, **Söylem, Belirsizlik, Mücadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite**, İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999, s.12

ve objektivizmin de bir söylem olduğunu var saymış her şeyi kuşatan bir söylemin olduğunu ve her şeyin söylemle var olduğunu savunmuştur.

Söylem, sözlük anlamına bakılacak olursa beyan tarzını ifade eder ve açıklama, anlatma gibi iki ana ayak üzerine kurulu bir ilişkiyi yansıtır. Salt enformasyonun dışında kişinin kendi özelliklerini, kendisini oluşturan sosyal çevreyi, bunların birleşimi olan düşünce yapısını ve algı dünyasını da ele verir. Yani söylem çok anlamlıdır. Bu durum çoğu kez karmaşık bir yapıyı beraberinde getirmektedir. Böyle karmaşık bir yapıya rağmen “söylemi anlaşılabilir kılan, onu kullanan aktörler ve faillerdir. Tersine de doğrudur elbette, aktörlere kimliklerini veren şey kullandıkları söylemlerdir.”¹²⁴

Söylemin en önemli özelliği ben algısı çerçevesinde üretilmesidir. Tarihî sürecin içerisinde toplumsal yapılanmalara ve bu yapılanmanın bir ürünü olan uygarlık inşalarına baktığımızda, evrensel bir söylemin oluşturulmasından ve bu söylemin siyasal bir güç hâline dönüşmesinden evvelki sürecin “ben algısı” oluşturma çabası olduğu göze çarpmaktadır. Bu süreç içerisinde eski çağ uygarlıkları, günümüzde varlıklarını sürdürmeye çalışan uygarlık yapılanmaları ve bugünün hâkim gücü olarak kabul edilen Antik Yunan, Roma gibi uygarlıkların bir uzantısı olan Avrupa (Batı) uygarlığı da yer almaktadır. Yalnız normal işleyen değişimin Avrupa (Batı) etkisiyle farklı seyir alışı bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Avrupa (Batı) uygarlığının nasıl bir ben algısı oluşturduğu, daha doğrusu her uygarlığın özünde bulunan ben algısını (idrak) nasıl ben ve ötekiler ayırımına taşıyarak dejenere ettiği, problem olan farklılaşmanın nasıl ve ne ile üretildiği, hangi argümanlara başvurulduğu önem arz etmektedir. Çünkü bugünün dünyasında Avrupa (Batı) uygarlığı özne konumunda “öteki” ise pasif nesne hâindedir. Bu konum “Batı” için geniş bir etkinlik alanı oluşturmakla birlikte diğer uygarlık yapılanmalarını yutan, etkisiz hâle getiren bir durum almıştır.

Söylem terimi uzunca bir süre imada bulunmakla, uyuşuk modern insanların canını sıkarak ardışık tahminleri içeren karmaşık bir tür ve dolaylı bir yaklaşımdır.¹²⁵

Bu anlamda söylem, modern çağın bir getirisi olarak her şeyi kendi merkezinde yorumlamaya ve tanımlamaya çalışan bir yaklaşımın en basit göstergesi olarak ortaya

¹²⁴ Sözen, a.g.e. , s.13

¹²⁵ Jacques Ellul, **Sözün Düşüşü**, Hüsamettin Arslan (çev.), İstanbul: Paradigma Yayınları, 1998, s. 166

çıkmaktadır. Bu algı coğrafi konumlandırmadan, gelişen toplumsal yapıların ve de değişimlerin isimlendirilmesine kadar birçok alanda kendini hissettirmektedir. Birkaç soruyla konuyu açılmayacak olursak, Japonya kime ve neye göre Uzak Doğu'dur? Orta Doğu neresi merkez kabul edilerek konumlandırılmıştır? Dünya hangi kıstaslara göre birinci, ikinci, üçüncü şeklinde kategorize edilmiştir ve bu kıstasların geçerliliği ne ölçüdedir? Benmerkezci algı tüm ideoloji ve düşüncelerin temelinde kendisini yansıtmaktadır ve kendisini doğduğu zaman ve mekân içerisinde konumlandırarak çevresinde cereyan eden tüm olay ve olguları bu durum ekseninde yorumlayan bir tasavvurdur ve bunu söylemine de yansıtmıştır. Böyle bir yaklaşım ben ve ötekiler arasındaki ilişki problemini ortaya çıkarmaktadır. Bu yaklaşım her şeyden evvel olumlu olan kendi iç dinamiklerini odak kabul edip öteki olarak nitelendirilenin olumsuz içerik taşıyan etkilerine vurguda bulunur.

Bu tüm gelişmişliğin, bilginin vs. kendisinden neşet ettiğini kendi getirilerinden kaynaklandığını ispatlamak amacı taşımaktadır. Günümüz söyleminde ben ve ötekiler kabulü içerisinde bir başka önemli unsur da coğrafi konumlandırmanın yanı sıra güç ve iktidar ilişkisidir. Ben / biz-öteki ilişkisi her durumda bir güç-iktidar ilişkisidir. Bu hiyerarşik ilişkide ben, biz, sen, öteki karşısında daha güçlü bir konuma sahiptir.¹²⁶

Gerçekten de ben ve ötekiler söylemini üretenlerin hâkim güç veya egemen iktidar olduklarını söyleyebiliriz. Güç ve iktidar faktörlerinin şekillendirdiği bir söylem olarak “Avrupalı” ve “sömürgeli” sözcükleri ya da “gelişmiş” “geri kalmış” sözcükleri de kendi yakın alanlarını kuşatan etnik farklılıkları, gelişme farklılıklarını bugünkü dünyamızın isteklerine göre belirlenmiş alanlarda ifade eden bir dünya görüşünü de yansıtır. Geri kalmış ülke dendiğinde bu ülkenin geri kalmışlığında önemli rolü iç dinamiklerin yanı sıra, gelişmelerini önleyen dış dinamikleri de gözden saklamış oluruz. Geri kalmışlık yalnızca bu ülkelerin yetersizliklerinden, yeteneksizliklerinden oluşmuş bir durum olarak kavramsallaştırılmıştır.¹²⁷

¹²⁶ Edibe Sözen, **Demir Kafesten Plâstiğe Kimliklerimiz**, İstanbul: Birey Yayıncılık, 1999, s.29

¹²⁷ Ünsal Oskay, **İletişimin ABC'si**, İstanbul: Der Yayınları, 1999 s.10

4.5.2 Söylem Analizi

Söylem analizi, bütün söylem biçimlerinin analiz edilmesi anlamına gelir. Söylem analizinde temel ilke, insanın sosyal algılamasını dille açığa çıkarması, tavır, davranış ve tutumlarını göstermesinde dilin analize tabi tutulması olarak benimsenir. Söylem analizi metinlerin (veya dilin) semantik ya da sentaktik yapısını inceler ve metinlerin hem dilbilimsel hem de sosyo-kültürel boyutlarını ele alır. Anglo Amerikan araştırmacıları geleneksel kalıplara, konuşma edimlerine (akt) ve sözlü iletişimin (communication) diğer biçimleri üzerine yoğunlaştılar. Bu çalışmalar sözlü değişimlerdeki güç ve otorite dağılımının önemini ortaya koyar. Söylem analizleri disiplinlerin sınırlarını birleştirir ve böylece günümüzde beşeri ve sosyal bilimler içinde yer alan bilginin yeniden düzenlenmesini zorunlu hâle getirir.

Söylem analizi cümlelerin yapay sınırlarını reddeder; dilin ve kurallarının cümle ötesindeki metinsel yapıya yaygınlaşması gerektiğini savunur. Söylem analizi metin yapılarını incelemekle de sınırlı kalmaz; anlamlar, fikirler ve ideolojiler de açığa çıkarılmaya çalışılır. Bu bilişsel yaklaşım, olay hakkında metnin sahip olmadığı fakat dil kullanıcılarının zihinsel sürecine ilişkin anlamları gösterir.¹²⁸

Söylem çözümlemesi, içerik analizi kadar pozitivist, nesnel ve somut sonuçlara ulaşmayı amaçlamaz. Söylem çözümlemesi anlamlar arasındaki bağlamın peşine düşer; dolayısıyla içerik analizi kadar objektif olmayı amaçlamaz. Söylem analizi bir yöntem olmaktan çok, bir konumlandırma bir çözümleme stratejisidir. İçerik analizi mevcut durumun tespitine ışık tutarken, söylem analizi var olanı değiştirme hedefini taşır.

Söylem analizi yapılırken, sistemli bir çözümleme tema ya da madde başlığı gibi öğelerin açıklanmasıyla başlar. Madde başlığı ya da ana tema, aynı zamanda söylem söylem analizinin başta gelen konusudur. Uzun metinlerin söylem analizinde, konu maddelere ayrılır. Haber analizi, Haberin yukarıdan aşağıya temalara göre yapısının gerçekleşmiş şeklini, parçaların birbiriyle uygunluğunu gösterir.¹²⁹

Söylem analizi sosyo-psikolojik bir metodoloji olarak yazılı tarihin, araştırılacağı dönem içerisindeki sosyo-politik ve ekonomik güçler çerçevesinde ele alınarak

¹²⁸ Edibe Sözen, **Söylem**, İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999, s.42

¹²⁹ Şengül Özerkan, **Medya Dil ve İletişim**, İstanbul: Martı Yayınları, 2001, s.

incelenmesini amaçlar. Toplumsal, politik, bireysel ya da medyatik, her türlü söylemi bu metodoloji ile incelemek mümkündür. Söylem analizi, dili ve söylemi oluşturan cümleleri dönemin güç dengeleri çerçevesinde kelime kelime inceleyerek, söylemin asıl dayandığı sosyo-politik ve psikolojik alt yapıları tespit etmeyi amaçlar. Bir nevi metinlerin ve/veya söylemlerin yapısal ve anlamsal analizini yapan söylem analizi, önyargı, etik, ırkçılık ve faşizm gibi temel toplumsal olguların söylemler üzerindeki etkisini ve bu gibi olguları içeren söylemlerin de toplumlar ve bireyler üzerindeki etkisini inceler. Görüngü bilim ya da fenomenoloji olarak adlandırılan felsefi yaklaşım ile söylem analizi birbirlerini tamamlar niteliktedirler. Görüngü bilim, nesne-özne ilişkisinin incelenmesine dayanarak, olayların veya söylemlerin içinde bulunduğu toplumsal ya da bireysel koşullardan nasıl etkilendiğini ortaya koyar. Görüngü bilim dolaysız olarak verilmek istenen betimlemeye çalışır. Tarafsız bir bakış açısı ile, olayların ve söylemlerin kendi özlerinden bahsedilebileceğini iddia eder. Bir başka deyişle, toplumsal sağduyuya dayalı, genel geçer olgulardan ve bu genel geçer olguların davranışa ve söyleme nasıl yansıdığından bahseder. Toplumunu oluşturan normların, katı ve sabit bir yaklaşımla, tartışmasız kabul edilmişinden bahseder ki bu yaklaşım, söylem analizinin incelemeleri ile ortaya çıkan temel konulardan biridir. Shutz'a göre toplumda bu genel geçer sağduyu ile belirlenen alışkanlıklara ve kabullere eleştirel gözle bakabilen, toplumda "yabancı" olarak nitelendirilen kişilerdir. Köyünden gelen bir kişinin, şehir hayatında yerleşmiş ve sorgulanmadan kabul gören ilişki biçimlerini anlaması mümkün değildir ve eleştirel yaklaşması kuvvetle muhtemeldir. Bireylerin ya da toplumların kullanırken farkında olmadıkları, üzerinde düşünmedikleri ve pratiklerinin mantığa ve davranışa işlemiş inançlar bütünü olarak tanımlanabilecek genel kanılar, kaçınılmaz olarak bir önyargılar bütünü de beraberinde getirmektedir. Fenomenoloji de tam olarak bu tutumdan bahseder. Toplumun birbirini destekleyen, sağduyuya dayalı davranışlarından bahseder. Bu bağlamda söylem analizi ile fenomenolojik yaklaşım birbirini tamamlar niteliktedir. Tüm bu inançlar sistemi, genel kanılar veya başka bir deyişle fikri sabit tutumlar cehalet ile bilgi arasında kalmanın bir sonucudur. Ötekilik duygusunu da beraberinde getiren bu arada kalmışlık, Foucault'ın felsefesinde ve söylemlerinde oldukça yer bulur. Gücün kötüye kullanımının da bu arada kalmışlıktan, ötekilik duygusundan kaynaklandığının altını çizmek yerinde olacaktır.

Söylemlerin sosyo-psikolojik analizini yapmayı hedefleyen yöntemlerin önyargıyı ve önyargının doğurduğu politik ve sosyal olguları ortaya çıkartabilmesinin, analiz yapabilmesinin en temel sebebi dil ve dilin kategorileridir. Dilin kategorilerinin yol açtığı klişeler ve bu klişelerin doğurduğu önyargılara çok dikkat edilmelidir. Düşünme ile dil arasında kurulabilecek çok ciddi benzerlikler vardır. Etik açısından doğru eylemi belirleyecek olan vicdan kavramı, toplum içerisinde çeşitli farklılıklar gösterir. Kimilerine göre vicdanın belirleyicisi salt akılken, kimilerine göre vicdan “tanrının içimizdeki sesidir”.

Analiz yöntemlerinin en önemli iki dalı olan söylem ve içerik analizi yöntem olarak birbirlerinden çok farklıdır. İçerik analizi yönteminde amaç, söylem analizinden farklı olduğundan tek ya da çok az sayıda metin için uygulanması çoğu zaman sağlıklı olmamaktadır. İçerik analizi metnin içeriğinin kapsadığı anlamları tespit etmeye yönelik çıkarı yapmayı hedeflemektedir.¹³⁰

4.5.2.1. Söylem Analizinin Kullanıldığı Alanlar

Araştırma projesi, bitirme tezi, yüksek lisans ve doktora tezleri

Medya metinleri (üzerinde en çok araştırma yapılan mesajlar, haber ve reklam metinleridir)

Propaganda mesajları, seçim konuşmaları, halka hitap metinleri

Sinema filmleri

Okul Kitapları

¹³⁰ Orhan Gökçe, **İçerik Analizi, Kuramsal ve Pratik Bilgiler**, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2006, s.22

5. DEMİREL DÖNEMİ KARİKATÜRDE SİYASİ SÖYLEM ANALİZİ

Süleyman Demirel Türkiye'nin otuz yıllık siyasi hayatında çok önemli yeri olan bir isim. Parti Başkanlığı, Başbakanlık, Cumhurbaşkanlığı gibi siyasi arenanın en alttan en üstte tüm kademelerinde yer alan Süleyman Demirel, iki kez askeri darbeye görevden alınmasına rağmen tekrar hükümetin başına geçme başarısını göstermiş olmasıyla da dünya siyasi tarihinde adından söz ettirmiş bir istisnadır. Demirel, siyasette aktif olarak yer aldığı dönemde mizahi üslubu, 'her yöne çekilebilen' söylemleri ve karikatürcüler için 'komik' bir biçimde çizilmeye müsait olan dış görünümüyle Türk karikatür tarihinin de otuz yılına damgasını vurmuştur. Ben tezimin bu bölümünde Süleyman Demirel'in birbirinin ideolojik açıdan tam zıttı olan iki gazete Cumhuriyet ve Tercüman'daki karikatürlerinin siyasi söylem analizini yaptım. İki gazetenin 1970'den itibaren siyasi olaylara karşı takındıkları taraflığı da göz önünde bulundurarak yaptığım bu çalışmada, iki darbe atlatan Demirel'in Başbakanlıktan Cumhurbaşkanlığı'na uzanan yolda yaşadığı değişimin karikatürlere yansımalarını da inceledim.

5.1 Süleyman Demirel Biyografisi

Süleyman Demirel, 1 Kasım 1924'te Isparta iline bağlı İslamköy'de doğdu. İlköğretimini doğduğu köyde tamamlayan Demirel, ortaokul ve liseyi, Isparta ve Afyon'da bitirdi. Demirel, Şubat 1949'da İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Fakültesi'nden mezun oldu. Elektrik İşleri Etüd İdaresi'nde aynı yıl göreve başlayan Demirel, önce 1949- 1950, daha sonra 1954-1955 yıllarında Amerika Birleşik Devletleri'nde barajlar, sulama ve elektrifikasyon konularında ihtisas yaptı. Seyhan Barajı'nın yapım çalışmalarında mühendis olarak görev yapan Demirel, 1954 yılında Barajlar Dairesi Başkanı, 1955 yılında da Devlet Su İşleri Genel Müdürü oldu. Pek çok baraj, elektrik santrali ve sulama tesisi inşasına nezaret etti. Askerliğini yapmak üzere 1960 yılında bu görevinden ayrılan Demirel, 1962-1964 yılları arasında serbest

müşavir-mühendis olarak çalıştı. Aynı dönemde Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde su mühendisliği konusunda dersler verdi.¹³¹

Süleyman Demirel siyasi yaşamına, 1962 yılında Adalet Partisi (AP) Genel İdare Kurul üyeliği ile başladı. 28 Kasım 1964 tarihinde AP İkinci Büyük Kongresi'nce Genel Başkan seçilen Demirel, Şubat 1965- Ekim 1965 tarihleri arasında Suat Hayri Ürgüplü başkanlığında bir koalisyon hükümeti kurulmasını sağladı ve Başbakan Yardımcısı olarak görev aldı.¹³²

10 Ekim 1965'de yapılan genel seçimlerde başında bulunduğu Adalet partisi yüzde 53 oy alarak tek başına iktidar oldu. Demirel, bu seçimlerde Isparta Milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girdi ve Türkiye'nin 13'üncü Başbakanı olarak hükümeti kurdu. Bu hükümet dört yıl sürdü. 10 Ekim 1969 tarihindeki genel seçimlerde de Adalet Partisi yine tek başına iktidar oldu. Bunu müteakip Demirel, 14'üncü T.C. Hükümetini kurdu. Daha sonra, parti içi bir kriz dolayısı ile, 15'inci Hükümeti kurmak durumunda kaldı. 12 Mart 1971 muhtırası üzerine, Başbakanlık görevini bıraktı. 1971 ile 1980 arasında, 1975, 1977 ve 1979'da üç defa daha hükümet kurdu.

12 Eylül 1980 askeri müdahalesi üzerine görevi bıraktı ve yedi sene yasaklı olarak siyaset dışı kaldı. Başbakan Süleyman Demirel, 12 Mart Muhtırası karşısına şaşkındır. Bu müdahalenin Anayasa ve hukuk devleti anlayışıyla bağdaşmadığını düşünür. Fakat, sonunda görevinden ayrılmaya mecbur kalır. Ana muhalefet partisi lideri İnönü ise, düzeni sağlayacak geçici bir hükümetin ülkeyi seçimlere götürmesi gerektiğini düşünmektedir. 12 Mart'ı gerçekleştiren Silahlı Kuvvetler, 27 Mayıs'tan almış oldukları dersler doğrultusunda hareket ederler. Parlamento dağıtılmaz ve siyasi partiler kapatılmaz.¹³³

6 Eylül 1987'de yapılan halk oylaması ile yasaklar halk tarafından kaldırıldı ve 24 Eylül 1987 tarihinde, Doğru Yol Partisi (DYP) Olağanüstü Kongresi'nce Genel Başkan seçildi.

¹³¹ Muharrem Özgüven, **Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel Devlet Hayatında 50 Yıl**, Ankara: Eka Yayınevi, 1998, s.1-3

¹³² **Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**, cilt:6, İstanbul:Miliyet Gazetecilik, 1986, s.2998

¹³³ Ahmet Sipahioğlu, **Türk Grafik Mizahı**, İzmir: Dokuz Eylül Yayınları, 1999, s.176

29 Kasım 1987’de yapılan genel seçimlerde Isparta Milletvekili olarak tekrar TBMM’ye girdi. 20 Ekim 1991 tarihinde yapılan genel seçimler sonrasında, Doğru Yol Partisi ile Sosyal Demokrat Halkçı Parti’nin bir araya gelerek kurduğu koalisyon hükümetinin başkanı oldu. 20 Kasım 1991 tarihinde kurulan ve 30 Kasım 1991 tarihinde TBMM’den güvenoyu alan koalisyon hükümeti Demirel’in Başbakanlığını yaptığı yedinci hükümet olmuştur.¹³⁴

30 yaşında Genel Müdür, 40 yaşında önce parti Genel Başkanı, sonra Başbakan olan Demirel, 12 seneye yaklaşan Başbakanlık görevinde; Türkiye’nin kalkınması ve gelişmesine büyük hizmetlerde bulunmuştur. Türkiye’nin en genç Genel Müdürü, en genç Başbakanı ve İsmet İnönü’den sonra en uzun Başbakanlık yapmış kişisidir. 1964 Kasım’ından, 1993 Mayısına kadar geçen 29 sene içerisinde Demirel, altı dönem Isparta milletvekilliği yapmıştır.

Demirel, 28 Kasım 1964 tarihinden itibaren 15 Ekim 1981 tarihine kadar 17 sene, Adalet Partisi’nin, her iki senede bir toplanan büyük kongrelerince seçilmiş genel başkanlığını yapmıştır. 24 Eylül 1987 tarihine başkanlığına seçildiği Doğru Yol Partisi’nin 1988, 1990 kongrelerince de aynı göreve tekrar getirilmiştir. 16 Mayıs 1993 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Türkiye’nin Dokuzuncu Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir.¹³⁵

5.1.1. Demirel’in Cumhurbaşkanlığı’nın Basında Yansımaları

Demirel’in Cumhurbaşkanı seçilmesi, o dönemin başında büyük yankı uyandırdı. Turgut Özal’ı çok eleştirirken onun yolunda ilerlediğini düşünen gazeteciler bu konuda Demirel’in üzerine çok geldiler. Örneğin, Metin Aşık, “Meydanlarda, her yerde ‘Kendim için bir şey istiyorsam namerdim’ diyen Süleyman Demirel, sonunda kendisi için Cumhurbaşkanlığı’nı istiyordu, sevgili meydan sever izleyiciler”.¹³⁶

Bekir Coşkun, “Demirel nasıl demokrasi kahramanı oldu?” başlığı altında şunları yazıyordu: “Biraz komedi, biraz dram, biraz demokrasi, biraz koltuk... Dünyanın en ilginç Cumhurbaşkanlığı seçimi, şu sıralarda Ankara’da yapılıyor. Kendi oyları

¹³⁴ Özgüven, a.g.e. , s.2

¹³⁵ Hıfzı Topuz, **II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, İstanbul: Remzi Kitapevi, 2003, s.296

¹³⁶ Metin Aşık, “Haftüalite”, **Milliyet**, 25 Nisan 1993, s.16

başbakan olmasına bile yetmeyen Demirel, ‘Ben şimdi Cumhurbaşkanı olmak istiyorum’ diyor. Ama kimi yazarı, çizeri, aydını Cumhurbaşkanlığı Demirel’in hakkıdır görüşünde. Böyle hakkıdır gibi bir ölçü, demokrasi tarihinde ilk kez duyuluyor.”¹³⁷

Süleyman Demirel’i Basında eleştirenler kadar destekleyenler de vardı. Bunlar onun demokratlığını ve Cumhurbaşkanı olması gerektiğini savunuyorlardı. Cumhuriyet gazetesi başyazarı İlhan Selçuk “Olayların ardındaki gerçek”te şöyle diyordu: “1989’da yalnız ANAP’ın oylarıyla Cumhurbaşkanı seçilen Özal, bu olayda parlamentodaki öteki partilerle uzlaşma yollarını aramamış, eleştirilere gerekçe hazırlamıştı. Oysa yolu Demirel de izleyecek, yalnız koalisyona bel veren Türkeş ve İnönü ile yoluna devam edecekti. Demirel’in yolunu, yöntemini, savunmaya devam eden olayların ardındaki gerçek daha sonra, ‘Bugünden, rahmetli Özal ile sayın Demirel arasında benzetme yapmanın mantığı yoktur’ diyordu.”¹³⁸

Türkiye Cumhuriyeti tarihinin 30 yılı Süleyman Demirel damgasını taşıyor. Demirel 12 yıl başbakan olarak doğrudan sözde karar sahibi oldu. İktidar dışındaki yıllarda da muhalefet lideri olarak karar ve uygulamaları etkiledi. Demirel 30 yılda 7 kez başbakan oldu. Bu dünya siyaset tarihinde de bir politikacı için rekordur. Bu 30 yılın içinde çok görkemli tören ve şenliklerle geldiği makamından 2 kez süngünün ucuyla dürtülerek düşürülme rekoru da kırdı.

Demirel bir konuda daha bir dünya istisnasıydı. O da: eşi ve benzerine rastlanmayan bir politikacı portresi çizerek, zoru gördüğünde ‘teslim bayrağını’ çekiyordu. Yeryüzünde tehlikeyi sezince onun kadar kolay, itirazsız makamını, yerini terk edebilen başka bir politikacı yoktur.¹³⁹

5.1.2. “Baba”

1970’in sonlarında Süleyman Bey’i pazarlayan basın ve siyasetteki menajerleri onun için “BABA” deyimini kullanmaya başladılar. 1980’lerde “BABA” kavramına derinlik kazandırdılar. Demirel’i demokrasinin, Türklerin ve Türk demokrasisinin

¹³⁷ Bekir Coşkun, “Demirel Nasıl Demokrasi Kahramanı Oldu?”, *Hürriyet*, 29 Nisan 1993, s.9

¹³⁸ İlhan Selçuk, “Olayların Ardındaki Gerçek”, *Cumhuriyet*, 25 Nisan 1993, s.13

¹³⁹ Kahraman, *a.g.e.* , s.249-250

babası ilan ettiler. Doğrusu ‘baba’ diye anılmak, adlandırılıp sloganlaştırılmak hoşuna gidiyordu.¹⁴⁰

Çocuksuz olduğu halde meydanlarda ‘Baba baba’ diye haykırılması değildi babalık duygularını okşayan. Sevgili halkının onu ‘baba’ diye kutsayıp, demokrasiye onca katkılarına karşılık kurtarıcı yerine koyması hoşuna gidiyordu. 1980 darbesiyle yitirdiği başbakanlığı 11 yıl sonra 1991 sonbaharında geri istiyordu. “BABA” sevgili evlatlarına hizmet sunmak istiyordu. İsteddiği oldu: Evlatları tek başına olmasa bile İsmet Paşa’nın oğlu Erdal İnönü’yle koalisyon kurma olanağı verdi. Bir zamanlar devrilen koltuğunu yeninden yakaladı.

O başbakanlıkta hükümdarlık sürerken 1993 Nisan’ında Cumhurbaşkanı Turgut Özal öldü. İki sene önce “Başbakanlık benim hakkım ey halkım” diyen Demirel bu kez, “Cumhurbaşkanı olup, orada oturma hakkı benimdir” diyerek ortaya atıldı. Kendisi için değil evlatlarına hizmet için başbakanlık isteyen Demirel, Cumhurbaşkanlığı’nı görünce kolları sıvamıştı. O Çankaya’ya çıkarken memurlar, işçiler sokakta, ‘Açız’ diye bağırıyorlardı. Demirel bu dönemde Sabah gazetesine verdiği bir demeçte, “Şimdiye kadar bana ‘Baba’ diyenler, bundan sonra ‘Cumhur Baba’ diyeceklerdir. Ben Çankaya’ya gitmekle hizmetten ayrılmıyorum ki” diyordu. 1991’de, yollara dökülüp, “Baba seni çok özledik” dev yazılarıyla onu karşılayan, kutsayan işçiler bu kez: “Baba kaçtı!” diye yazılar dolaştırıyorlardı.¹⁴¹

2008 yılında evliliklerinin 60’ncı yılını kutlayan Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ve Nazmiye Demirel 1948 yılında evlenmişlerdir. İngilizce bilen Cumhurbaşkanı Demirel’in çok sayıda kitabı, makalesi ve konuşmaları bulunmaktadır.

142

¹⁴⁰ Ahmet Kahraman, **Devr-i Süleyman**, İstanbul:Sel Yayıncılık, 1993,s.131

¹⁴¹ Kahraman, **a.g.e.** , s.132-133

¹⁴² Özgüven, **a.g.e.** , s.1-3

5.2 Siyaset ve Karikatür İlişkisi

Siyaset; bir ülkeyi yönetmek, insana ve insanlığa hizmet etmek için iktidar gücünü ele geçirmek, bu gücü ele geçirdikten sonra da sürekli elde tutmak için uygulanan usul ve yöntemlerin toplamıdır.

Siyasal tarihte, geniş halk kitlelerinin yanında olan karikatürcüler, yönetime talip olanları, iktidara geldiklerinde halk için neler gerçekleştirdiğini, ya da neler gerçekleştiremediğini sorgulama işini üstlenerek görevlerini başarılı şekilde sürdürmüşlerdir. 20. yüzyılın önemli bir bölümünde karikatürcülerin çizdikleri hem yönetenleri, hem de yönetilenleri etkilemiştir.

Siyasetçileri ve siyaseti eleştiren karikatürler, diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de cezalandırılmışlardır. 1949 yılında Mim Uykusuz'un çıkardığı karikatür albümü, yaylandıktan 10 gün sonra toplattırılmıştır. 1950-1960 yılları arasında Ratip Tahir Burak'ın çizdiği karikatürler için 54 dava açılmış. Burak, bunların 53 ünden beraat etmiş, birinden ise 16 ay hapis cezasına mahkum olmuştur. 1955 yılında Halim Büyükbulut, Ulus gazetesinde yayınlanan bir karikatürü yüzünden 14 ay hapis cezasına çarptırılmıştır. 1956 yılında Ferruh Doğan'ın "Asrileşen Köy" albümü mahkeme kararıyla toplattırılmıştır. 1960 yılında Ali Ulvi Ersoy'un "Uçtu uçtu" adını verdiği karikatürü yüzünden Cumhuriyet gazetesinin yayını durdurulmuştur. 1982 yılında Gırgır dergisi bir kapak karikatürü yüzünden 1 ay kapatma cezası almıştır. Yakın geçmişte Ertan Aydın; bir karikatürü yüzünden 10 ay, bir başka karikatürü yüzünden 11 ay, Ahmet Erkanlı da bir karikatürü nedeniyle 10 ay hapis cezasına çarptırılmıştır. Lemana dergisinde yayınlanan bir karikatür için yazı işleri müdürüne 3.5 ay hapis cezası verilmiştir.

Değerlendirme ve tepkiler elbette hep cezalandırma şeklinde olmamıştır. Madalyonun bir de öbür yüzü vardır. Genç yaşta ölen döneminin en önemli karikatürcüsü Cemal Nadir Güler'in cenaze törenine adeta bir insan seli katılmış, gözyaşları dökülmüş, esnaf dükkanlarını kapatarak ona sevgi ve saygısını göstermiştir. Bir karikatürü yüzünden 16 ay hapis yatan Ratip Tahir Burak, 1960 Devrimi'nden sonra Kurucu Meclis üyeliğine çağrılmış, 1961 yılında milletvekili seçilmiştir. 1956 yılında

kitapları toplatılan Ferruh Doğan, 1974 yılında “Yılın Karikatürcüsü” seçilmiş, yine Ferruh Doğan 2000 yılında ölünce cenazesinde pek çok kişi gözyaşı dökmüştür. Bir karikatür yüzünden bir ay kapatılan Gırgır dergisi aynı yıl Çağdaş Gazeteciler Derneği tarafından “Onur Ödülü”ne değer bulunmuştur. Turhan Selçuk’a Cumhuriyet Üniversitesi ve Anadolu Üniversitesi tarafından “Onursal Doktora” verilmiştir. 1992 yılında Kültür Bakanlığı, Karikatürcüler Derneği’ne “Kültür ve Sanat Büyük Ödülü”nü vermiştir.¹⁴³

Tüm bunlar karikatür, karikatürcü ve siyaset ilişkisini ortaya koyan önemli göstergelerdir. Ancak son yıllarda karikatür dünyasında önemli değişiklikler gözlenmektedir. Acaba basın teknolojisine bağımlı olan karikatür yayıncılığı önemini yitirmeye mi başlıyor? Görülen o ki, artık gazete, dergi yayınlamak için büyük tesislere gereksinim vardır. Bu tesisleri kurmak büyük sermaye istiyor. O nedenle gazeteler el değiştiriyor, büyük holding sahipleri tüm gazeteleri satın alıyorlar. Birden fazla gazete ve dergi aynı holdingin çatısı altında çıkıyor. Sermaye sahipleri yönetimle, yöneticilerle iyi geçinmek isterler. Gazetelerin yayın politikaları da buna paralel olacaktır. Karikatürcülerin siyasal konulardaki özgürlüğü yavaş yavaş kayboluyor. Gazetelerdeki temel anlayış; çarpıcı bir manşet, bol ve büyük fotoğraflar, heyecan yaratıcı haberler ve eğlendirici yazılara dönüşüyor. Böyle olunca da karikatürün ve karikatürcünün etkinliği yavaş yavaş azalmaya başlıyor. Karikatürcülerden daha yumuşak, daha eğlendirici konulara yönelmeleri isteniyor.¹⁴⁴

Günümüz siyaset ve karikatür ilişkisini ve bu ikili ilişkinin gazetelere yansımakta yaşadığı sıkıntıyı deneyimli karikatüristler şu şekilde dile getirdiler:

5.2.1. Turhan Selçuk

Politik karikatürler gelip geçici gibi görünürler ve birçok kişi de politik karikatürlerin ömürlerinin az olduğu düşüncesi vardır. Gazete basılır, yirmi dört saat yaşayan bir kelebek gibi ertesi sabah ölür. Bu tümüyle doğru bir düşünce sayılamaz. Siyaset, mademki, ne kadar değişik görünürse görünsün, birbirine benzer olayların

¹⁴³ Atilla Özer, “Siyaset ve Karikatür”, 7. Uluslar arası Ankara Karikatür Festivali Sempozyum Bildirisi, Ankara, 4-8 Mayıs 2001

¹⁴⁴ <http://home.anadolu.edu.tr/~aozer/makaleler/7.htm>, (12 Haziran 2009)

periyodik devamıdır; pekâlâ zamana dayanacak karikatürler çizmek olasıdır. Yıllar önce çizilmiş siyasal ve toplumsal karikatürlerin, tekrar tekrar çizildiğini, ayrı ayrı kişiler tarafından çizildiğini çokça görüyoruz. Kalıcılığını yitirmiş görünen karikatürler ise çağının belgeleri arasında zamanı geldikçe anımsanmakta, yayımlanmaktadır. Bu bile önemi küçümsenmeyecek bir işlemdir. Tarih, bilimsel yasalar içinde oluşur. Yaşadığımız dönemin siyasası içinde değişen olayların değişmez özünü yakalayan karikatürcü, yarına kalacak yapıtlar yaratabilir.

5.2.2. Tan Oral

Karikatür ve Siyaset! Birbirinden ayrılması zor iki fenomen. Çok köklü bir ilişki bu. Ama bu ilişki, yere, zamana, şartlara ve kişilere bağlı olarak biçim değiştirebiliyor. Yakın bir döneme kadar, yıkıcı bir zehir etkisinde olan siyasi karikatür, bugün siyaset için bir çerez, bir garnitür niteliğinde hafiflemiş görünüyor. Ne olursa olsun, hangi koşulda olursa olsun, nasıl çizilirse çizilsin, yine de siyasi karikatürden yoksun bir basın eksikli ve sakil olmalı. Claude Mollard'ın dediği gibi, basın karikatürü, her durumda saygının sınırlarını en uç noktaya kadar zorlayarak, haberi ya da bilgiyi, alaycı ve delici bir biçimde yorumlayacak ve bundan 'gerçek' kadar, içtenlik ve özgürlük tutkumuz da kazançlı çıkacaktır. Bu ise demokratik bir ülke için, sağlıklı olmanın önemli bir kanıtı sayılmalıdır. Siyasi karikatürcüleri olmaksızın basın, oldukça hazin ve hiç kuşkusuz, daha az hakiki olurdu.¹⁴⁵

5.2.3. Tuncay Akgün

Türkiye'de her zaman belli merkezler arasında sıkışmış bir politik atmosfer vardır, bu her dönem böyleydi. İşte laik-şeriatçı tartışması, Alevi-Sünni, Türk-Kürt kamplaşmaları. Bugün de yine ayyuka çıkmış bir sıkışma var: Ulusalcı-liberal uçlar arasında. Biz daima bu uçlara sıkışmayı reddettik. Bunun ötesinde muhafazakar toplumun, devletin tek tip anlayışının da altında ezilen insanlara bir nefes alma alanı sağlamaya çalıştık. Bu taşrada da belirgindir, dinlediği müzikten saç şekline kadar insanların yaşadığı baskılar sürüyor. Sistem boğuyor ve biz bunu açmaya çalışıyoruz.

¹⁴⁵ <http://www.nd-karikaturvakfi.org.tr/katalog2001.htm>, (20 Haziran 2009)

5.2.4. Ersin Karabulut

Bazen öyle saçma şeyler oluyor ki, neyi öne çıkaracağımızı şaşırıyoruz. Adamlar oy almak için kömürü, beyaz eşyayı geçiler artık para ve hediye çeki dağıttılar, şaşkınlıkla bakakalıyorsun. Mizahın bir yönü olan abartıyı da sahiplendikleri için daha fazla abartamayacağın durumlar oluyor. Öyle bir şey yapılıyor ki onunla ilgili ne söyleyen, hangi karikatürü çizsen olayın kendisinden daha az komik oluyor. Başbakan kendisine laf söyletmiyor. Yani karikatürçüye kızılır ve dava açılır mı? Mizah her zaman politikayla, siyasetle ilgili olmuştur. Çünkü siyaset yalan ve ikiyüzlülük gerektirir, karikatür de tam olarak bunlardan beslenir.¹⁴⁶

5.3 Demirel Karikatürlerinin Cumhuriyet ve Tercüman Gazetelerindeki Analizi

Süleyman Demirel karikatürlerinin bu iki zıt ideolojiye sahip gazetede analizini yaparken, öncelikle iki gazetenin kuruluşundan itibaren yürüttüğü yayın politikasını ve Demirel'e bakışını inceledim. Daha sonrasında ise Süleyman Demirel'in siyasi hayatındaki önemli dönüm noktalarını oluşturan tarih ve olaylara göre karikatürlerindeki siyasi söylemi analiz etmeye çalıştım. Bu bölümde gazetelerin karşılaştırmalı karikatür örnekleriyle zenginleştirilmiş analiz çalışmamı sizlerle paylaşacağım.

5.3.1. Cumhuriyet Gazetesi

Cumhuriyet Gazetesi 8 Mayıs 1924'te, Atatürk'ün en yakın arkadaşlarından Yunus Nadi tarafından kurulmuştur. Gazete kurulduğu dönemde İstanbul'da cumhuriyet rejiminin en yetkili sözcüsü olmuştur. Falih Rıfkı Atay Atatürk'ün Cumhuriyet'in kendi gazetesi saydığını belirtir.

Cumhuriyet o yıllarda İstanbul'daki hilafet propagandalarına karşı cumhuriyet rejimini savunmak, cumhuriyeti halka sevdirmek ve benimsetmek amacıyla kurulmuştur.

¹⁴⁶ Gamze Erbil, "Siyasetteki Sıkışmayı Açıyoruz", **Milliyet**, 11 Nisan 2009, s.10

Gazetenin kurucuları Yunus Nadi, Zekeriya Sertel ve Nebizade Hamdi'dir. Kurucular onar bin lira ortaya koyarak gazeteyi çıkarmışlardır.

Kısa bir süre sonra gazetenin baskısı ve sermayesi artırılmış, Sertel de bu sermaye artışına katılmadığı için Cumhuriyet'ten ayrılmıştır. Sertel'den sonra yazı işlerinin başına Kemal Salih Sel getirilmiş ve gazetenin kadrosu çok zenginleştirilmiştir. Kadroda Abidin Dave, Cenap Şahabettin, Ahmet Rasim, Vedat Nedim Tör, Halit Ziya Uşaklıgil, Selahattin Enis, Turhan Tan, Cevat Fehmi Başkurt, Fuat Köprülü gibi ünlü gibi ünlü kişiler vardır. Nadir Nadi ve Doğan Nadi de yine bu yıllarda gazetede çalışmaya başlamıştır.

1939'da patlak veren İkinci Dünya Savaşı yıllarında Cumhuriyet'in tutumu çoğu zaman büyük eleştiri konusu olmuştur. Yunus Nadi bu dönemde gazetenin yönetimini oğlu Nadir Nadi'ye bırakma eğilimindedir. Nadir Nadi o günlerde İngiltere, Almanya ve Fransa ile dostluğumuzun geliştirilmesinden yanaydı. İsmet İnönü ve Başbakan Refik Saydam ise, Nadir Nadi'nin bu tutumundan hiç hoşlanmayarak Yunus Nadi'yi uyardılar; fayda etmedi. Cumhuriyet Almanya yanlılığını sürdürdü, ama Yunus Nadi bu durumdan ötürü çok üzgündü, İnönü'yle görüşerek gazetenin izlediği politikayı anlatmak, için fırsat arıyordu. Yapılan görüşmede, İnönü, "ticari maksatlar uğruna bu gazetede siyasi yazılar yazılmasına müsaade edemem!" diyerek Yunus Nadi'ye çıkmıştır. Bu konuşmadan 48 saat sonra da Basın Yayın Genel Müdürlüğü'ne verilen emirle gazete kapatılmıştır.

Yunus Nadi yakalandığı hastalık sonucunda 28 Haziran 1945'te Cenevre'de vefat etmiştir. Ondandır da gazetenin yönetimi tümüyle Nadir Nadi'ye geçmiştir.

5.3.1.1. 1950 Çok Partili Hayata Geçiş Dönemi

1950'li yıllara geldiğimizde ise, Cumhuriyet gazetesi Demokrat Parti'yi tutmaktadır. Başyazıları yine Nadir Nadi Yazar. Doğan Nadi'nin de 'Bir Dakika' sütununda vurucu birkaç cümlelik mizahi eleştirileri çıkmaktadır. Gazeteyi Cevat Fehmi Başkurt yönetir. Gazetenin o yıllarda zengin bir düşünce kadrosu vardır.

1950-1960 döneminde Türkiye'de çok partili rejimin sağlam temellerle oturtulamaması önce Cumhuriyet'i etkilemiştir. İlk başlarda Demokrat Parti'yi (DP)

tutan gazete yavaş yavaş muhalefete geçti. Başbakan Menderes basından gelen önerileri büyük tepkilerle karşılıyordu. Gazetenin başyazarı Nadir Nadi artık DP saflarında değildi. Menderes basın üzerindeki baskılarını yoğunlaştırırken, adına ‘Besleme Basın’ denen gazeteleri desteklemekten geri kalmıyordu. DP iktidarı günden güne çöküyor ve şiddet eylemlerini arttırıyordu.

Bu yıllarda Cumhuriyet sola sıcak bakan bir politika izlemeye başlamıştır. Gazetenin başına Dünya Gazetesi’nden istifa eden Ali İhsan Göğüş getirilmiştir. Ali İhsan, gazetede kısa zamanda büyük değişiklikler yaptı. Cumhuriyet’in başlıkları, mizanpajı, değişti ve gazete daha çağdaş bir görünüm kazandı. 27 Mayıs öncesindeki kovuşturma ve tutuklama furyasında Ali İhsan Göğüş tutuklandı, sonra da CHP’den milletvekili seçildi. Nadir Nadi aynı gün bu olaylara tepki olarak yazdığı yazısından üç gün sonra gazete yine kapatıldı.

Gazetenin Kapanmasına Neden Olan Karikatür: 30 Nisan’da Ali Ulvi’nin bir karikatürü yayınlanmıştı. “Uçtu uçtu” alt yazılı karikatürde Neron, Hitler, Mussolini gibi birkaç diktatör gökyüzüne yükseliyordu. Gazetenin kapatılmasına bir neden de bu karikatür oldu. Bu olaydan 27 gün sonrada ordu yönetime el koydu.

5.3.1.2. Sol Görüşün Sözcüsü Cumhuriyet

1962’de gazetenin düzenlediği Yunus Nadi Armağanı ‘Makale Yarışması’nın birincisine verilecekti. Seçilen makaleler gazetede yayınlanıyordu. Bunlardan 47’incisi Hikmet Alkılıç adlı bir kişinin yolladığı ‘Türkiye’nin Tek Kurtuluş Yolu Sosyalizm’ başlıklı yazıydı. 12 Aralık 1962’de çıkan bu yazıda savcılık ‘komünizm propagandası’ gördü ve yazı işleri müdürü Kayhan Sağlamer ile makalenin yazarını tutukladı. Bu tutuklama olayı Nadir Nadi’nin kız kardeşleri ve eşlerinin büyük tepkilerine yol açtı. Bunun üzerine Nadir Nadi, 20 Nisan 1963’te gazetede bir açıklama yaparak “Bir süre için Cumhuriyet’in yönetimiyle hiçbir şekilde ilgilenmeyeceğini” bildirdi. Bu ilk bunalım 20 ay sürdü. Sonra hava yumuşadı, kardeş kavgası sona erdi ve Nadir Nadi 1964’te gazeteye döndü. O dönemde gazetede yazılar yazmaya başlayan İlhan Selçuk, çok kısa bir zamanda, Cumhuriyet’in en çok okunana ve beğenilen yazarlarından biri

oldu. Gazete artık solcuların birbirleriyle iç haberleşme yaptıkları ve kamuoyuna mesaj yolladıkları bir gazeteydi.

5.3.1.3. 1971 Darbesine Boyun Eğmeyen Tavır

12 Mart 1971 darbesinden sonra, İlhan Selçuk'un 27 ve 28 Nisan'da çıkan yazıları üzerine darbeciler Cumhuriyet'i yıkmak için planlı bir girişime geçtiler. İlhan Selçuk ve Yazı İşleri Müdürü Oktay Kurtböke tutuklandı ve gazete 29 Nisan'da kapatıldı. Bu olay Cumhuriyet'in Yönetim Kurulunda, ortakların Nadir Nadi'ye karşı giriştikleri bir kampanyanın başlangıcı oldu. Yönetim Kurulu'nda İlhan Selçuk'un tutuklandığı gün Nadir Nadi sıkı bir sorguya çekildi ve bu sırada İlhan Selçuk'un tutuklanmasına neden olan yazıyı Nadir Nadi'nin daha önce gördüğü ve onun izniyle yayımlandığı ortaya çıktı. Bu durumdan çok rahatsız olan yönetim kurulu 4 Ağustos 1971'de gazetede bir açıklama yayınlarak, "Cumhuriyet'in, demokrasinin fikir ve esaslarını bozan, yıkan, yıkmaya çalışan her kuvvetle savaşacağını" ilan etti ve "gazetenin aşırı uçlara eğilmeyen bir yol izlemesi" gerektiğini vurguladı.

Nadir Nadi'ye çok ağır gelen bu açıklama karşısında Nadi, tam 41 yıl hizmet ettiği Cumhuriyet gazetesinden üzülen ayrıldığını belirtti. Bu istifa ile damatlar emellerine ulaşmış oluyordu. Yeni yöneticiler gazetede köklü değişiklikler yaparak başta İlhan Selçuk olmak üzere birçok yazarın görevine son verdiler. Bu değişikliklere okurların tepkisi büyük oldu, gazetenin tirajı düşükçe düştü. Kötü gidişatın farkına varan yöneticiler, 20 Temmuz 1972'de gazeteyi tekrar Nadir Nadi'nin yönetimine eski yazarları da göreve çağırarak teslim ettiler. Cumhuriyet'in bu ilk bunalımı darbecilerin tam bir yenilgisiyle sona ermiş oluyordu.

Gazetenin kadrosuna Uğur Mumcu, Oktay Gönensin, Hasan Cemal, Hikmet Çetinkaya gibi isimlerin dahil olmasıyla Cumhuriyet muhalif tavrını ve sol ideolojisi destekleyerek imajını güçlendiriyordu.

12 Eylül darbesinde önce askerleri destekledi, 1982 sonlarına doğru eleştiriye başladı. 12 Eylül 1980 nüshası birinci sayfa başlıkları: Parlamento ve hükümet feshedildi. Silahlı kuvvetler yönetime el koydu. Tüm yurttta sıkıyönetim ve sokağa çıkma yasağı kondu. Parlamento üyelerinin dokunulmazlığı kaldırıldı. Bu dönemde

gazetede Turgut Özal döneminin etkileriyle karışıklıklar çıktı. Nadir Nadi'nin vefatından sonra gazete iyice karıştı. Satış 30 binlere düştü.

5.3.1.4. Turgut Özal Dönemi

7 Kasım seçimlerinde tarafsızdı. 7 Kasım 1983'deki birinci sayfa: ANAP kazandı, tek başına iktidar çoğunluğu Özal'da, HP ikinci, MDP üçüncü parti oldu, kesinleşen milletvekilleri ANAP 204, HP 107, MDP 70.

1983-1993 yıllarında Cumhuriyet'i sarsan en önemli olay, gazeteyi 50 yıl ayakta tutmuş olan Nadir Nadi'nin 20 Ağustos 1991'de ölmesi oldu. Nadir Bey'in ölümünden kısa bir süre sonra gazetede sürtüşmeler daha açık bir biçimde ortaya çıktı. Hasan Cemal, İlhan Selçuk'un gazeteye egemen olmasından rahatsız oluyordu. Bardağı taşıran son damla, Osman Ulugay'ın 20 Ekim 1991 seçimlerinden sonra ANAP-DYP koalisyonu SHP'ye karşı destekleyen bir yazısı oldu. İlhan Selçuk 24 Ekim 1991 tarihli yazısında, Ulugay'ı, SHP'nin iktidar olmasını engellemeyi amaç edinen bir komplonun parçası ve TÜSİAD yazarı olmakla suçladı. Konu yönetim kuruluna götürüldü ve kurul İlhan Selçuk'u desteklemedi. Bunun üzerine İlhan Selçuk, Uğur Mumcu, Ali Ulvi gibi 80 kişi gazeteden istifa etti.

Cumhuriyet okurları; öğretmenler, yazarlar ve sanatçılar, aydınlar bu ayrılışlara tepki gösterdiler. Cumhuriyet'in okunmaması için kampanyalar düzenlediler. Gazete 8 Kasım'dan 29 Kasım'a kadar büyük sarsıntılar geçirdi ve tiraj üç hafta içinde 106 bin'den 62 bin'e düştü. Gazetenin borçları 44 milyara yükseldi. Tiraj da 1992 Şubat'ı da 41 bin'e düştü.

14 Mart'ta Gazeteciler Cemiyeti'nde 'Cumhuriyet'i nasıl kurtaralım' diye bir toplantı yapıldı. Bundan bir süre sonra da 8 Nisan 1992'de Cumhuriyet'in Genel Kurul toplantısı düzenlendi. Hasan Cemal ve arkadaşlarının gazeteyi ele geçirme girişimi tam bir fiyaskoyla sonuçlanmıştı. İlhan Selçuk, Uğur Mumcu gibi isimler beş aylık bir direnişten sonra gazeteye geri döndüler. Bu dönüşlerden sonra 1992 Nisan'ında yeni yayın kadrosu oluştu. Zaferi kazanan İlan Selçuk'un adı yayın kadrosunda yer almıyordu ama tüm yetkiler onda toplanıyordu.

Gazete 2007'deki Cumhurbaşkanlığı seçimi için birçok tepki göstermiştir. “Tehlikenin farkında mısınız?” görseliyle büyük yankı uyandırmış olan gazete “Saatler 100 yıl geri alınıyor” sloganıyla da yola çıkarak birçok reklam girişiminde bulunmuştur.

1 Temmuz 2008 sabahı, Ergenekon örgütü soruşturması kapsamında İstanbul Cumhuriyet Savcısı Zekeriya Öz'ün talimatıyla Ankara Emniyet Müdürlüğü'nün Terörle Mücadele Şubesi tarafından gazetenin yeni açılmış Ankara bürosu aranmış ve Ankara temsilcisi Mustafa Balbay da evinden gözaltına alınmıştır. Gazetenin Ankara bürosundaki araştırma sona ermiş; emniyet güçleri 2 dizüstü bilgisayar, 1 bilgisayar kasası ve Mustafa Balbay'a ait bazı belgelere, savcılığa teslim etmek üzere tutanak tutarak el koymuşlardır. Aradan geçen aylardan sonra ikinci bir hareketle Balbay tekrar gözaltına alınmış ama bu sefer tutuklanarak cezaevine götürülmüştür. Mustafa Balbay halen cezaevinde kalmaktadır.

Cumhuriyet'in 2009 yılı ortalama tirajı 60 bin civarındadır. Bu tiraj sayısıyla Türkiye genelinde 17'inci sırada yer almaktadır.

5.3.2. Tercüman Gazetesi

Tercüman 1950 yılında Cihat Baban'ın çevresinde toplanan dört işadammın girişimiyle çıkarıldı. Bu ortaklardan biri Beyoğlu'nda Tanca Kundura mağazasının sahibi Semih Tanca, kincisi eski milletvekillerinden Cemal Hünel, üçüncüsü İktisat doktoru, işadamı ve Galatasaray Lisesi'nin eski baş muavini İzzet Zeki Baraz, dördüncüsü de bir bankanın eski müfettişlerinden Reha Özakin'di. İmtiyaz sahibi Semih Tanca idi. Başyazarı Cihat Baban, yazı işleri müdürü de Tevfik Erol'du. Gazete Beşiktaş'ta Nuri Demirağ'ın tesislerinde basılıyordu.

Cihat Baban 'Politika Galerisi' adlı anılarında bu konuya şöyle değinmiştir: “Tercüman'ı bastığımız matbaanın sahibi Nuri Demirağ'ın kulağına zaman zaman binanın istimlak edileceği haberleri uçuruluyordu. Çünkü ben Menderes'in aradı uysallığı gösteremiyordum. Demirağ bu sözlere aldırış etmiyordu. ‘Menderes, eğer fikir ve basın özgürlüğünü zorbalıkla baltalamak isterse, gelsin baltasın. Benin itibarım artar, onun da adı lekelenir’ diyordu. Ben muhalefete geçip geçmeme meselesini prensip açısından düşünürken, onlar işi ticaret ve satış açısından görüyorlardı. Hiçbirinin elinde

kalem yoktu. DP ileri gelenleriyle ilişkileri iyiydi. Bu ilişkiyi bozmak niyetinde değildiler.”

Kadroya Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Kadircan Kafı, Semih Tuğrul, Haldun Taner ve Murat Sertoğlu alındı. Dinsel tefrikalarla gazetenin tirajı 160 bine ulaştı. Gazete daha sonra madenci Cemal Hünel’in eline geçti. O da gazeteyi Vatan’da hissesi olan Nihat Karaveli’ye 500 bin liraya sattı. Ama Nihat Karaveli de gazeteyi sürdüremedi ve Temmuz 1961’de Tercüman’ı Ragıp Kutman adında bir işadamına 50 bin liraya devretti.

Ragıp Kutman, imzasını bile güçlkle atan bir iş adamıydı. Basınla uzaktan yakından hiçbir alakası yoktu. Gazeteyi bir araç olarak kullanmak niyetindeydi.

5.3.2.1. İmtiyaz Sahibi Bir Karikatürist

27 Mayıs 1960 Devrimi’nden sonra Tercüman’da çalışanlar patrona başkaldırdılar. Yedi-sekiz aylık bir direnişten sonra gazetede çalışanlar Sıkıyönetim Komutanlığı’ndan bir binbaşyı gazeteye çağırarak durumu anlattılar. Binbaşı gazetecilere hak verdi ve gazete, çalışanların yönetimine geçti. Karikatürist Semih Balcıoğlu imtiyaz sahibi oldu ve 11 Ekim 1961’de gazete yeni bir yayın dönemine girdi.

5.3.2.2. Kemal İlcak Dönemi ve Demirel Taraftarlığı

O sırada gazeteciler kendilerine parasal destek olacak birini arıyorlardı. Kemal İlcak’ı buldular. İlcak o yıllarda Esnaf Dernekleri’nin sahibi olduğu Türkiye Birlik adlı haftalık gazeteyi çıkarıyordu. 30 bin liraya gazeteyi satın aldı. Tercüman Adalet Partisi’nin ve özellikle Süleyman Demirel’in sözcüsü durumuna geldi. Milliyetçi ve tutucu çizgisiyle büyük tiraj sağladı. Kemal İlcak, kısa dönemde işlerini büyüterek önemli bir işadamı olarak tanındı.

5.3.2.3. İLKSAN Olayı (Demirel Desteği)

1983-1993 yıllarında, yeni Turgut Özel döneminde Kemal İlicak ve Nazlı İlicak'lar Demirel'i ve Doğru Yol Partisi'ni destekleyerek Özal'ı her fırsatta eleştirdiler. Özal'la Tercüman'ın ilişkileri hiç düzelmedi. Oysa o yıllarda gazetenin tirajı yaklaşık 300 bindi.

1991'de gazetenin durumu hiç yi değildi sekiz aydır ücretlerini alamayan Tercüman çalışanları 5 Ağustos'a işi bıraktılar. Çalışanların muhasebe önünde kuyruğa girmesi nedeniyle gazete baskıya verilemedi. Çalışanlar ertesi gün Kemal İlicak'la anlaştılar. Ama bu olaydan bir hafta sonra gazete yöneticileri, Tercüman'ın çıkmasına engel oldukları gerekçesiyle 100 kişinin tazminatsız olarak işlerine son verdiler. Bunun üzerine Türkiye Gazeteciler Sendikası olaya el koyarak yasal girişimleri başlattı. Gazetede çalışan Rahmetullah Karakaya'nın açıkladığına göre; Kemal İlicak bu bunalımlı döneminde Şevki Özpeynirci adında eski bir Tercüman çalışanından bir milyar lira borç istemişti. Bu borç İlicak'ı kurtaramadı. Süleyman Demirel'in önerisiyle, Tercüman'a ait 6.5 milyon metrekare bir arsa, aşırı fiyatla İlsan denen İlköğretim Sendikası'na satıldı. 'İLSAN Olayı' denen bu yolsuzluk olayı medyada yer bulunca, Kemal İlicak bir tansiyon krizi geçirerek Ankara Hacettepe Hastanesi'ne kaldırıldı ve 9 Nisan 1993'te orada öldü.

Bu olay en çok Şevki Özpeynirci'yi üzmüştü. Kemal İlicak'a verdiği kredi kanıtlayabilmek için elinde hiçbir belge yoktu. İlicak'ın cenazesinin kaldırıldığı gün bir kalp krizi geçirdi ve on gün sonra da gözlerini yumdu.

Tercüman bir süre sonra kapandı. Kemal İlicak'ın holding girişimi de böyle bir fiyaskoyla sona ermiş oldu. Gazete Kemal İlicak'ın 1993'te yaşamını yitirmesinden sonra ekonomik krize girdi. 650 milyar liralık borcu nedeniyle iflas eden ve tasfiyesine başlanan gazete 1994'te öğretmenlere konut yapılması için verilen paranın kullanımında yolsuzluk yapıldığı iddiasıyla gündeme gelen İLSAN davası sanıklarından Sedat Çolak'a satıldı. Daha sonra gazetenin isim hakkını Mehmet Ali İlicak'ın sahibi olduğu Akşam gazetesi satın aldı. İlicak, okurlara vaat ettiği promosyonları vermeyince, gruptaki diğer yayınlarla birlikte gazetenin isim hakkını da 1997 yılında Mehmet Emin Karamehmet'e devretti.

2003 yılında Ilicak Yayıncılık ile Çukurova Grubu'nun aynı günde piyasaya iki ayrı Tercüman Gazetesi sundular. Ilicak Yayıncılık, 1993'te yaşamını yitiren Kemal Ilicak'ın sahibi olduğu 'Halka ve Olaylara' ibareli eski Tercüman gazetesinin isim hakkı Çukurova Grubu'na geçtiği için Tercüman gazetesini 'Dünden Bugüne' ibaresini kullanarak piyasaya sürdü. Ancak, reklamı yapılan gazeteyi almak için bayilere gidenler, iki ayrı 'Tercüman'la karşılaştı. Gazetenin isim hakkının kendisinde olduğunu savunan Mehmet Emin Karamehmet'e ait Çukurova Grubu, aynı gün 'Halka ve Olaylara Tercüman'ı piyasaya sürmüştü. Her iki gazetenin logolarının altında, 'Her sabah dünya yeniden kurulur, her sabah taze bir başlangıçtır' ibaresi kullanıldı. Büyük tartışmalara neden olan ve Ilicaklar ile Çukurova grubunu karşı karşıya getiren olay 2005 yılında isim hakkı davasının Ilicakların aleyhlerine sonuçlanmasıyla son buldu. Ilicaklar gazetelerinin ismini 'Bugün' olarak değiştirdi ve Ciner grubu ile ortak olarak yayımlamaya devam etti. İki ortak, daha sonra gazeteyi Koza İpek gurubuna sattı. Demokrat, muhafazakâr, liberal görüşlere mensup yazarlar barındıran Bugün, bir sağ kanat gazetesidir. Koza Grubu'nun sahibi olduğu gazetenin Genel Yayın Yönetmenliği'ni Selahattin Sadıkoğlu yapmaktadır.

Çukurova Grubu'na ait olan ve eski Tercüman Gazetesi'nin devamı olan 'Halka ve Olaylara Tercüman' gazetesi 2009 yılı itibariyle 13 binlik tiraja sahiptir. Geçmişine oranla çok büyük bir tiraj kaybı yayan gazete gazeteler arasında da 27-28'inci sırada yer almaktadır.

5.3.3. Cumhuriyet ve Tercüman Gazetesi Karikatürlerinin Dönemlere Göre Karşılaştırmalı Analizi

5.3.3.1. 1971 Muhtırası Dönemi

12 Mart 1971 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri komutanı Faruk Gürler, Deniz Kuvvetleri komutanı Celal Eyiceoğlu ve Hava Kuvvetleri komutanı Muhsin Batur'un imzasıyla Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a bir muhtıra vererek hükümetin istifaya zorlandığı askeri

müdahaledir. O dönemde 32'inci hükümetin başında Süleyman Demirel bulunmaktadır. Demirel yapılan darbe ile Başbakanlıktan alınmış, hükümet düşürülmüştür.

Muhtıranın gerekçeleri şu şekilde açıklanmıştır:

1- Meclis ve hükümet, süregelen tutum, görüş ve icraatlarıyla yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve anayasanın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.

2- Türk milletinin ve sinesinden çıkan silahlı kuvvetleri'nin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliğini giderecek çarelerin, partiler üstü bir anlayışla meclislerimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılap kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir.

3- Bu husus süratle tahakkuk ettirilemediği takdirde, Türk silahlı kuvvetleri kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek, idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya karardır.¹⁴⁷

Muhtıra üzerine parlamento fesh edilmedi, partiler kapatılmadı, Anayasa askıya alınmadı. Ama koşullar çok değişmişti. Askerler bir teknokrat hükümeti istiyorlardı. Eğer böyle bir tarafsız başbakan Meclis içinden çıkar da güvenoyu alırsa, sorun kalmazdı. Bunun için tarafsız bir milletvekili aranmaya başlandı. CHP Kocaeli milletvekili Nihat Erim ismi üzerinde anlaşıldı. 26 Mart günü CHP'den istifa etti. Böylece artık bağımsız başbakan olan Erim 'partiler üstü reform hükümeti'ni kurdu. Muhtıradan sonra ilk seçimler 14 Ekim 1973 tarihinde gerçekleştirildi. Seçimler sonucunda 185 milletvekiliyle CHP iktidar, Bülent Ecevit'te başbakan olmuştur. Süleyman Demirel ise hükümet dışında kalarak muhalefet görevini üstlenmiştir, ta ki 1975 seçimlerinde tekrar başbakan seçilene kadar.

¹⁴⁷http://tr.wikipedia.org/wiki/12_Mart_Muht%C4%B1ras%C4%B1#14_Ekim_1973_genel_se.C3.A7imleri (15 Haziran 2009)

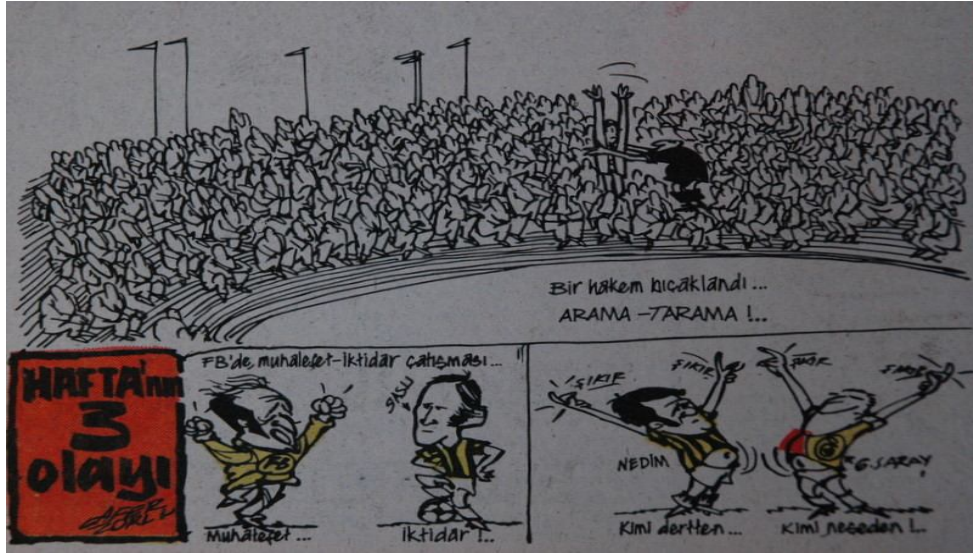
Bu dönemde incelemeye aldığım Cumhuriyet ve Tercüman gazeteleri o dönemde çok iki farklı görüşü savunmaktadırlar. Cumhuriyet gazetesi tam bir muhalif gazete konumundadır ve Demirel hükümetine büyük eleştirilerde bulunmaktadır. Gazetenin içinde de karışıklıklar yaşanmakta özellikle İlhan Selçuk'un 'darbeciler Cumhuriyet'i yıkmak istiyor' yazıları hem tutuklanmasına neden olmuş hem de gazetenin bu sert üslubu gazetenin ortaklarınca tepki toplamıştır. Tercüman ise darbeye kadar iktidarda ki Adalet partisi'nin ve Demirel'in sözcüsü durumundadır. Süleyman Demirel'in iratları desteklenmekte, eleştirilmemektedir.

Bu iki farklı ideolojiye sahip gazetenin karikatürlerine bunu yansıttığı biçimleri de farklıdır. Tercüman Gazetesi'nde o dönem 8 sayfa olarak çıkmaktadır. Gazetenin baş karikatüristi Semih Balcıoğlu'dur ve genelde gazetede ortalama 2 karikatür yayınlanmaktadır. Bunlardan biri Balcıoğlu'nun 'Bal Ali' isimli köşesinde çizgi-hikaye tarzı karikatürlerdir.

Diğeri ise kimi zaman ama nadir olarak Balcıoğlu'nun siyasi içerikli karikatürleri kimi zamanda Cafer Zorlu'nun spor karikatürü olmuştur. O dönemde spor köşesinde karikatüre yer veren tek gazete Tercüman'dır.

¹⁴⁸ Semih Balcıoğlu, "Bal Ali", **Tercüman**, 19 Şubat 1971, s.5

149

Cumhuriyet Gazetesi de tıpkı Tercüman gibi o yıllarda 8 sayfa olarak çıkmaktadır. Gazetenin ilk sayfasında genellikle Ali Ulvi Ersoy’u siyasi karikatürleri yer almaktadır.

Bunun dışında Ayhan Başoğlu’nın ‘Malkaçoğlu’ çizgi-hikaye karikatürleri ve dışı bond, tiffany jones, garthy, aylak musa, nimbüs adlı pek çok çizgi-hikaye karikatür de yayınlanmaktadır.

¹⁴⁹ Cafer Zorlu, “Haftanın 3 Olayı”, **Tercüman**, 18 Şubat 1971, s.8

150

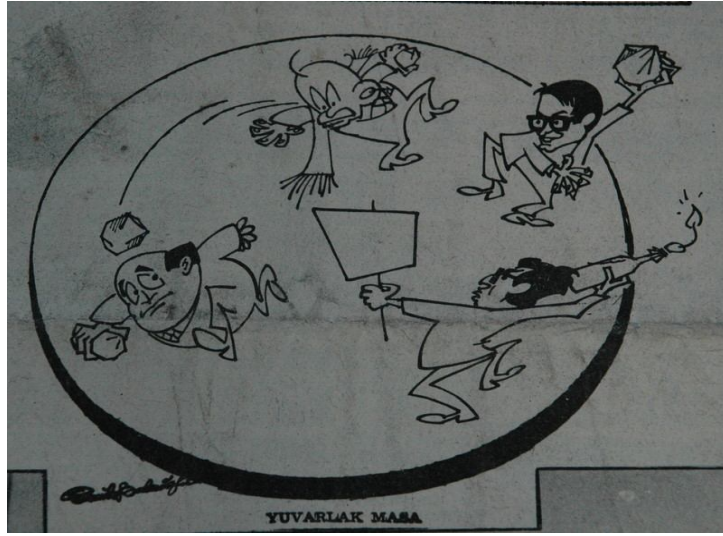

151

O dönemde darbeye kadar geçen sürede Tercüman Gazetesi neredeyse hiç Süleyman Demirel karikatürüne yer vermemiştir. Siyasi karikatürler çizen Balcıoğlu bu dönemde genelde çizgi-hikaye karikatürler çizmeyi tercih etmiş. Özellikle Demirel ile ilgili büyük eleştirilere neden olan ve ülkede yaşanan sağ-sol kavgasına değinmemeyi yeğlemiştir. Balcıoğlu'nun darbe öncesi ve sonrası çizdiği iki karikatür şöyledir:

¹⁵⁰ Adnan Başoğlu, "Malkoçoğlu", **Cumhuriyet**, 25 Ocak 1971, s.4

¹⁵¹ J. Darthel, "Nimbüs", **Cumhuriyet**, 25 Ocak 1971, s.2

152

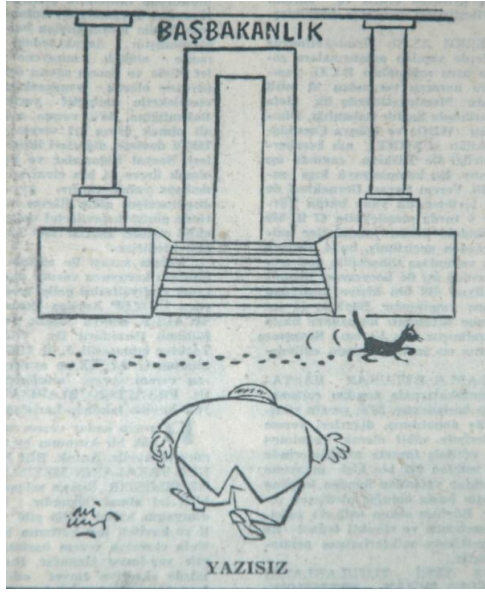

153

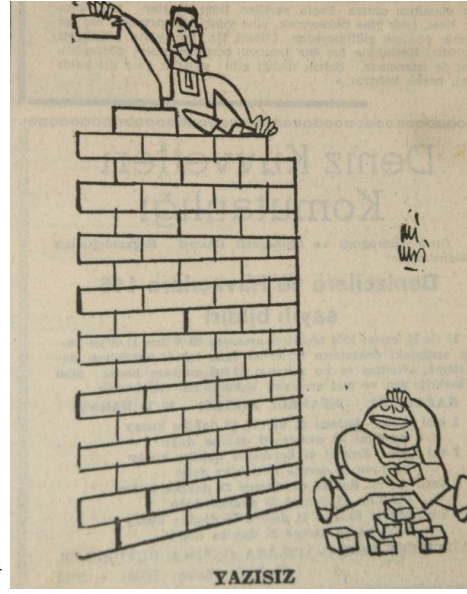
Cumhuriyet gazetesi ise ideolojisiyle örtüşen karikatürlere yer vermektedir. Yaşanan sağ-sol çatışmalarına değinmekten de kaçınmayan gazetenin çizerleri bu durumdan da dönemin Başbakan'ı Demirel'i 'basiretsiz' davranmakla eleştirmiştir. Sürekli Süleyman Demirel'i eleştiren karikatürler birinci sayfada yer almıştır.

¹⁵² Semih Balıoğlu, "Yuvarlak Masa", **Tercüman**, 07 Ocak 1971, s.1

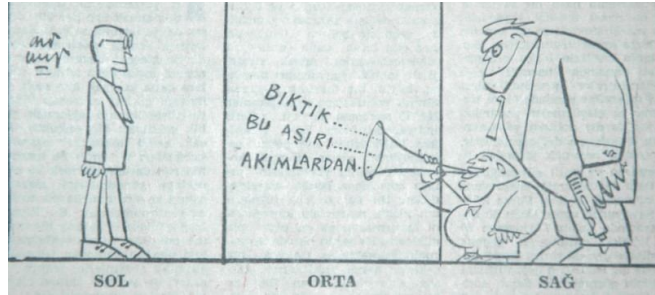
¹⁵³ Semih Balıoğlu, "Buhran Serisi", **Tercüman**, 08 Aralık 1971, s. 1

154

155

156

157

5.3.3.1.1. Değerlendirme

Bu dönemde gazetelerde biçim olarak, Cumhuriyet tamamen siyah beyaz karikatürler kullanırken, Tercüman ilk sayfadan renkli karikatürler dse yayınlamaya başlamış. Tercüman karikatürlerin altına başlık atıp çizgilerin anlaşılması için okuyucuyu yönlendirme eğilimindeyken, Cumhuriyet 'yazısız' verdiği karikatürlerle anlamı sadece okuyucuya bırakmıştır.

¹⁵⁴ Ali Ulvi Ersoy, "Yazısız", **Cumhuriyet**, 09 Ocak 1971, s.1

¹⁵⁵ Ali Ulvi Ersoy, "Yazısız", **Cumhuriyet**, 16 Kasım 1971, s.1

¹⁵⁶ Ali Ulvi Ersoy, "Yazısız", **Cumhuriyet**, 24 Ocak 1971, s.1

¹⁵⁷ Ali Ulvi Ersoy, "Yazısız", **Cumhuriyet**, 20 Kasım 1971, s.1

12 Mart 1971 Muhtırası'nın verildiği dönemde biri sağ diğeri sol görüşlü gazetenin bu ideolojilerinin karikatürlere yansımada da farklılıklar olduğunu saptadık. Sol görüşlü muhalif gazete Cumhuriyet, hkmeti ve dönemin Başbakan'ı Süleyman Demirel'i eleştiren çizgiler kullanırken ve sağ-sol çatışmalarındaki duruşunu eleştirirken, Tercüman çizgi-hikaye karikatürlerini artırarak gidişatı karikatürlere çok yansıtılmayı tercih etmiş. Semih Balcıoğlu, çizgilerinde tarafsız ama bunu yapmak için de olayları yaşanmamış gibi kabul etmeyi seçmiş. Ay ay yaptığım incelemelerde, Ocak 1971'de Cumhuriyet gazetesinde 5 Demirel konulu karikatüre yer verilirken, Tercüman da sadece bir tane çizilmiş. Kasım 1971 Cumhuriyet'te yine 5 karikatürde Demirel işlenirken, Tercüman Demirel ile ilgili hiç karikatür yayınlamamış.

5.3.3.2. 1975 Seçimlerine Doğru

Süleyman Demirel 12 Mart 1971 muhtırası ile görevden alındıktan sonra 1973 seçimlerinde yerine başbakan olarak Bülent Ecevit gelmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Milli Selamet Partisi (MSP) koalisyonuyla kurulan hükümette Bülent Ecevit Başbakan, Necmettin Erbakan Başbakan Yardımcısı ve Deniz Baykal'da Maliye Bakanı olarak görev almaktadır. Bu dönemde hükümetin ve başta Bülent Ecevit'in en büyük rakibi Süleyman Demirel'dir. Dönemin Adalet Partisi lideri Süleyman Demirel, en büyük rakibi olan Bülent Ecevit'i, darbeyle devrilen şilili sosyalist devlet adamı Salvador Allende'ye benzetip atıfta bulunmak için "Allende-Bllende" tabirini kullanmıştır.

1974'te Kıbrıs barış hareketi düzenlendi. 20 Temmuz 1974 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Garanti Anlaşması'nın III. maddesine istinaden bir askeri hareket gerçekleştirildi. Harekat sonucunda Türk Ordusu Lefkoşanın kuzeyinde kalan kısmıyla beraber toprakları ele geçirdi. Türkiye'nin 35.000-40.000 civarındaki askeri adanın kuzeyine yerleşti.¹⁵⁸ Kıbrıs Cumhuriyeti ve Birleşmiş Milletler harekatı "işgal" olarak nitelendirdi.

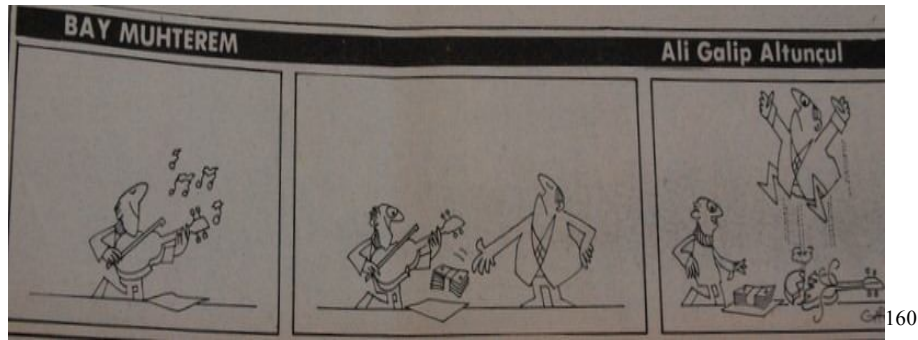
¹⁵⁸ Mehmet Hasgüler, **Kıbrıs'ta Enosis ve Taksim Politikalarının Sonu**, İstanbul:, Alfa Yayınları, 2007, s.44

Şubat 1975 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye'ye silah ambargosu koydu. Bu ambargodan sonra Türk Silahlı Kuvvetleri kendi silahını üretmeye başladı. 15 Kasım 1983 tarihinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti kuruldu.¹⁵⁹

Bu olayın ardından Ecevit, Kıbrıs Fatihî Karaoğlan olarak nitelendirildi ama yine de elde ettiği bu başarılar onun uzun süre iktidarda kalmasına yetmedi. 1975 seçimlerinde yine Süleyman Demirel Başbakan seçildi. 1974 dönemi genellikle Demirel ise Ecevit kavgası şeklinde geçen ve Demirel'in darbe ile indirildi Başbakanlık koltuğuna yeniden çıkmak için mücadele verdiği yıldır.

1974'te Cumhuriyet çok net bir biçimde Demirel karşıtlığı yaparken, Tercüman ise Bülent Ecevit aleyhtarlığı yapmaktadır. İki gazetede bu yıl 8 sayfa olarak çıkmakta ve ikisinde de çizgi-hikaye karikatürlerinin sayısında büyük bir artış olduğu gözlemlenmektedir.

Tercüman Gazetesi bu dönemde yayınladığı renkli ve büyük ebatlı çizgi-hikaye karikatürleriyle gazetede mizaha oldukça yer vermiştir. Ayrıca gazetenin çizer kadrosuna katılan Ali Galip Altunçul'un yine çizgi-hikaye tarzında çizdiği 'Bay Muhterem' başlıklı karikatürleri de gazeteye yeni bir soluk getirmiştir.

¹⁵⁹ Süha Bölükbaşı, **Barışçı çözümsüzlük: Ankara'nın ABD ve BM ile Kıbrıs Macerası**, İstanbul: İmge Kitabevi, 2002, s.263

¹⁶⁰ Ali Galip Altunçul, "Bay Muhterem", **Tercüman**, 03 Mayıs 1974, s. 3

Cumhuriyet Gazetesi de tıpkı Tercüman gibi çizgi-hikaye karikatürlere ağırlık veriyor. Bu dönemde karikatürlerin gazetelerde altın çağını yaşadığını da söyleyebiliriz bu nedenle. 8 sayfalık Cumhuriyet Gazetesi'nde genellikle birinci sayfada Ali Ulvi Ersoy'un karikatürleri yer alırken, içeri ki sayfalarda da 70'lerde olduğu gibi Ayhan Başoğlu'nun Malkoçoğlu, Dişi Bond, Tiffany Jones, Garth yer alıyor.

¹⁶¹ Enayiler Mangası, Tercüman, 03 Mayıs 1974, s.3.

1974'ün farklılığı ise uzun yıllar Cumhuriyet'e hizmet edecek olan Turhan Selçuk'un 'Abdülcanbaz' başlıklı karikatürleriyle gazeteye dahil olması.

Tercüman Gazetesi eski yıllara nazaran bu yıl siyasi karikatür sayılarını biraz daha arttırmıştır. Özellikle Demirel ile birlikte yer verdiği Ecevit karikatürleri birinci sayfada yer bulmuştur. Yine Semih Balcıoğlu imzasıyla gördüğümüz karikatürlerin, gazetenin ideoloji ve yazarların üslubu kadar sert olmadığını gözlemliyoruz. Balcıoğlu karikatürlerinde gazeteye göre biraz daha yumuşak ve tarafını çok da belli etmeyen bir söylem kullanıyor.

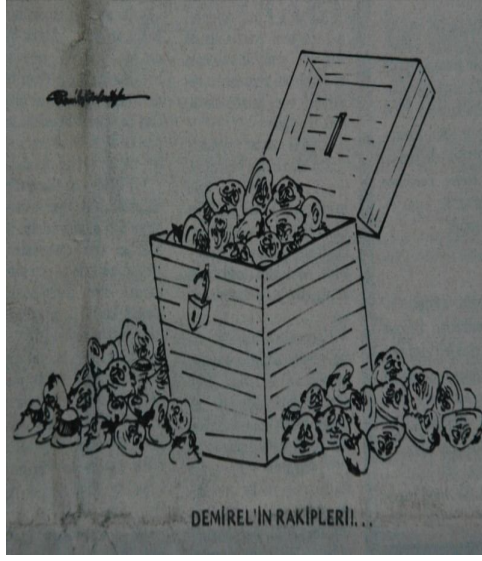

¹⁶² Ayhan Başoğlu, "Malkoçoğlu", *Cumhuriyet*, 01 Mayıs 1974, s. 4

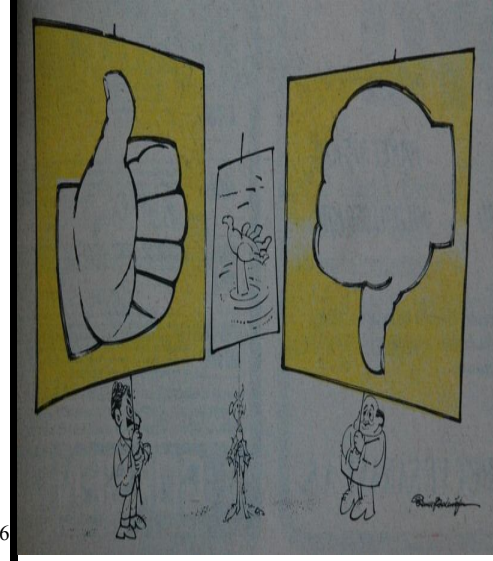
¹⁶³ Dişi Bond, Tiffany Jones, Garth, *Cumhuriyet*, 04 Ekim 1974, s.4

¹⁶⁴ Turhan Selçuk, "Abdülcanbaz", *Cumhuriyet*, 04 Ekim 1974, s.4

¹⁶⁵ Semih Balcıoğlu, *Tercüman*, 26 Ekim 1974, s.1

166

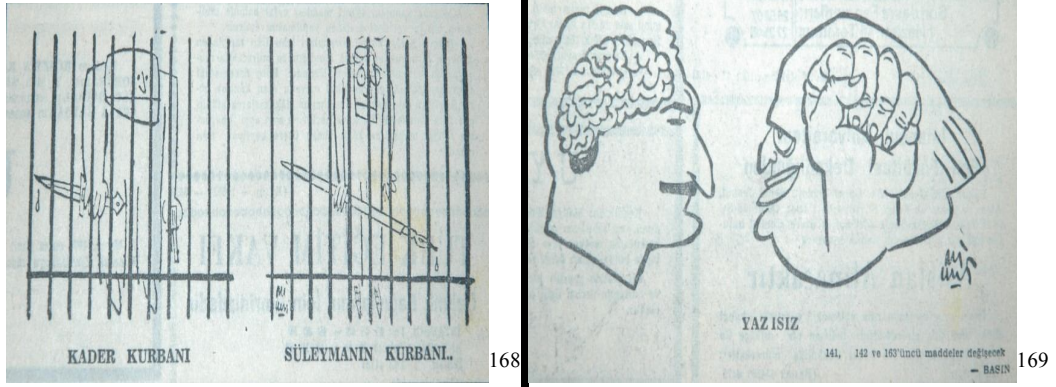
167

Üstte yer alan iki karikatüre de siyasi söylem analizi yaptığımızda. Çizer,s soldaki karikatürde Demirel'in sandıktaki rakiplerinin de yine kendisi olduğunu ve Demirel'in gelecek seçimlerde rakipsiz olduğunu anlatıyor. Sağdaki karikatürde Ecevit 'tamam', Demirel ise 'hayır' anlamına gelen pankartları tutuyor. Ortada yer alan vatandaş ise ülke şartlarında boğulmak üzere olduğunu dile getiriyor. Bu karikatürün genel söyleminden çıkan anlam ise, Demirel'in bu boğulmaya izin vermediği ve onaylamadığı, Ecevit'in ise, tamam dediği anlaşılıyor.

Cumhuriyet Gazetesi'nde yer verilen Süleyman Demirel karikatürlerinin sayısı bu yıl oldukça artıyor. Ali Ulvi Ersoy'un 'Yazısız' başlığı altında çizdiği ve oldukça sert eleştirilerde bulunduğu Demirel karikatürlerine, Dr. İhsan Ünlüer'in de karikatürleri ekleniyor. Ali Ulvi, her zaman birinci sayfada çizerek bir bakıma gazetenin başlığını da çizgileriyle atmış oluyor.

¹⁶⁶ Semih Balçoğlu, "Demirel'in Rakipleri", **Tercüman**, 25 Ekim 1974,s.1

¹⁶⁷ Semih Balçoğlu, **Tercüman**, 07 Mayıs 1974, s.1

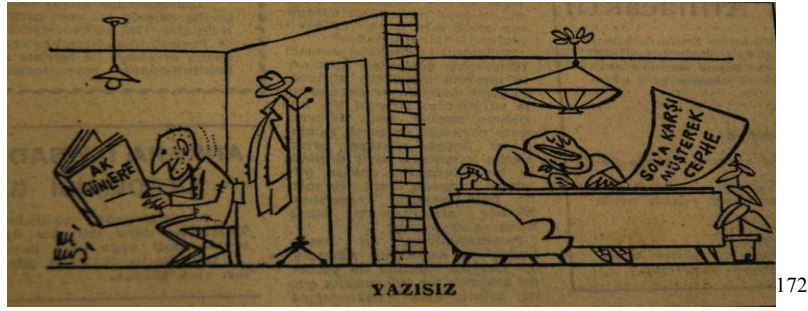
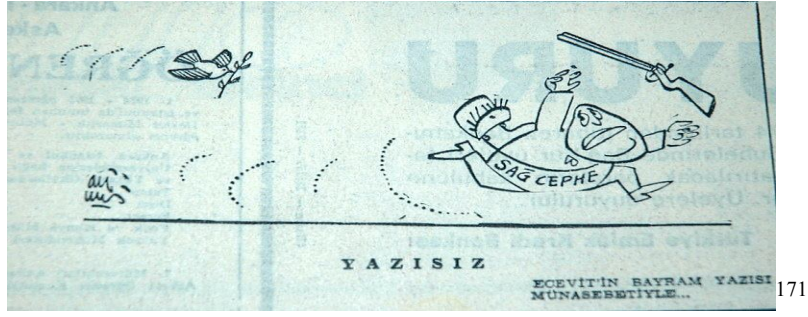
Ali Ulvi Mayıs ayında çizdiği bu iki karikatüründe de Demirel'i eleştirmiştir. Solda yer alan karikatürde normalde kader mahkumların cinayet, kaçakçılık gibi suçlardan dolayı cezaevlerine düştüklerini anlatırken, o dönemde bir de Demirel kurbanlarının ortaya çıktığını söylüyor. Bu kurbanlar diğerleri gibi işledikleri adi suçlardan dolayı değil düşünce suçlusu olmaktan ötürü yargılanmışlar. Çizer burada Demirel'in baskıcı ve özgürlüklere izin vermeyen tarafını karikatürüne yansıtmıştır. Sağdaki karikatürde de çok açık bir biçimde de belli olmaktadır ki, Ecevit'in beyni Demirel'in ise sadece bilek güç ile savaştığını söylemektedir. Ecevit ve Demirel'in azınlık rakip olduğu bu dönemde karikatürist çizgilerindeki söylem ile Ecevit yüceltmiş, Demirel'i yermiştir.

¹⁶⁸ Ali Ulvi Ersoy, "Yazısız", **Cumhuriyet**, 08 Mayıs 1974, s.1

¹⁶⁹ Ali Ulvi Ersoy, "Yazısız", **Cumhuriyet**, 24 Mayıs 1974, s.1

¹⁷⁰ Ali Ulvi Ersoy, "Yazısız", **Cumhuriyet**, 05 Ekim 1974, s.1

Ali Ulvi Mayıs ayında çizdiği bu üç karikatüründe de Ecevit'in başında olduğu sol cephe karşısında Demirel'in çaresizliğini, çözüm arayışlarını ama çözüm yolu bulamayışını çizgilerine yansıtmıştır. En yakınlarının bile artık sola sempati duyduğunun ve buna karşı koalisyon kurmanın sadece bir hayal olduğunun altı çizilmiştir. Gazetede olduğu gibi ilk sayfadan verilen bu karikatürlerde de siyasi söylem açık ve net olarak Demirel muhalifliğidir.

Gazetede hem köşe yazarlığı yapıp hem de karikatür çizen Dr. İhsan Ünlüer'de tam bir muhalif çizerdir. Üste yer alan karikatüründe de Erbakan'ı Arap yakınlığı ile suçlayan Demirel'in bunu söylerken kendisinin de ABD yakınlığının altını çizmiştir.

¹⁷¹ Ali Ulvi Ersoy, "Yazısız", **Cumhuriyet**, 05 Ekim 1974, s.1

¹⁷² Ali Ulvi Ersoy, "Yazısız", **Cumhuriyet**, 19 Aralık 1974, s.1

¹⁷³ Dr. İhsan Ünlüer, **Cumhuriyet**, 11 Mayıs 1974, s. 5

Yabancı ülkelere bağımlılığın yanlış olduğunu savunan Demirel'in bizzat kendisinin baş savunmacı olduğunu vurgulamıştır.

5.3.3.2.1 Değerlendirme

1974 yılında incelediğimiz bu iki gazetede 1971 yılına oranla siyasi konulu karikatür sayılarını arttırmışlardır. Tercüman gazetesi de tıpkı Cumhuriyet gibi siyasi karikatürlerini tamamen siyah beyaz yayınlarken, iki gazetede zaman zaman karikatürlerini yazıyla desteklemişlerdir. Cumhuriyet Gazetesi Demirel konulu karikatürlerinde yine Tercüman'ın önündedir. Çünkü Cumhuriyet'in elinde Demirel ile ilgili karikatür malzemesi olacak, ona eleştiri okları fırlatılacak çok fazla konu vardır. Tercüman ise Demirel'in asla karşısında yer almak istemediği için karikatürlerinde Demirel ile ilgili konu bulmakta zorlanmaktadır. O da buna çözüm olarak tam karşıtı olduğu Ecevit karikatürleri çizmeyi çözüm yolu olarak örmüş, Demirel'e de bu karikatürler de Ecevit karşısındaki üstünlüğü rolü biçilmiştir. Ama bu dönemde de Tercüman'ın karikatüristi Semih Balcıoğlu, tarafını tam olarak belli etmemeye özen göstermiş. Zaman zaman azda olsa Demirel'i de eleştiriyor görünmeye çalışmıştır.

Mayıs ayında Cumhuriyet gazetesi Süleyman Demirel ile ilgili 8 karikatür yayınlarken, Tercüman sadece 1 tane yayınlamıştır. Ekim ayına geldiğimizde ise, Cumhuriyet gazetesinde yine 8 Demirel konulu karikatür göze çarparken, Tercüman'da bu sefer 5 karikatürle Cumhuriyet'e cevap vermiştir. Aralık ayında Demirel'in seçimler yaklaşırken ki sola karşı koalisyon arayışlarında ise, Cumhuriyet 7 karikatür yayınlarken (hepsi de birinci sayfadan), Tercüman ise Demirel ile ilgili tek bir karikatüre dahi yer vermemiştir. Çünkü genel olarak o zamanın siyaset arenasında ve kamuoyunda Demirel'in sola karşı koalisyon kuramayacağı ve tekrar iktidar olabilmek için verdiği büyük mücadelenin eleştirisi yapılıyordu. Tercüman bu görüşü desteklemediği için onun için mizah yapmak zorlaşıyordu. Ama yapılan tüm eleştirilere rağmen Demirel verdiği mücadeleyi kazanıp, 1975 seçimlerinde tekrar Başbakan olmayı başardı. Darbeyle indirilen bir Başbakan için 4 yıl sonra tekrar hükümetin başına geçmek o dönem destekleyen desteklemeyen herkes tarafından başarı olarak görüldü.

5.3.3.3. 1980 Darbesi Dönemi

12 Eylül Darbesi veya 1980 İhtilalı, Türkiye'de, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin 12 Eylül 1980 günü emir komuta zinciri içinde gerçekleştirdiği askeri müdahale. 27 Mayıs 1960 darbesi ve 12 Mart 1971 muhtırasının ardından Türkiye Cumhuriyeti tarihinde silahlı kuvvetlerin yönetime üçüncü açık müdahalesi.[1] Bu müdahale ile Süleyman Demirel'in Başbakan'ı olduğu hükümet görevden alındı, Türkiye Büyük Millet Meclisi lağvedildi, 1970 sonrasında değiştirilen 1961 Anayasası tamamen rafa kaldırıldı ve Türkiye siyasetinin yeniden tasarlandığı bir askeri dönem başladı. Bu dönem yaklaşık dokuz yıl sürdü.12 Eylül 1980 ardından partiler lağvedildi, parti liderleri önce askeri üslerde gözetim altında tutuldu, ardından yargılandı. Bu durum, siyasi partilerin sürekliliği konusunda tarihsel sorunlar yaşayan Türkiye'de siyasi temsilin demokratikleşmesi önünde yeni bir engel oluşturdu, siyasi gelenekler geçici de olsa alt-üst edildi.

Darbenin gerçekleştirilmesinin gerekçeleri olarak şunlar gösterildi:

1)Siyasi iktidarsızlık

12 Eylül 1980 askeri darbesinin gerekçeleri arasında ülkede yaygınlaşan siyasi cinayetler, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin birçok tur ardından Cumhurbaşkanı'nı seçememesi ve 6 Eylül günü Konya'da Necmettin Erbakan önderliğinde yapılan ve darbe liderlerinin şeriat amaçlı bir kalkışma girişimi olarak nitelediği Kudüs Mitingi gösterildi.

2)Ekonomik iktidarsızlık

12 Eylül öncesi dönemin son Başbakanı Süleyman Demirel'in “70 sente muhtacız” sözü ile özetlenen dış ticaret açığındaki artış ve döviz darboğazı ve işsizlik, kıtlık ve işyeri anlaşmazlıkları ile yoğunlaştı.

3)Siyasal ve toplumsal şiddet olayları

Sağ - sol gerginliği bireysel ve kitlesel siyasi cinayetleri besledi.Emniyet Teşkilatı bile mensupları arasında kurulmuş olan Pol-Bir ve Pol-Der dernekleri diye ikiye

bölünmüştü. Sağ ve sol siyasi hareketin önde gelen temsilcileri ve tanınmış birçok kişi sağ ve sol gruplara mensup militanlar tarafından öldürüldü. Darbe öncesinde siyasi cinayetlerin sayısı her gün 30'a yaklaşıyordu.

4)Dış siyaset etkenleri

NATO güney kanadının en önemli üyelerinden olan Türkiye'nin siyasi ve ekonomik iktidarsızlığı özellikle ABD tarafından gözleniyordu. 1979 yılında meydana gelen İran İslam Devrimi, ardından aynı yıl içinde Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesi üzerine Türkiye'nin ABD politikaları için istikrarlı hale gelmesi önem kazandı.¹⁷⁴

Darbenin ardından siyasi partilerin yeniden kurulmasına izin verilmiştir. Ancak Milli Güvenlik Konseyi'nin yayınladığı 31 Mayıs 1983 tarih ve 79 sayılı kararıyla Adalet Partisi'nden Süleyman Demirel, Ali Naili Erdem, Ekrem Ceyhun, Saadettin Bilgiç, Nahit Mentеше, Yiğit Köker, İhsan Sabri Çağlayangil, Cumhuriyet Halk Partisi'nden Sırrı Atalay, Metin Tüzün, Celal Doğan, Deniz Baykal, Ferhat Aslantaş, Süleyman Genç, Yüksel Çakmur, Büyük Türkiye Partisi'nden Hüsamettin Cindoruk ve Mehmet Gölhan olmak üzere 16 eski siyasetçi 121 gün süreyle Çanakkale Lapseki ilçesindeki Zincirbozan askeri üssünde zorunlu ikamette tabi tutulmuştur.

Darbenin elbette ki basını da vurdu, darbe sonrasında 400 gazeteci için toplam 4 bin yıl hapis cezası istendi. Gazetecilere 3 bin 315 yıl 6 ay hapis cezası verildi. 31 gazeteci cezaevine girdi. 300 gazeteci saldırıya uğradı. 3 gazeteci silahla öldürüldü. Gazeteler 300 gün yayın yapamadı. 13 büyük gazete için 303 dava açıldı. 39 ton gazete ve dergi imha edildi.

Darbe elbette bir günde karar verilip yapılmadı. Öncesinde yaşanan olayların birikmişliği vardı. Ben de bu nedenle 1980 darbesiyle ilgili gazete incelememi 1979 yılından yapmaya başladım.

Ekonomik olarak yaşayan istikrarsızlık, üretimin azalması ve karaborsacılığın oluşması gibi nedenlerin ortadan kaldırılması için kamu harcamalarının

¹⁷⁴ Mehmet Ali Birand, **12 Eylül Saat: 04:00**, İstanbul: Karacan Yayınları, Temmuz 1985, s.184-186

sınırlandırılması, ücretlerin düşürülmesi, serbest döviz kuru gibi ekonomik önlemler alınması kararlaştırılmıştır. Bunun için Süleyman Demirel Turgut Özal'ı başbakanlık müsteşarlığına atadı ve IMF ile bu kapsamda bir anlaşma imzalandı. Bu tarihte adını '24 Ocak Kararları' olarak aldı.¹⁷⁵

14 Ekim 1979'da yapılan seçimlerde AP ikinci parti olarak çıkmış olmasına rağmen Bülent Ecevit'in istifa etmesiyle Süleyman Demirel'e hükümeti kurma yetkisi verildi. Üçüncü Ecevit hükûmetinin istifasından sonra Milliyetçi Hareket Partisi, Milli Selamet Partisi'nin hükûmete alınmasına karşı çıktığı için Üçüncü Milliyetçi Cephesi gerçekleştirilememiş ve 12 Kasım 1979'da Süleyman Demirel'in başbakanlığında azınlık hükûmeti kurulmuştur. Milliyetçi Hareket Partisi ve Milli Selamet Partisi bu hükûmeti dışarıdan desteklemiştir. Demirel "Yüz Gün Planı"nı açıklayarak anarşi ve enflasyon olmak üzere iki temel sorununu 100 günde çözeceğini iddia etmiştir.

Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün görev süresi dolduğu sırada meclisteki en büyük 2 partinin liderleri Ecevit ve Demirel daha Cumhurbaşkanlığı için aday bile belirlememişlerdi. Son anda adaylar bulundu. Seçimler sırasında hiçbir aday cumhurbaşkanı olmak için yeter oyu alamıyordu. Meclis onlarca defa tekrar oylama yaptı fakat bir türlü yeni Cumhurbaşkanı seçilemedi. CHP'nin adayı eski Hava Kuvvetleri Komutanı emekli Orgeneral Muhsin Batur, MC (Milliyetçi Cephe) partilerinin (AP, MHP, MHP) adayı ise eski 1.Ordu Komutanı emekli Orgeneral Faik Türün'dü. Seçimlerde CHP adayı Muhsin Batur en fazla oyu almasına rağmen salt çoğunluk sağlanamadığı için cumhurbaşkanı seçilememiştir. Bu durumsa ülkeyi daha kötü günlere sürüklemiştir. 12 Eylül cuntacıları bunu da bir fırsat olarak görmüşlerdir ve bu bunalım esasında ülkeyi darbeye daha çok yaklaştırmıştır.¹⁷⁶

¹⁷⁵ Emin Çölaşan, **24 Ocak Bir Dönemin Perde Arkası**, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1985, s.7-10

¹⁷⁶ Birand, **a.g.e.**, s. 33-35

5.3.3.3.1 1979 Yılı

1979 yılında Tercüman Gazetesi 14 sayfa çıkmakta. Gazetenin artan sayfa sayısı gibi karikatür sayısında da artış olmuş. Süper Kahramanlar, Erol Denli'nin çizimiyle 'Onun İçin' ve yine Ayhan Başoğlu'nun çizimiyle 'Malkoçoğlu' çizgi-hikaye karikatürleri gazetede yer almaktadır. Bu karikatürlerden bazıları tamamı renkli olarak yayınlanmaktadır. Tamamen eğlendirmeye yönelik olan bu karikatürlerde herhangi bir siyasi söyleme yer verilmemektedir.

177

¹⁷⁷ Süper Kahramanlar, Tercüman, 17 Kasım 1979, s.9

178

179

Cumhuriyet Gazetesi ise Tercüman'a oranla daha az sayfa sayısına sahip olması nedeniyle olsa gerek ona oranla karikatür sayısı da azdır. Cumhuriyet'te o dönemde Turhan Selçuk'un 'Abdülcanbaz' karikatürleri devam etmekte.

180

Buna ek olarak ise karikatüsit kadrosuna dahil olan Haslet Soyöz'ün 'Küçümen'i ve Martin Storm'un 'Garth'ına yer verilmekte.

¹⁷⁸ Erol Denli, "Onun İçin", Tercüman, 17 Kasım 1979, s.11

¹⁷⁹ Ayhan Başoğlu, "Malkoçoğlu", 17 Kasım 1979, s.11

¹⁸⁰ Turhan Selçuk, "Abdülcanbaz", 03 Ekim 1979, s.9

181

Tercüman Gazetesi'nin siyasi karikatürlerini 1979'da da eskiden olduğu gibi Semih Balcıoğlu çizmektedir. Gazetenin birinci sayfasında yer alan karikatürlerde tonlamalar, renk öğeleri öne çıkmaktadır. Bu nedenle karikatürler geçmiş yıllara oranla daha çok göze çarpmaktadır. Ayrıca Balcıoğlu'nun 'Ankara'dan Çizdi' başlığıyla yayınlanan karikatürleri bant karikatür türündedir. Balcıoğlu bu sayede, bant karikatür tarzında siyasi karikatür çizenlerin öncüsü olmuştur.

182

¹⁸¹ Haslet Soyöz, Martin Storm, "Kuçümen, Garth", 03 Ekim 1979, s.9

¹⁸² Semih Balcıoğlu, "Ankara'dan Çizdi", Tercüman, 27 Kasım 1979, s.1

Balçoğlu'nun üstte yer alan karikatürlerinde Süleyman Demirel ile ilgili konulara çok eğilmek istediği ve genellikle Bülent Ecevit ile ilgili karikatürler çizdiği görülmekte. Ecevit'i oldukça sert bir biçimde eleştirdiği görülen Balçoğlu'nun dönemin Başbakan'ıyla ilgili karikatürler çizmemesi de gazetenin ideolojik taraflılığıyla açıklanabilir.

Bu dönemde ilk defa Tercüman'da Balçoğlu'nun dışındaki isimlerinde siyasi karikatürler çizdiğini görüyoruz. Yurdağün Göker bu isimlerden biri. Göker'in aşağıda yer alan karikatürü çok net bir örnek olarak hangi tarafta yer aldığını açıklamaktadır. Göker, bu karikatüründe Ecevit'i Türk Milleti'ni tanımamakla suçlayarak, bu konuda kitap yazacak kadar bilgiye sahip olan Demirel'in ona akıl hocalığı yapmasını önermiştir.

¹⁸³ Semih Balçoğlu, **Tercüman**, 26 Aralık 1979, s.1

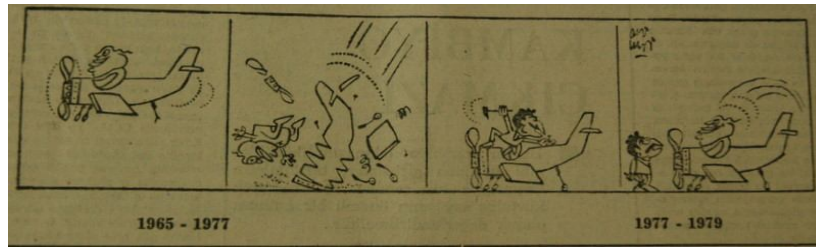
¹⁸⁴ Semih Balçoğlu, "Haftalık", **Tercüman**, 23 Aralık 1979, s.10

Ayrıca genellikle ekonomi sayfasında çizen Ali Galip Altınçul da siyasi göndermeleri olan karikatürler çizmiştir.

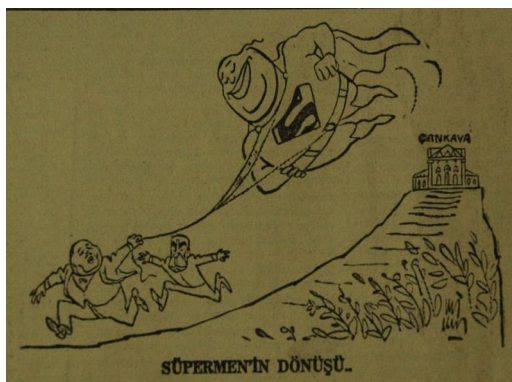

186

Cumhuriyet Gazetesi 1979 yılında birçok yeni çizeri kadrosuna kattı. Ali Ulvi Ersoy'un her zaman ki gibi birinci sayfadan siyasi karikatürler çizmeye devam etmiştir. Tek kare karikatürlerinin yanında bant karikatürler de çizen Ali Ulvi, Demirel'i eleştiren üslubunu sürdürmektedir.

187

188

189

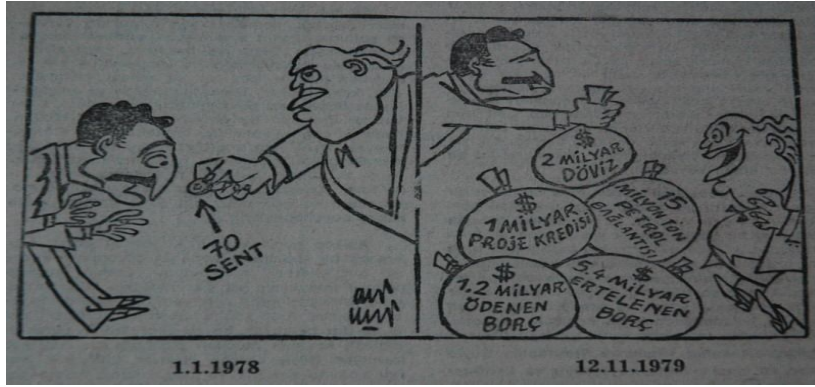
¹⁸⁵ Yurdağün Göker, **Tercüman**, 16 Ekim 1979, s.1

¹⁸⁶ Ali Galip Altınçul, "Temizlik İmandan Gelir", **Tercüman**, 01 Aralık 1979, s.6

¹⁸⁷ Ali Ulvi Ersoy, **Cumhuriyet**, 17 Ekim 1979, s.1

¹⁸⁸ Ali Ulvi Ersoy, **Cumhuriyet**, 27 Ekim 1979, s.1

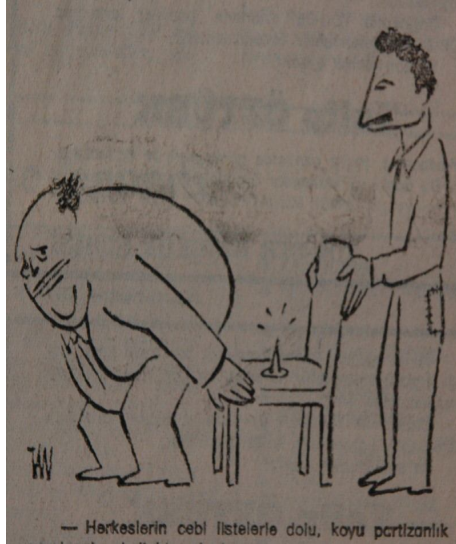
¹⁸⁹ Ali Ulvi Ersoy, **Cumhuriyet**, 21 Ekim 1979, s.1

190

1979 yılında neredeyse her gün siyasi karikatür çizen Ali Ulvi Ersoy, bugünlerin çoğunda da Demirel karikatürü çizmeyi tercih etmiştir. Özellikle Ecevit ile Demirel'in yaptıklarını karşılaştıran Al Ulvi, taraflılığın her zaman olduğu gibi bu dönemde de belli etmiştir. Üslubunu hiçbir zaman hakarete taşımayan Ali Ulvi, eleştiri dozunu ülkede yaşananlara paralel olarak 1979'da oldukça sertleştirmiştir.

1979'da Mustafa Ekmekçi'nin 'Ankara Notları' isimli köşesinde Tan Oral'ın karikatürlerine yer verilmiştir. Haftada bir bu köşede karikatürleri yayımlanan Tan Oral'da nerdeyse sadece Demirel karikatürü çizmiştir.

191

192

Tan Oral da çizimlerinde Demirel'i daimi olarak eleştirmiştir. Demirel'in bitmeyen koltuk sevdasını ve Başbakanlık koltuğunu kaybetmemek için yapacaklarıyla

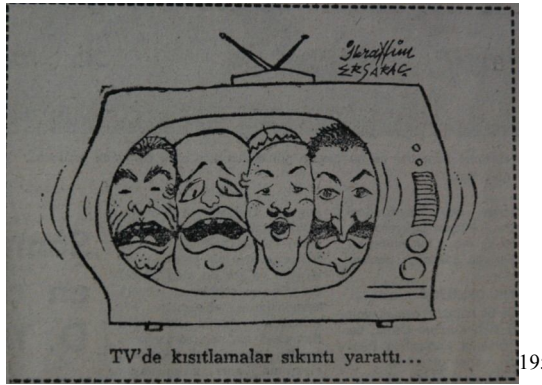
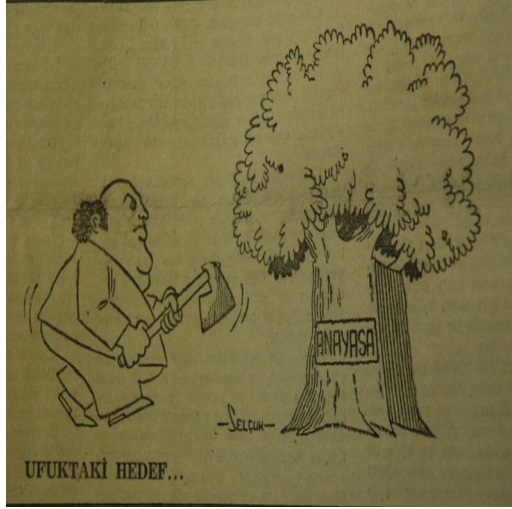
¹⁹⁰ Ali Ulvi Ersoy, **Cumhuriyet**, 14 Kasım 1979, s.1

¹⁹¹ Tan Oral, "Ankara Notları", **Cumhuriyet**, 19 Kasım 1979, s.5

¹⁹² Tan Oral, "Ankara Notları", **Cumhuriyet**, 27 Ekim 1979, s.5

ilgili karikatürler çizmiştir. Demirel ve Ecevit arasında yaşananları Muppet Show'a benzeten Tan Oral, bu çizimi de sık sık kullanmıştır.

İbrahim Ersaraç, Selçuk Demirel, İhsan Ünlüer ve Atay Sözer'i de karikatürist kadrosuna dahil eden Cumhuriyet gazetesi, isimler farklı olsa da kullandıkları siyasi söylemde aynı paralelde gitmektedirler.

Üstte yer alan karikatürlerin çizerleri birbirinden farklı isimler olsa da Cumhuriyet Gazetesi'nin ideolojisine ters düşen karikatürlere asla yer verilmemiştir. Siyasal anlamda çok çalkantılı olan 1979 döneminde özellikle Süleyman Demirel ile ilgili çok fazla malzemeye sahip olan karikatürcüler, Cumhuriyet platformunda onu eleştirmekten geri kalmamışlardır.

¹⁹³ Selçuk Demirel, **Cumhuriyet**, 20 Ekim 1979, s. 12

¹⁹⁴ Atay Sözer, **Cumhuriyet**, 15 Aralık 1979, s.1

¹⁹⁵ İbrahim Ersaraç, **Cumhuriyet**, 03 Ekim 1979, s.9

¹⁹⁶ Dr. İhsan Ünlüer, **Cumhuriyet**, 22 Aralık, 1979, s. 12

5.3.3.3.1.1. Değerlendirme

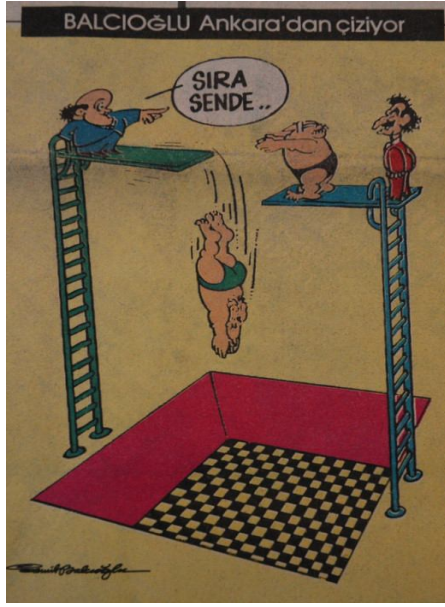
1979 yılı 1980 darbesine gidiş sürecinde çok fazla siyasi olayın yaşandığı bir dönemdir. Gazeteler bu dönemde Başbakan Süleyman Demirel'in icraatları ve konuşmalarıyla yer doldurmaktadırlar. Demirel 1979 yılında özellikle Ecevit ile girdiği çatışma ve her gün siyasi arenada yaşanan yeni gelişmelerle bugüne kadar hiç olmadığı kadar çok basında yer almıştır. Tüm basın bu kadar ilgi gösterdiği ve kamuoyunun da ana maddesi olan Demirel, Tercüman gazetesinde neredeyse hiç yer bulmamıştır. Tercüman'ın çizerleri başta Semih Balcıoğlu olmak üzere daha çok Ecevit ile yada ülkenin genel durumuyla ilgili karikatürler çizmişlerdir. Cumhuriyet Gazetesi'nde ise durum tam tersidir. Karikatürist kadrosuna birçok yeni isimde ekleyen Cumhuriyet, hemen hemen her gün Süleyman Demirel ile ilgili karikatür yayınlamıştır.

İki gazeteyle ilgili yaptığım incelemede, 1979'un Ekim ayında Tercüman Süleyman Demirel konulu sadece 1 tane karikatür yayınlarken, Cumhuriyet 16 karikatür yayınlamıştır. Kasım ayına geldiğimizde de, Tercüman yine 1 tek karikatüründe Demirel'e yer verirken, Cumhuriyet Gazetesi 19 karikatüründe Süleyman Demirel'i konu etmiştir. Aralık ayında da bu tabloda bir değişim yaşanmamıştır. Tercüman yine istikrarını bozmamış ve 1 Demirel karikatürü yayınlamış, Cumhuriyet ise 17 adet Demirel karikatürüne yer vermiştir.

İki gazete arasındaki bu büyük fark çok dikkat çekicidir. Tercüman çizerleri, siyasette yaşananları yok sayıp, Demirel ile ilgili yaşananları görmezden gelirken, sadece Bülent Ecevit'i eleştiren karikatürler çizmişlerdir. Cumhuriyet Gazetesi karikatüristleri ise yaşanan tüm olaylardan kendilerine malzeme çıkararak her gün Demirel'i çizgilerine taşımışlardır. Öyle ki bazı günler Süleyman Demirel ile ilgili 3 ayrı çizerin 3 ayrı konuda karikatürüne bile yer verilmiştir.

5.3.3.3.2. 1980 Yılı

1980 yılına geldiğimizde Tercüman Gazetesi'nde çıkan Demirel karikatürlerinin sayısında az da olsa bir artış gözlemleniyor. Semih Balcıoğlu'nun 'Balcıoğlu Ankara'dan Çizdi' başlıklı karikatürlerinde Ecevit ile birlikte Demirel karikatürlerine de yer verilmiş.

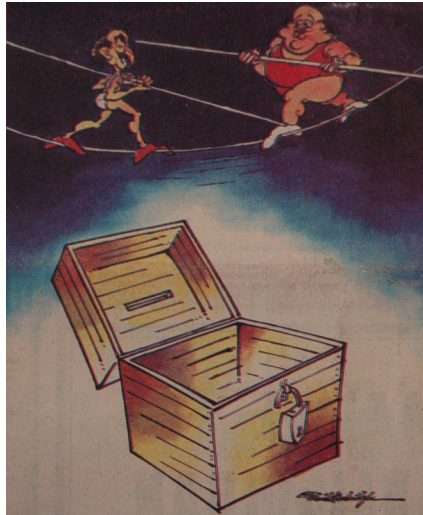

197

198

Erken seçim olması ihtimallerinin fazlaştığı bu dönemde Balçioğlu'da karikatürlerinde bunu konu etmiştir. Soldaki karikatürde Demirel'in tüm rakiplerini bugüne kadar sırayla ortadan kaldırdığını anlatan çizer, sıranın son dönemdeki rakibi Bülent Ecevit'e de geldiğini belirtmiştir. Oldukça açık bir siyasi söylem tarzı olan Balçioğlu, 1980'de de sert eleştiriler yapmaktan kaçınmış, ama zaman zaman Demirel taraftarlığı yapmaktan kendini alamamıştır.

199

¹⁹⁷ Semih Balçioğlu, "Nalcioğlu Ankara'dan Çizdi", **Tercüman**, 12 Nisan 1980, s. 1

¹⁹⁸ Semih Balçioğlu, **Tercüman**, 23 Ağustos 1980, s.1

¹⁹⁹ Semih Balçioğlu, **Tercüman**, 03 Eylül 1980, s.1

1980'nin Eylül'ünde çizilen üsteki karikatürde konu yine sandığa giderken bir ipte oynayan iki cambaza benzeyen Demirel ve Ecevit'e gönderme yapılmıştır. Ama çok şiddetli çatışmaların yaşandığı, sol-sağ kavgalarının en üst seviyeye çıktığı ve 24 Ocak ekonomik kararları gibi sıkıntılı dönemleri yaşadığı darbeye an ve an yaklaşılan bu dönemde Balcıoğlu en tehlikesiz konuyla ilgili karikatür çizmeyi tercih etmiştir.

Cumhuriyet Gazetesi ise yine bu dönemde de tüm taraflılığını belli ederek Demirel aleyhtarlığını sürdürmüştür. Cumhuriyet zengin çizer kadrosuyla iki günde bir Demirel ile ilgili karikatür yayınlamıştır.

Ali Ulvi Ersoy'un aşağıda yer alan karikatürü, 1980 yılının Süleyman Demirel ile özdeşleşmiş lafıdır. Demirel'in "Bana Milliyetçiler Suç İşliyor Dedirtemezsiniz!" cümlesi kamuoyu ve basında büyük tepki almış, çok büyük tartışmalara neden olmuştu. Ali Ulvi'de yaşanan olayların Demirel'e bu lafı yedirteceğini anlatmıştır.

²⁰⁰ Ali Ulvi Ersoy, *Cumhuriyet*, 07 Ağustos 1980, s.1

201

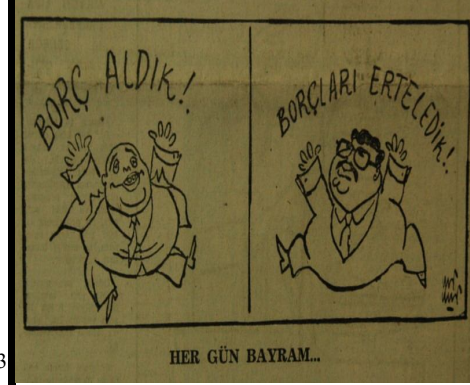

202

1970'lerin sonu 80'lerin sonu Türkiye'nin kıtlık yaşadığı, yağ, şeker ve tüp kuyruklarıyla anılan yıllardı. Üsteki karikatürlerde de bu kıtlık, halkın yaşadığı geçim sıkıntısı ve Başbakan Demirel'in bu durumu görmezden gelişi eleştiri konusu olmuştur. Çizer Demirel'in bu tavrını çok açık ve net bir söylemle eleştirmiştir.

203

204

1980 yılında karikatürlere Demirel'in yanında Turgut Özal'da dahil olmuştur. İkisinin de ABD taraftarlığı eleştirilirken, ekonomik sıkıntılara buldukları çözümlerde tepki çekmiştir. Ali Ulvi Ersoy'da yukarıda yer alan karikatürlerinde bu durum karşısındaki eleştirisini dile getirmiştir.

²⁰¹ Fuat, *Cumhuriyet*, 31 Ağustos 1980, s. 4

²⁰² Fuat, *Cumhuriyet*, 28 Ağustos 1980, s.4

²⁰³ Ali Ulvi Ersoy, "Yazısız", *Cumhuriyet*, 12 Nisan 1980, s.10

²⁰⁴ Ali Ulvi Ersoy, "Yazısız", *Cumhuriyet*, 21 Nisan 1980, s.1

5.3.3.3.2.1. Değerlendirme

12 Eylül 1980 darbesine yaklaşlan dönemde ele aldığım iki gazetede birbirinden çok farklı olan ideolojilerini bu dönemde de korumuş ve çizgilerine yansıtmuşlardır. Nisan, Ağustos ve darbenin gerçekleştiği Eylül ayında incelediğim gazetede ortaya çıkan karikatür sayıları şöyledir: Nisan 1980’de Tercüman’da 3 Demirel karikatürüne yer verilirken, Cumhuriyet’te 14 tane Demirel konulu karikatür yayınlanmıştır. Ağustos ayındaysa yine Tercüman karikatür sayısı olarak Cumhuriyet’in gerisinde kalmıştır. Cumhuriyet Gazetesi 12 Demirel karikatürü yayınlarken, Tercüman’da sadece 4 tane Demirel konulu karikatüre yer verilmiştir. Ekonomik sıkıntılarının, sağ sol kavgalarının, yaşanan kanlı çatışmaların çok arttığı bu dönemde Cumhuriyet Gazetesi bu konularda Demirel’in tavrını, özellikle de dönemin Başbakan’ı olması sıfatıyla eleştirirken, Tercüman Gazetesi sanki yaşanan bu olayların içinde Demirel’in hiçbir fonksiyonu yokmuş gibi çok az sayıda karikatüre Süleyman Demirel konu edilmiştir.

Eylül ayında ise Tercüman gazetesi 2 Demirel karikatürüne yer verirken, Cumhuriyet 4 tane Demirel konulu karikatür yayınlamıştır. Sayılarda yaşanan bu düşüşün nedeni ise, 12 Eylül askeri darbesiyle birlikte Demirel karikatürlerinin bıçak gibi kesilmesidir. Darbeyle birlikte siyasi yasaklı olan ve Zincirbozan’a gönderilen Süleyman Demirel, 1987 yılında yaşağı bitene kadar bir daha hiç çizilmemiştir.

5.3.3.3.3. Siyasi Yasaklı Dönem

12 Eylül 1980 darbesiyle birlikte siyasi yasaklı olan Süleyman Demirel, aktif siyaset hayatına girmesi engellendiği gibi, basında da yer bulamamıştır. 1987 referandumuyla siyasi yasağının kaldırılmasına kadar hakkında tek bir şey yazılıp, çizilmeyen Süleyman Demirel 13 Eylül 1980 sabahından itibaren karikatür tarihinden yaklaşık 10 sene silinmiştir. Nerdeyse her gün Demirel hakkında karikatür yayınlayan Cumhuriyet Gazetesi bile Demirel’in 1991’de tekrar Başbakan oluşuna kadar onu unutmuştur. Her aman Demirel’in destekçisi olan Tercüman Gazetesi ise yasaklı olduğun da bunun bir demokrasi ayıbı olduğunu ve Demirel’in siyasi yasağının kaldırılması gerektiğini savunan Tercüman Gazetesi de Demirel ile ilgili tek bir çizgiye yer vermemiştir.

5.3.3.4 Başbakanlıktan Cumhurbaşkanlığına Geçiş Dönemi

Süleyman Demirel, 180 darbesiyle Başbakanlık koltuğundan indirilip, 7 sene siyasi yasaklı kaldıktan sonra herkes bir daha Demirel isminin siyasi arenada duyulmayacağını düşünüyordu. Ama 1987 referandumunun ardından çok daha büyük bir şevkle siyasete dönüş yapan Süleyman Demirel, 29 Kasım 1987'de yapılan genel seçimlerde Isparta Milletvekili olarak tekrar TBMM'ne girdi. 20 Ekim 1991 tarihinde yapılan genel seçimler sonrasında da, Doğru Yol Partisi (DYP) ile Sosyal Demokrat Halkçı Parti'nin bir araya gelerek koalisyon kurduğu 49. T.C. Hükümeti'nde Başbakan olarak görev aldı.

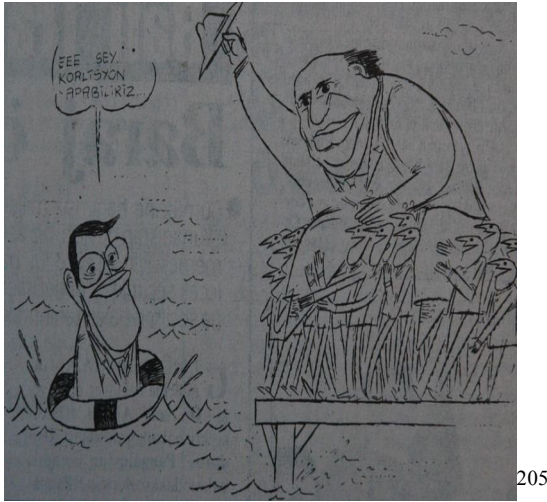
Bu dönemde Cumhurbaşkanlığı görevini üstlenen eski Anavatan Partili Turgut Özal ile Süleyman Demirel büyük bir sürtüşme içindedirler. Demirel, Özal'ın icraatlarını eleştirirken, asla onun gittiği yolda yürümeyeceğini vurgulamaktadır. Bu dönemde artan terör olayları ve Milletvekili Leyla Zana'nın mecliste yaptığı Kürtçe konuşma büyük tepkilere neden oldu. Özal'ın liberal ekonomi ve bunun temel ayağı olan özelleştirme adına attığı adımlar ülke içinde bazı kesimler tarafından olumlu bazı kesimler tarafından ise büyük tepkilerle karşılandı.

17 Nisan 1993'te Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Ankara'daki evinde spor yaptığı sırada hayatını kaybetmiştir. Turgut Özal'ın ölüm tarihi, Süleyman Demirel'in 21 Ekim seçimlerinde "500 günde herkese 2 anahtar" (biri ev, biri araba için) vaadiyle iktidara gelmesinden 533 gün sonra gerçekleşmiştir. Yaklaşık iki yıl Başbakan olarak görev yapan Süleyman Demirel, Özal'ın ölümünden sonra hedefini hemen Çankaya olarak belirlemiştir. Bu hedefi yüzünden çok fazla tepki çeken Demirel, asla yapmam dediği, 'Özal'ın yolundan gitme' eylemini gerçekleştirerek, çok uzun zaman basında konu edilmiştir.

1991'de Süleyman Demirel'in başbakanlığı ile başlayıp, 1993'de Cumhurbaşkanı oluşuna kadar incelediğim bu dönemde Tercüman ve Cumhuriyet gazetelerinde yaşanan en büyük değişim, Demirel konulu karikatür sayılarında Cumhuriyet'in yaşadığı düşüş, Tercüman'ın yaşadığı büyük yükseliştir. 1970'den beri ilk defa bu dönemde Tercüman Gazetesi bu konuda Cumhuriyet'i geçmiştir.

5.3.3.4.1. Demirel'in Başbakan Seçildiği Yıl (1991)

1991 yılında Tercüman Gazetesi 16 sayfa olarak çıkmaktadır. Gazetenin beşinci sayfasında her gün 'Günün Çizgisi' köşesinde Oğuz Gürel'in siyasi karikatürleri yer almaktadır. Uzun yıllar birinci sayfadan siyasi karikatürlerini görmeye alıştığımız Semih Balcıoğlu bu dönemde gazeteden ayrılmıştır. Gazetenin siyasi çizgisi de Oğuz Gürel'e emanet edilmiştir. Gürel, Balcıoğlu'ndan farklı olarak nerdeyse her gün Süleyman Demirel ile ilgili karikatürler çizmiştir. Cumhuriyet çizerleri kadar net bir taraf çizgisine sahip olmamakla beraber Gürel, Balcıoğlu'na göre durduğu yeri daha çok belli etmektedir. Günün olaylarına Demirel üzerinden değinmeye çalışan Gürel, bu anlamda da Balcıoğlu'ndan farklıdır.

Bu dönemde Tercüman Gazetesi, Turgut Özal, Süleyman Demirel çekişmesinde her zaman Demirel'in yanında olmuştur. Oğuz Gürel'de bunu çizgilerinde net olarak belirtmiştir.

²⁰⁵ Oğuz Gürel, "Günün Çizgisi", **Tercüman**, 03 Kasım 1991, s.5

²⁰⁶ Oğuz Gürel, "Günün Çizgisi", **Tercüman**, 11 Kasım 1991, s.5

Çizer yukarıda yer alan Özal ve Demirel konulu karikatürlerde Demirel'in tarafını tutmuştur. Soldaki karikatürde Demirel'in başında yer alan iki büyük sorundan birinin enflasyon, diğersinin ise Cumhurbaşkanı Turgut Özal olduğunu anlatmaktadır. Ama Demirel'in bu iki sorunu da aslında ortadan kaldıracak güçte olduğu, isterse Cumhurbaşkanı'nı bile koltuğundan indirebileceğini vurgulamıştır.

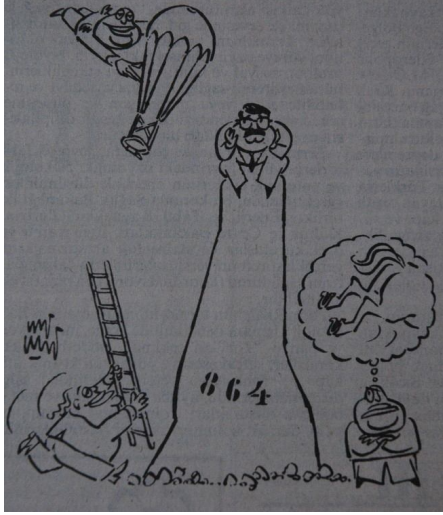
Cumhuriyet gazetesi 1991'de 18 sayfa olarak çıkmaktadır. 1980 darbesine kadar neredeyse her gün Süleyman Demirel ile ilgili karikatürler yayınlayan gazete Demirel'in yasağın ortadan kalkıp tekrar siyasete dönüşüyle birlikte Demirel ile ilgili karikatür sayılarını azaltmıştır. Gazetede yine Ali ulvi Ersoy ve Tan Oral'ın karikatürlerine yer veren gazetede hep birinci sayfada yayınlanan Demirel karikatürleri artık arka sayfalarda yayınlanmaktadır.

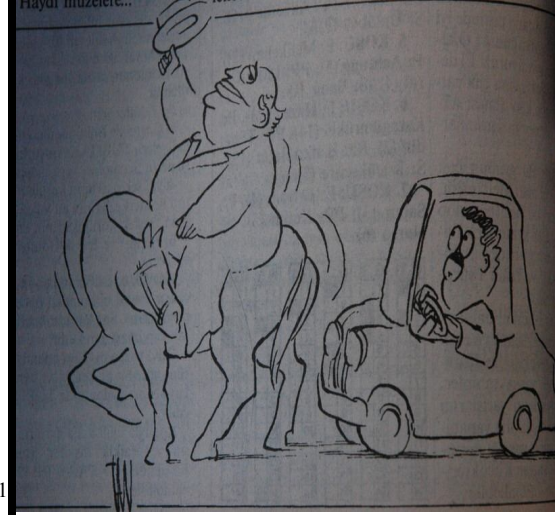
²⁰⁷ Oğuz Gürel, "Günün Çizgisi", **Tercüman**, 17 Kasım 1971, s.5

²⁰⁸ Oğuz Gürel, "Günün Çizgisi", **Tercüman**, 12 Kasım 1971, s.5

Tan Oral yukarıdaki karikatürlerde koalisyon yaptığı Erdal İnönü'yle ilgili karikatürlere yer vermiştir. Karikatürist, sert bir eleştiri yapmaktansa günü olaylarını değerlendiren bir siyasi söylemle karikatürler çizmiştir.

211

212

Ali Ulvi ve Tan Oral yukarıdaki karikatürlerde Süleyman Demirel, Turgut Özal çatışmasına yer vermiştir. Geçmişe nazaran daha yumuşak bir üslup takınan çizerler, bu konuda ki taraflılıklarını söylemlerinde açıkça belli etmemişlerdir.

5.3.3.4.1.1 Değerlendirme

Demirel'in siyasi yaşağının kalkmasının ardından Başbakan seçildiği 1991 yılını incelediğimiz iki gazetede Kasım ayında çıkan Demirel konulu karikatürlerin sayısı şöyledir: Kasım ayında Cumhuriyet gazetesi Demirel ile ilgili 8 karikatüre yer verirken, Tercüman Gazetesi 25 karikatür yayınlamıştır. 1970'den beri yaptığım incelemelerde ilk kez Tercüman Gazetesi Demirel konulu karikatürlerde Cumhuriyet'i geride bırakmıştır. Bu yıl yaşanan bir diğer değişimde iki gazetenin çizerlerindeki söylemlerin değişiminde yaşanmaktadır. Özellikle Tercüman Gazetesi'nde Semih Balcıoğlu'nun yerine siyasi karikatürler çizmeye başlayan Oğuz Gürel, Demirel taraftarlığını açık bir

²⁰⁹ Tan Oral, *Cumhuriyet*, 13 Kasım 1991, s.20

²¹⁰ Tan Oral, *Cumhuriyet*, 19 Kasım 1991, s.20

²¹¹ Ali Ulvi Ersoy, *Cumhuriyet*, 03 Kasım 1991, s.5

²¹² Tan Oral, *Cumhuriyet*, 23 Kasım 1991, s. 24

biçimde belli etmiştir. Cumhuriyet Gazetesi çizerleri Ali Ulvi ve Tan Oral ise Demirel eleştirilerinde dozu düşürerek, daha çok konu bazlı eleştiriler yapmışlardır.

5.3.3.4.2. Cumhurbaşkanı Seçilmesi (1993)

Süleyman Demirel'in Cumhurbaşkanı seçilmesi kamuoyunda olduğu gibi basında da büyük yer bulmuştur. Tercüman ve Cumhuriyet Gazeteleri de bu dönemde çok sayıda Demirel karikatürüne yer vermişlerdir.

Tercüman Gazetesi, yine haftanın her günü beşinci sayfasında 'Günün çizgisi' başlıklı Oğuz Gürel imzalı karikatürler yayınlamıştır. Gürel aşağıda yer alan Süleyman Demirel karikatürlerinde, Demirel'in Zincirbozan'dan, Çankaya'ya uzanan yolculuğunu aktarmıştır. Demirel'in Başbakanlık döneminde halk tarafından hiç çıkarmadığı şapkasıyla anılmasını karikatürüne yansıtan Oğuz Gürel, Demirel'in Cumhurbaşkanı seçilmesiyle birlikte takacağı yeni şapkanın karikatürünü çizmiş.

Oğuz Gürel aşağıda yer alan karikatürlerinde Demirel'in, Cumhurbaşkanı olmasıyla birlikte boşalan Başbakanlık koltuğuna kimi oturacağıyla ilgili düşüncelerine yer vermiştir. Başbakanlık koltuğuna DYP'li Tansu Çiller mi, Hüsamettin Cindoruk'u mu? Getireceği konusunda kararsız kalan Demirel'in en iyi aramaktaki hikayesi

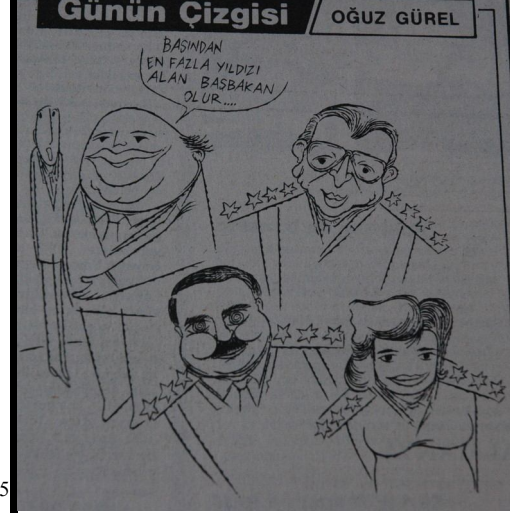
²¹³ Oğuz Gürel, "Günün Çizgisi", **Tercüman**, 15 Mayıs 1993, s.5

²¹⁴ Oğuz Gürel, "Günün Çizgisi", **Tercüman**, 25 Mayıs 1993, s.5

karikatürlerine taşımıştır. Gürel, 1991'deki Turgut Özal ve Süleyman Demirel çekişmesine değindiğini karikatürlerinde çok daha sert bir söylem kullanırken, Demirel'in Cumhurbaşkanlığı koltuğundaki rakipsizliği karşısında daha çok olayları anlatan doğrudan bir söylem kullanmıştır.

215

216

Cumhuriyet Gazetesi ise bu dönemde yine Tan Oral ve Ali Ulvi Ersoy'un karikatürlerine yer vermiştir. Demirel'in Cumhurbaşkanlığı yolundaki ilerleyişini konu edinmişlerdir. Ama o zamana kadar geçen süreçte de çizerler özellikle de Tan Oral daha çok Demirel'in 'tarafsız' duruşunu oldukça yoğun bir biçimde eleştirmiştir. Hiçbir tarafa yakın durmayarak ama hiçbirinden de uzak olmadan bugüne kadar hükümette yer alan Demirel'in şimdi de aynı duruşla Cumhurbaşkanlığında ki neler yapacağı çizerlerin başlıca konusu olmuştur.

²¹⁵ Oğuz Gürel, "Günün Çizgisi", **Tercüman**, 08 Mayıs 1993, s.5

²¹⁶ Oğuz Gürel, "Günün Çizgisi", **Tercüman**, 29 Mayıs 1993, s.5

217

218

Bu dönemde ilk defa Sosyal demokratlara bir eleştiri de bulunan Cumhuriyet Gazetesi çizeri Ali Ulvi Ersoy, aşağıda yer alan karikatürde Süleyman Demirel ve onun öncesinde de Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı seçilmesinde basamak olan sosyal demokratlara eleştiri oklarını yöneltmiştir.

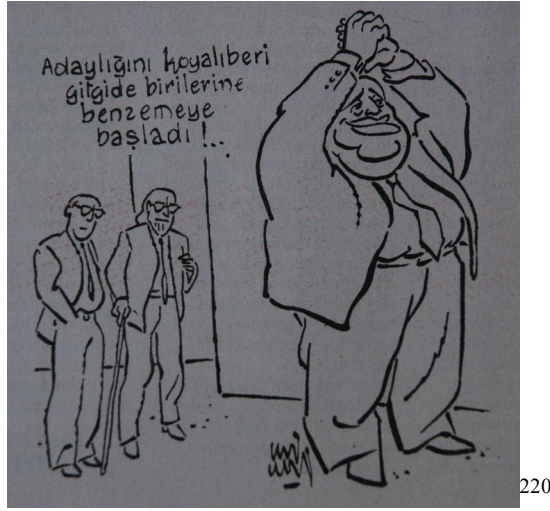
219

Cumhurbaşkanı seçimleri yaklaşmadan önce hep Turgut Özal aleyhtarıyla bilinen Demirel, Çankaya yolunun açılmasıyla birlikte Özal'a benzeyen bir yol izlemeye başlamıştır. Ali Ulvi 'de aşağıdaki karikatüründe bu konuya yer vermiştir. Kamuoyunda büyük tepki çeken Demirel'in bu düşünüyü, açık ve sert bir söylemle eleştirmiştir.

²¹⁷ Tan Oral, *Cumhuriyet*, 11 Mayıs 1993, s.1

²¹⁸ Tan Oral, *Cumhuriyet*, 12 Mayıs 1993, s.16

²¹⁹ Tan Oral, *Cumhuriyet*, 06 Mayıs 1993, s.1

5.3.3.4.2.1. Değerlendirme

Süleyman Demirel'in Cumhurbaşkanı seçilmesine giden süreçte Demirel yanlısı Tercüman ve karşıtı Cumhuriyet'in tutumları da bu ideolojik çerçevede oldu. Tercüman, Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı olduğu dönemde Demirel ile yaşadığı sürtüşmeden ötürü her zaman Demirel'in tarafını tutmuştu. Şimdi Demirel Cumhurbaşkanı seçilip herhangi bir rakibi kalmayınca Tercüman için de eleştiri yapacak bir konu kalmamıştır. Bu nedenle Tercüman'ın çizeri Oğuz Gürel, karikatürlerindeki siyasi söylemini biraz daha yumuşatmış ve Demirel'in Zincirbozan'dan Çankaya'ya gidiş serüvenini ve bundan sonraki hükümet kurma çalışmalarını çizgilerine yansıtmıştır. Tercüman bu dönemde karikatürlerinde daha çok haber veren bir tarz kullanmıştır.

Cumhuriyet Gazetesi ise her zamanki gibi Demirel'i eleştiren tarafla karikatürler çizmiştir. Ama o da özellikle 1980 dönemine nazaran söylemlerinde biraz daha yumuşama görülmektedir. Demirel'in bu dönemde izlediği tarafsız politikayı eleştiren Cumhuriyet, Cumhurbaşkanı'ı seçilmesiyle ilgili de bugüne kadar 'Özal'ın yolundan gitmem' diyen Demirel'in, şimdi o yoldaki ilerleyişini eleştirmiştir. Gazetede bir diğer farkta ilk defa sosyal demokratlarla ilgili eleştirel bir karikatür yayınlamasıdır.

²²⁰ Ali Ulvi Ersoy, *Cumhuriyet*, 08 Mayıs 1993, s.18

Mayıs 1993 yılında analiz ettiğim iki gazetenin bu aya ait karikatür sayıları birbirine çok yakın. Cumhuriyet gazetesi bu ay Demirel ile ilgili 14 karikatür yayınlarken, Tercüman Gazetesi 17 karikatüre yer vermiş. 1980 darbesine kadar en fazla 2-3 Demirel karikatürü yayınlayan Tercüman Gazetesi, 1991’de Demirel’in tekrar siyasete dönmesiyle birlikte bu sayıyı 15’lere çıkarmıştır. İki gazete arasındaki bu sayısal farkın azalmasıyla bende ilk defa iki gazete arasında sağlıklı bir karşılaştırma imkanı buldum.

5.4 Tan Oral’ın Gözünden Demirel Karikatürleri

1969 yılından beri Süleyman Demirel karikatürleri çizen Tan Oral, Demirel’in karikatürlerini yorumlamakta en büyük deneyime sahip isim. Bu bölümde Süleyman Demirel’in her döneminde karikatür çizmiş ve bu konuda birde sergi açmış olan Tan Oral’ın Demirel karikatürleriyle ilgili söyleşisini sizlerle paylaşacağım.

5.4.1 Tan Oral Biyografisi

Tan Oral, 20 Mayıs 1937’de Merzifon’da doğdu. Eğitimini Anadolu’nun birçok kentinde dolaşarak tamamladıktan sonra, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi (bugünkü Mimar Sinan Üniversitesi) Mimarlık Bölümü’nü 1963’te bitirdi. 1963 -1966 tarihleri arasında aynı okulun Yapı ve Meslek Kürsüsü’nde Prof. Sedad H. Eldem’in asistanı olarak üç yıl çalıştı. Daha sonra karikatür, film ve çizgi film uğraşlarına yöneldi.

1969’da Sanatçılar Birliği’ne girdi. 1971’de bu birliğin başkanlığını yaptı. Ant, Yeni Gün, Yansıma ve Özgür İnsan gibi dergi ve gazetelere, sendikaların yayım organlarına karikatürler çizdi. 1971’de Dostlar Tiyatrosu için Aslan Asker Svayk ve Zemberek adlı oyunlarda kullanılmak üzere iki film hazırladı. 1973-1979 arasında Karikatürcüler Derneği’nde yönetim kurulu üyeliği, yazmanlık ve üç kez de başkanlık yaptı. Akşehir Nasrettin Hoca Karikatür Yarışmalarının gerçekleşmesinde çalıştı. 1976’da Politika’da ilk kez günlük karikatür çizmeye başladı. Daha sonra Cumhuriyet’e geçti. Mimar Sinan Üniversitesi Uygulamalı Endüstri Sanatları Yüksek Okulu’nda

(UESYO) çizgi film eğitiminde öğretim görevlisi olarak çalıştı (1980-1984), aynı görevi 1991'den başlayarak Eskişehir Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Canlandırma Sanatları Bölümü'nde sürdürmektedir.

Tan Oral ilk yapıtlarından başlayarak çizgide hep yalın olmayı sürdürdü. Buna koşul olarak karikatürlerindeki anlatımın da aynı biçimde yalın olmasına özen gösterdi.

Tan Oral karikatür üzerine çeşitli yazılar da yazdı; yerli ve yabancı karikatürcülerle söyleşiler yaptı. Yurtiçi ve yurtdışında çeşitli sergi ve albümlere katıldı. Almanya'da (Darmstadt, Münih) Yunanistan (Rodos, Atina), Kıbrıs, Fransa (Strasbourg) ve Romanya'da (Petrosani) yapıtları sergilendi. Çok uzun yıllar Cumhuriyet gazetesinde çizerlik yapan Tan Oral, 11 Haziran 2008 itibarıyla Taraf gazetesinde çizmeye başlamıştır.

TMTF Uluslararası Kültür Şenliği Karikatür Yarışması'nda (1967) ve Gayrettepe Resim Yarışması'nda Birincilik (1969), Sansür adlı çizgi filmiyle TRT Kültür Sanat ve Bilim Ödülleri Yarışması'nda Büyük Ödülü (1970) ve Üsküp Uluslararası Karikatür Yarışması'nda Onur Ödülü aldı (1978). Ankara Çağdaş Gazeteciler Derneği tarafından 1980-81, 1983, 84, 85 ve 1992'de Yılın Karikatürcüsü seçildi. İstanbul Gazeteciler Cemiyeti Başarı Ödülü ve Basın Sağlık Hizmet Ödülü (1990) aldı. Japon Yomiuri Simbun Karikatür Yarışmasında Excellence Ödülü'nü (1983), Üsküp Mizahi Afiş Yarışması'nda İkincilik Ödülü'nü (1984) kazandı.²²¹

Başlıca yapıtları: Sansür (1977) Büyük Türkiye (1978); İki Minik Kentli (1980), Gözağrısı (1986), Sus ve Dinle (1989), Pencereler (1983), İstanbul (1986), Yaza Çize (1988); Film: Cumartesi Pazar (1969), Sansür (1970), Kelebek Kanadı (1996).

5.4.2. Tan Oral ile Demirel Karikatürleri Röportajı

Karikatürle ilk tanışmanız nasıl oldu?

Ben aslında hala karikatüre başlamadım diyebilirim. Güzel Sanatlar Akademisi'nde eğitim aldıktan sonra çizgilerim daha çok sanat ve felsefe ağırlıklıydı.

²²¹ Semih Balçoğlu, *Cumhuriyet Dönemi Türk Karikatürü*, s.264

Siyaset konulu karikatür hiç çizmedim diyebilirim. Ama zamanla gazete e dergilerden teklifler gelince oradaki çimlerin siyaset üzerine olmaya başladı. İlk Politika Gazetesi ile başlayan gazete karikatürçülüğü serüvenim, çok uzun yıllar Cumhuriyet'te devam etti ve on olarak ta halen çalışmakta olduğum Taraf Gazetesi'ne kadar uzandı.

Cumhuriyet Gazetesi'nde çalışırken gazetenin karikatürlerinizle ilgili bir yönlendirmesi oluyor muydu?s

Mizah temel olarak bir eleştiri sanatıdır. Parti veya ideoloji savunulduğunda kendini yok eder. Benim Cumhuriyet Gazetesi'nde çalışırken yüzde 100 bir özgürlüğüm vardı. En küçük bir çizgime bile müdahale etmediler ama bende yaptığımız sohbetlerde böyle bir şeyin olması halinde işi bırakacağımın mesajını veriyordum. Genel doğrular konusunda zaten Cumhuriyet ile paralel görüşler sahiptik ama onların demokrasi anlayışı benimki ile asla bağdaşmadı. Buna rağmen gazetenin bu farklılığımızla ilgili hiçbir müdahalesi olmadı. Şimdi Taraf Gazetesi'nde ki durumum da aynı asla benim karikatürlerimi editoryal bir denetimden geçirmiyorlar. Doğru olan da bu zaten.

Süleyman Demirel karikatürlerini ne zamandır çiziyorsunuz ve Demirel'in karikatüre yaklaşımı nasıl?

Demirel'i 1969 yılından beri çiziyorum. İlk olarak Ant Dergisi'nde çizmeye başladım sonrasında ise gittiğim her basın kuruluşunda ana konularımın biri Demirel oldu. Türkiye'deki siyasilerin karikatüre bakışı ilk zamanlar çok katıydı. Tek partili dönemde karikatür neredeyse hiç yoktu. Daha sonra 1950'lerde Demokrat Parti iktidarıyla birlikte Adnan Menderes çok çizilmeye başlandı. Ama Menderes karikatürleri hiç olumlu karşılamadı ve bu nedenle gazeteleri, dergileri kapattı. Gazetelerde yayınlanan ilanların geri çekilmesini sağladı. Tam bir sansür uyguladı diyebiliriz. Daha sona gelen Süleyman Demirel ise, özellikle Menderes döneminde uygulanan baskının sonucunda darbenin gelmiş olmasından büyük ders almış gibiydi ve karikatür konusunda çok toleranslı davrandı. Hakkında çizilen karikatürlerin hepsini görmezden geldi. Çoğu zaman çok sert eleştirildi, belki hakaret boyutuna bile yaklaştı ama o hepsine karşı gözlerini ve kulaklarını kapatarak yoluna devam etti.

Demirel'in karikatürlerde bu kadar çok yer almasındaki neden neydi sizce?

Demirel hem ‘Çoban Sülü’ sıfatıyla halktan gelip halkın yanında duruşu hem de bürokrasiden hiç kopmayan bir politikacı oluşu, büyük bir çelişkiydi. Sırf bu çelişkili duruşu bile mizahçılar için bulunmaz bir cevherdi. Benim bugüne kadar gördüğüm en kurnaz politikacılardan biriydi. İnanılmaz zekiydi, söylemlerinde de kelimeleri öyle bir seçerek konuşuyordu ki, kimse ne dediğini net olarak anlamıyor, anlamak için verilen mücadelede ortaya inanılmaz malzemeler çıkıyordu. Örneğin: Demirel’in terör zamanı söylediği “Ölmeyi ve öldürmeyi kafasına koyana ben ne yapabilirim” lafı çok zekaya dayalı bir cümleydi ve bunun üzerinde aylarca tartışılmıştı. “Yolar yürümekle aşınmaz” lafı da yine aynı şekilde içinde aslında birden fazla şey söylüyordu. Buda bizim için bolca malzeme demekti.

Bunların yanında Demirel’in fiziksel özellikleri ve kişiliği de çok elverişli bir malzemeydi. Şişman oluşu, sempatik duruşu, zaman zaman köy ağzıyla konuşması ve içinde iğneleri de olan şakaları onu karikatürün değişmez bir parçası yapıyordu.

Demirel’in yaşadığı darbelerin ardından onun için çizilen karikatürlerin siyasi söyleminde bir farklılık gözlemlendi mi?

1971 muhtırasını ardından böyle bir farklılığın yaşandığını söyleyemeyiz. Demirel taraftarları yine aynı çizgide devam edip, çizgilerini başkalarını eleştirmek için kullanırken, muhalifleri özellikle Bülent Ecevit ile girdiği çatışmadan da beslenerek Demirel’i eleştirmeye devam ettiler. Ama 12 Eylül 1980 darbesinin ardından durum değişti. Çünkü darbeye kadar her gün çizilen Demirel, darbe sabahı Zincirbozan’a gönderilmesi ve siyasi yasaklı ilan edilmesiyle birlikte, Türk karikatür tarihinden silindi. Sadece karikatür içinde değil, 1980’nin ardından siyasi yasağı kalkana kadar Demirel ile ilgili tek bir haber bile yapılmadı, resmen unutturulmak istendi.

Bende Demirel’in siyasi yasağının referandumla kaldırılması ve aktif siyasete dönmesinin ardından, hiçbir şey yokmuş gibi kendisiyle ilgili karikatürler çizmeyeceğimi düşünüp, bir yazı yayınladım. Çünkü her ne kadar darbe zamanına kadar kendisini çok sert eleştirsem de, siyasi yasaklı ilan edilmesi bence de demokrasiyle bağdaşmayan yanlış bir hareketti. Yayınladığım yazı şöyleydi:

SAYIN DEMİREL,

YILLAR SONRA YENİDEN
HÜKÜMET ÖLDÜNUZ,
SİZİ KUTLUYORUM..

MESLEK YAŞAMIMDA SİZİ
ÇOK ELEŞTİRDİM, İKİ KEZ DE
SİZİN DEMOKRATİK HAKLARINIZI
SAVUNMAK DURUMUNDA KALDIM.
GEREKİRSE BUNU YİNE YAPARIM.

AMA SİZDEN RİCA EDİYORUM,
ARTIK BUNA GEREK KALMASIN.
BU KEZ, LÜTFEN,
SIRASI GELDİĞİNDE HÜKÜMETİ
DEMOKRATİK YOLLARDAN
TERKEDEBİLMENİZ İÇİN
GEREKLİ OLAN ORTAMIN
CANLI TUTULMASI VE
KORUNMASI KONUSUNDAKİ
ÇABALARINIZI EKSİK ETMEYİN.
SAYGILARIMLA

TAN

222

1991’de tekrar Başbakan olmasıyla birlikte yine çokça çizilmeye başlandı ama özellikle Cumhurbaşkanlığı sürecinde gazetelerin değişen yüzüyle birlikte karikatürlerde de bir farklılık yaşanmaya başlandı. O güne kadar Demirel’e karşı muhalif olan birçok yayın kuruluşu, Demirel’i demokrasi kurtarıcısı olarak görmeye başlamıştı, ama aynı yayınlar 80 döneminde o demokrasi karşıtı bir durumla karşı karşıya kalıp yasaklı ilan edildiklerinde onun yanında olmamışlardı.

Tan Oral’ın 2005 yılında açtığı Demirel ve Demokrasi başlıklı sergisinin girişinde Süleyman Demirel ile ilgili yazdığı yazı da şöyle:

Demirel, Türk siyasal yaşamında, inanılması zor iniş çıkışlarla dolu, kırk yılı aşkın uzun bir süre var olmuş, etkili olmuş ve gündemde kalmış ilginç bir siyasetçidir. Kendisi, iktidarda olmak, muhalefette olmak, askeri darbelere maruz kalmak, yasaklı yada tarafsız olmak gibi politik mücadelenin birbirinden çok farklı bölgelerinde, umut ve inançla ayakta durmasını bilmiştir. Onu defalarca iktidara taşıyan yandaşları olduğu

²²² Tan Oral, “Karikatürlerle Demirel ve Demokrasi” Sergisi, Ankara: Doku Sanat Galerisi, 12 Eylül 2005

kadar, kendisiyle kıyasıya ve acımasızca mücadele eden muhalifleri de hiç eksik olmamıştır. Her zaman çok şiddetle eleştirilmiş ama muhalifleriyle ve herkesle, kafa karıştırıcı zeka oyunları ile dolu polemiklere girişmekten hiçbir zaman geri kalmamış ve bu tavrından da hiç ödün vermemiştir. Onun siyaset felsefesi kadar, bunun bir yansıması olan söylemleri de her zaman ilgi çekmiş ve birer öz deyiş gibi akıllarda yer etmiştir. Böylesine renkli bir politik kişiliğin mizahın ve onun çizgilisi olan karikatürün baş konularından biri olması da kaçınılmazdı ve de öyle oldu. Onun icraatı ve sözleri kadar, hali, tavır, şapkası, tombul çehresi ve kilolu bedeni de, çizirlere bitmez tükenmez zenginlikte esin kaynağı olmuştu. Bir dönem geldi, bir çizgi amatörü için bile Demirel portresi çizebilmek, neredeyse karikatür sanatıyla eş anlamlı sayılmaya başlamıştı.

Bana gelince... Sayın Demirel'in ve onun politik icraatının, herkeste olduğu gibi, kuşkusuz benim yaşamım üzerinde de olumlu ve olumsuz önemli etkileri olmuştur. Bu da bana, politik çizgi çizdiğim yıllar boyunca onu eleştirme hakkı verdi. Onun gürültülü siyasal mücadeleleri kadar ona ve icraatına duyduğum kızgınlıklarım, sıkıntılarım, karşı oluşlarım ve yeri geldiğinde kendisinin demokratik haklarını savunuşum da çizdiklerime bol bol yansdı ve belgelendi. Bugün aktif siyasetin dışında olmak gibi yeni bir konuma gelen bu duayen politikacı ile ilgili, bugüne kadar çizdiklerimi bir sergi ve kitapta bir araya getirmek de bir gereklilik oldu.²²³

²²³ Tan Oral, “**Karikatürlerle Demirel ve Demokrasi**” Sergisi

SONUÇ

16. ve 17. yüzyılda İtalya’da gelişip yaygınlık kazanan karikatür en temel anlamıyla, bir kimsenin, bir olayın alaylı, insanı güldürecek ve güldürürken de düşündürecek bir biçimde çizilmiş resmidir. İlk olarak soyluların eğlencesi olarak başlayan karikatür, basımevinin gelişmeme sine koşut olarak gazete, dergi gibi kitle iletişim araçlarının çoğalmasıyla ressamların eğlenceli bir yan uğraşı olmaktan çıkıp, etkili bir anlatım biçimine dönüşmüştür. Sadece portre çiziminden uzaklaşıp, konulu karikatürlerde çizmeye başlayan çizerler, karikatürü siyasetle de tanıştırmak büyük bir adım atmışlardır. Siyasi karikatürler gün geçtikçe gazete sayfalarında daha çok yer almaya başlamışlardır. Siyaset ve siyasilere eleştiriyle karışık mizahi bir bakış açısı getiren çizerler, karikatürü gazetenin olmazsa olmazlarından biri haline getirmişlerdir.

Türkiye’de büyük tirajlı gazetelerin bile ilk sayfalarında yer almaya başlayan karikatür, o gazetenin çizgi manşetini oluşturmaktadır. Zamanla okuyucular tarafından da aranan ve takip edilir hale gelen karikatür, siyasi arenada da ‘şakayla karışık’ söz sahibi olmuştur. Türkiye çok partili hayata geçene kadar karikatür yayınlanmasına sıcak bakmamıştır. Padişahlar çirkin görünme ve alay edilme korkusundan, Cumhuriyet’in ilk yılları ise yaşanan sıkıntılar ve zorunlu toleranssızlıklardan dolayı karikatüre kapılarını kapamıştır. 1950’de Demokrat Parti iktidarıyla birlikte Başbakan Aydın Menderes’in karikatürlerine sıkça yer verilmeye başlanmıştır. Ama eleştirilere her zaman kapalı olan Menderes bu durumdan hiç hoşnut olmamış ve basına çok geniş kapsamlı bir sansür uygulamıştır. Menderes’in bu baskıcı vizyonu darbeye sonlanmıştır.

Menderes’ten sonra siyasette boy göstermeye başlayan ve otuz yıl boyunca da gündemden hiç düşmeyecek olan Süleyman Demirel ise karikatüre karşı çok büyük bir tolerans göstermiştir. Bu toleranslı duruşu kimileri ‘özgürlüklerde yana’ diye yorumlarken, kimileri ise, kendine yöneltilen eleştirileri görmezden gelen Demirel’i ‘omurgasız’ olarak nitelendirmiştir. Süleyman Demirel iki kez askeri darbeye görevden alınmasına rağmen yine siyasete dönerek yedi kez başbakan olmayı başarmış, bununla da yetinmemiş bir de T.C. Dokuzuncu Cumhurbaşkanı olma sıfatına da erişmiştir.

Özellikle 1980 darbesinin ardından siyasi yasaklı ilan edildiği yedi yılın ardından herkesin ‘Demirel devri kapandı’ dediği sırada tekrar siyasete dönerek 1991 yılında yine Başbakan seçilmiştir. Demirel her devrilişinde daha güçlenerek siyasete dönmüş, her seferinde hitap ettiği kesimi daha da genişletmiştir. Türkiye’de siyasi liderler arasında ‘Baba’ lakabını alan Demirel, hem halkın yanında, hem de bürokrasiden ana duruyla, ‘tarafsız’ görünerek her devirde hüküm sürebilmiştir.

1991’de tekrar siyasete dönmesinin ardından Turgut Özal’ı kendine rakip seçen Süleyman Demirel, hep onunla bir çekişme içinde olmuş ve Özal’ın gittiği yolu hep eleştirmiştir. Turgut Özal’ın ölümüyle kendisine Çankaya yolu açılan Demirel, bu yolda ilerlerken ise Özal’ın izinden giden bir tavır sergileyerek de basında büyük eleştirilere maruz kalmıştır. Ama bu dönemde asıl ilginç olan bu zaman kadar Demirel’i demokrasi karşıtı ilan eden ve sert bir söylemle eleştiren Cumhuriyet Gazetesi’nin Cumhurbaşkanlığı döneminde Demirel ile ilgili daha ılımlı bir politika izlemesidir. Hatta başyazarı İlhan Selçuk, Demirel’i nerdeyse ‘demokrasi fatihi’ ilan etmiştir.

Süleyman Demirel’in bu çalkantılarla dolu siyaset hayatında iki farklı ideolojiye sahip sol görüşlü Cumhuriyet Gazetesi ile sağ görüşlü Tercüman Gazetesi’nin yer verdikleri Demirel konulu karikatürlerde büyük farklılık göstermektedirler. Cumhuriyet Gazetesi zengin karikatürist kadrosuyla 1971’den 1980 darbesine kadar Demirel ile ilgili neredeyse her gün karikatürler yayınlamış. Bunların çoğunu birinci sayfadan yayınlarak, Demirel’i oldukça sert bir dille eleştirmiştir. Yaşanan her olayı çizgilerine taşıyan karikatüristler, Demirel’e karşı tavır aldıklarını açıkça belli etmişlerdir. Öyle ki özellikle 1975 seçimlerine yaklaşırken Demirel’in güçlü rakibi olan Bülent Ecevit’i destekleyerek, Demirel’i daha çok anti demokratik, ABD yanlısı ve halkın içinde yaşadığı sıkıntıyı görmezden gelişiyle eleştirmişlerdir.

Tercüman Gazetesi ise bu dönemlerde Süleyman Demirel ile ilgili ayda neredeyse sadece bir karikatür yayınlamış, onda da ne tam olarak destekleyen, ne de tam olarak eleştiren bir söylem kullanmıştır. Demirel ile ilgili herkesin ‘yanlış yapıyor’ dediği konularda bile taraflılığından sıyrılıp bunu çizgilerine yansıtamamıştır. Aslında aynı Demirel’in karikatüre bakışı gibi, olanları görmezden gelen bir üslup takınmışlardır. Gazetenin Demirel taraftarı olduğu verdiği haberler ve köşe yazılarında açıkça belli

olmaktadır ama çizerler bu konuda biraz daha ‘olanları görmezden gelme’ politikası izlemişlerdir.

1980 darbesinin ardından ise Türk siyasi hayatındaki tüm dengeler değişmiştir. Elbette ki gazetelerde bu değişimden etkilenmişlerdir. 12 Eylül 1980 darbesiyle siyasi yasalı ilan edilen Demirel hakkında 13 Eylül sabahından itibaren bir tek karikatür bile yayınlanmamıştır. Karikatürist Tan Oral’a göre ‘unutturulmak istenen’ Demirel, siyasi yasaklı olduğu dönem boyunca bu sebeple hiç gazete haberlerine yada karikatürlere yansımamıştır. 1987’de referandum ile siyasi yasağı sona eren Süleyman Demirel, siyaset arenasına hızla dönüşünün ardından, karikatür dünyasındaki yerini de yine almıştır. 1991 seçimleriyle Başbakan seçilen Demirel, Tercüman gazetesinin karikatürlerinde geçmişin tam aksine neredeyse her gün yer bulmaktadır. Tarafını oldukça belli eden çizimler yapan karikatüristler, Demirel’in koalisyon ortaklarını ve Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ı sert bir dile eleştirmektedirler. Tercüman’ın 90’lı yıllarla birlikte tam olarak Demirel’in sözcüsü bir haline geldiği karikatürlerinde de net olarak gözlemlenmektedir.

Bu dönemde de Cumhuriyet Gazetesi’nde de bir takım değişiklikler yaşanmaktadır. Süleyman Demirel’e karşı daha ılımlı bir politika izleyen gazetenin karikatürlerinde de Demirel daha çok ‘tarafsız’ oluşu, ‘koltuk sevdalısı’ duruşuyla eleştirilmektedir. Ama Turgut Özal’ın ölümü ve Demirel’in Cumhurbaşkanı seçilmesi sürecinde ‘herkesi kucaklayan’ ve daha ılımlı bir politika izleyen Demirel’in bu tavır değişikliği Cumhuriyet’te de bir tavır değişikliği yaratmıştır. 1980 darbesine kadar demokrasi düşmanı ilan edilen Demirel, bu dönemde neredeyse Demokrasi kurtarıcısı ilan edilmiştir. Ayrıca bu dönemde Cumhuriyet ilk kez, Demirel karşısında sosyal demokratları eleştiren bir karikatürde yayınlamıştır.

Yaşanan tüm bu gelişmeler göstermektedir ki, gazetelerin ideolojileri karikatürlerinde siyasi söylemini belirlemektedir. Mizahın bir partinin yada ideolojinin savunucusu olmaması gerektiğini söyleyen çizerler, bu noktada ya kendi ideolojilerine yakın basın organlarında çalışmayı tercih etmekte yada gazetelerin editoryal yönlendirmelerine boyun eğmektedirler ki, her iki durumda da tarafsız bir karikatür anlayışından söz etmek mümkün değildir.

Süleyman Demirel'i incelediğimizde ise, aslında iki darbe geçirmiş, yedi kez başbakan ve cumhurbaşkanı oluş bir lider için kendi 'tarafsız' duruşunu tüm politika hayatı boyunca sürdürdüğünü söyleyebiliriz. Hiçbir ideolojinin ve gurubun sözcüsü olmaya yanaşmayan Demirel, bu sayede darbeler sonrası kaybolan sağ ve sol görüşlü liderlerden olmamıştır. Bu doğru bir tutum mudur, elbette ki tartışılır ama bunun bir siyaset başarısı olduğunu da kabul etmek gerekir. Karşısındaki lideri kurnaz zekasıyla her zaman egale etmeyi ve onun karşı tarafını her zaman kendi yanına çekmeyi başaran Demirel, bu sayede en sonunda Cumhurbaşkanlığı koltuğuna kadar çıkmıştır.

Tercüman Gazetesi 1990'a kadar Demirel'in karşısındakilere oranla daha fazla eleştirilecek yanının olduğu dönemlerde onunla ilgili karikatür çizmemiş. Ama 1990'lardan sonra tek rakibinin Cumhurbaşkanı olduğu dönemlere, karşısındakilere yüklenerek Demirel konulu karikatürlerde onu yüceltmıştır. Aynı şekilde Cumhuriyet Gazetesi de, özellikle Ecevit karşısında Demirel'e karşı çok sert bir üslup takınırken, Cumhurbaşkanlığı sürecinde, onu engelleyemeyen demokratlara karşı eleştiri dozunu alçaltmıştır.

Sonuç olarak Demirel dönemi karikatürlerde siyasi söylemde, gazetelerin değişen üsluplarındaki esas faktör, Demirel'in yaşadığı değişim değil, toplumun dinamiklerinin ve Demirel'in rakiplerinin yaşadığı değişimdir.

KAYNAKÇA

Kitap:

Alsaç Üstün, **Türkiye’de Karikatür, Çizgi Roman ve Çizgi Film**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994

Arık Bilal, **Değişen Toplum ve Değişen Karikatür**, İstanbul: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1998

Atabek Ümit, Derleyen: Gülseren Sendur Atabek, **Medya Metinlerini Çözümlmek İçerik, Göstergibilim ve Söylem Çözümleme Yöntemleri**, İstanbul: Siyasal Kitabevi, 2003

Avcı Nabi, **Enformatik Cehalet**, İstanbul: Rehber Yayınları, 1990

Baban Cihat, **Politika Galerisi**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2009

Balcıoğlu Semih, **Cumhuriyet Dönemi Türk Karikatürü**, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1983

Barthes Roland, **Bir Aşk Söyleminden Parçalar**, Tahsin Yücel (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 1993

Belge Murat, **12 Yıl Sonra 12 Eylül**, İstanbul: Birikim Yayınları, 1992

Birand Mehmet Ali, **12 Eylül Saat: 04:00**, İstanbul: Karacan Yayınları, Temmuz 1985

Bölükbaşı Süha, **Barışçı çözümsüzlük: Ankara’nın ABD ve BM ile Kıbrıs Macerası**, İstanbul: İmge Kitabevi, 2002

Çetin Celalettin, **İşte Babıali**, İstanbul: Cem Yayınları, 1991

Çeviker Turgut, **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü -1**, İstanbul: Adam Yayınları, 1986

Çeviker Turgut, **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü -2**, İstanbul: Adam Yayınları, 1988

Çeviker Turgut, **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü -3**, İstanbul: Adam Yayınları, 1991

- Çölaşan Emin, **24 Ocak Bir Dönemin Perde Arkası**, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1985
- Çeviker Turgut, **Karikatür Üzerine Yazılar**, İstanbul: İris Yayıncılık, 1997
- Dölek Sulhi, **İçimizdeki Yasakçı**, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1990
- Duran Ragıp, **Apoletli Medya**, İstanbul: Yol Yayınları, 1996
- Ellul Jacques, **Sözün Düşüşü**, Hüsamettin Arslan (çev.), İstanbul: Paradigma Yayınları, 1998
- Ergüven Mehmet, **Sıradış Görüntüler**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995
- Faucault Michel, **Söylemin Düzeni**, Turhan Ilgaz (çev), İstanbul: Hil Yayınları, 1987
- Gombrich E.H, **Sanat ve Yanılsama**, Ahmet Cem (çev.), İstanbul: Remzi Kitapevi, 1992
- Gökçe Orhan, **İçerik Analizi, Kuramsal ve Pratik Bilgiler**, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2006
- Göktürk Akşit, **Sözün Ötesi**, İstanbul: İnkilap Kitapevi, 1989
- Gürbilek Nurdan, **Vitrinde Yaşamak**, İstanbul: Metis yayınları, 1992
- Gürel Oğuz, **Karikatür ve Bilişim**, Karikatür Vakfı Yayınları,
- Hasgüler Mehmet, **Kıbrıs'ta Enosis ve Taksim Politikalarının Sonu**, İstanbul:, Alfa Yayınları, 2007
- Kahraman Ahmet, **Devr-i Süleyman**, İstanbul: Sel Yayıncılık, 1993
- Karakaya Rahmetullah, **İkitelli'de Biten Babıali**, İstanbul: Scala Yayıncılık, 1998
- Koloğlu Orhan, **Türkiye Karikatür Tarihi**, İstanbul: Bileşim Yayınları, 2005
- Kongar Emre, **Kültür ve İletişim**, İstanbul: Say Yayınları, 1986
- Kozanoğlu Can, **Cıvalı İmaj Devri**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1991
- Kurtböke Oktay, **Genç Gazeteciler Eğitim Semineri**, İstanbul: Gazeteci Cemiyeti Yayınları, 1986
- Nadi Nadir, **Perde Aralığından**, İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, 1964

- Ross Thomson, **How to Draw and Sell Cartoons**, London: The Apple Pres, 1989
- Oskay Ünsal, **İletişimin ABC'si**, İstanbul: Der Yayınları, 1999
- Öngören Ferit, **Cumhuriyetin 75. Yılında Türk Mizahı ve Hicvi**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1998
- Özbek Eray, **Karikatürün Yarını**, Ankara: 1. Ankara Uluslar arası Karikatür Festivali Albümü, 1995
- Özer Atila, **Karikatür Yazıları**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2007
- Özer Atila, **Kuramsal ve Uygulamalı Karikatür**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1998
- Özerkan Şengül, **Medya Dil ve İletişim**, İstanbul: Martı Yayınları, 2001
- Özgüven Muharrem, **Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel Devlet Hayatında 50 Yıl**, Ankara: Eka Yayınevi, 1998
- Selçuk Turhan, **Söz Çizginin**, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1979
- Selçuk Turhan, **Grafik Mizah**, Derleyen: Turgut Çeviker, İstanbul: İris Yayıncılık, 1998
- Sertel Zekeriya, **Hatırladıklarım**, İstanbul: Yaylacık Matbaası, 1968
- Sözen Edibe, **Söylem, Belirsizlik, Mücadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite**, İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999
- Sözen Edibe, **Demir Kafesten Plâstiğe Kimliklerimiz**, İstanbul: Birey Yayıncılık, 1999
- Tansuğ Sezer, **İnsan ve Sanat**, İstanbul: Altın Kitapları Yayınevi, 1986
- Tepe Harun, **Platon'dan Habermas'a Felsefede Doğruluk yada Hakikat**, Ankara: Ark Yayınları, 1996
- Topuz Hıfzı, **İletişimde Karikatür ve Toplum**, İstanbul: Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1986
- Topuz Hıfzı, **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, İstanbul: Remzi Kitapevi, 2003

Turhan Oğuz, **Basında Çizgi Sanatı**, Ankara: Ankara Gazeteciler Cemiyeti, 1975

Usluata Aysel, **İletişim**, İstanbul: İletişim Yayınevi, 1996

Zürcher Erik Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, Yasemin Saner Gören (çev.)
İstanbul: İletişim Yayınları, 1995

Ansiklopedi:

AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi, “Karikatür” maddesi, cilt:12,
İstanbul: Ana Yayıncılık, 1986

Ana Britanicca Ansiklopedisi, Ana Yayıncılık, 18. cilt, İstanbul: Ana
Yayıncılık, 1994

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, cilt:6, İstanbul: Milliyet Gazetecilik,
1986

Meydan Larousse, İstanbul: Sanat Kitapevi, 1987, cilt:7

Sözlük:

Çalışlar Aziz, **Ansiklopedik Kültür Sözlüğü**, “Karikatür” maddesi, İstanbul:
Altın Kitaplar Yayınevi, 1983

Hançerlioğlu Orhan, **Türk Dili Sözlüğü**, “Çizerlik”, “Çizgi”, maddeleri, İstanbul:
Remzi Kitapevi, 1999

Türkçe Sözlük, “karikatür” maddesi, Ankara: Türk Dil Kurumu, 1959

Makale:

Akünel Dündar, “Mizah Dergiciliğimiz”, **Hürriyet Gösteri Dergisi**, Mart, 1985

Akyol Ercan, “Genç Ustalar Yanıtıyor”, **Hürriyet Gösteri Dergisi**, Eylül, 1983

Coşkun Bekir, “Demirel Nasıl Demokrasi Kahramanı Oldu?”, **Hürriyet**, 29 Nisan
1993

Demirel Selçuk “Abidin Dino ile Karikatür Üzerine”, **Hürriyet Gösteri Sanat Dergisi**, Eylül, 1983

Doğan Ferruh, “Her Yönüyle Türk Karikatürü”, **Hürriyet Gösteri Sanat Edebiyat Dergisi**, sayı:34, Eylül, 1993

Eğribel Ertan, “Çizgi Roman Olayı ve Toplum”, **Sosyoloji Dergisi**, cilt:3, sayı:2, 1992

Günyol Vedat, “Karikatür Ustası Cemal Nadir Üzerine”, **Hürriyet Gösteri Dergisi**, Aralık, 1981

Kongar Emre, “Karikatürün Toplumsal ve Siyasal İşlevi”, **Hürriyet Gösteri Sanat Dergisi**, Eylül, 1983

Selçuk İlhan, “Olayların Ardındaki Gerçek”, **Cumhuriyet**, 25 Nisan 1993

Selçuk Turhan, “Türkiye’de Yapısal Değişme ve Karikatür Söyleşisi”, **Karikatür Dergisi**, Ocak, 1980s

Şahin Haluk, “Siyasal Karikatür”, **Hürriyet Gösteri Dergisi**, Eylül, 1983

Özer Atilla, “İlklerle Cemal Nadir”, **Milliyet Sanat Dergisi**, Mart, 1989

Özer Atilla, “Karikatür Sanatı ve Reklamcılık” **Anadolu Üniversitesi Eğitim Teknolojisi ve Yaygın Eğitim Vakfı Yayınları**, Eskişehir, 1988

Tan Oral, “Türk Karikatürünün Yüz Yıllık Tarihine Bir Bakış”, **Yansıma Dergisi**, 1974, sayı:33

Topuz Hıfzı, “50 Yıllık Dünya Karikatürü 1935–1985” **Milliyet Sanat Dergisi Eki**, 1991

Topuz Hıfzı, “Dünya Karikatürü Nereye Gidiyor”, **Milliyet Sanat Dergisi**, 1984

Xavier Burian, “Çizgisel Güldürü”, **Gül Diken Dergisi**, 1993

Gazeteler:

Adnan Başoğlu, “Malkoçoğlu”, **Cumhuriyet**, 25 Ocak 1971

Ak Behiç, **Cumhuriyet Gazetesi**, 23 Haziran 2009

Akyol Ercan, **Milliyet Gazetesi**, 24 Haziran 2009

Akyol Ercan, **Milliyet Gazetesi**, 20 Haziran 2009

Altunçul Ali Galip, “Bay Muhterem”, **Tercüman**, 03 Mayıs 1974

Aşık Metin, “Haftüalite”, **Milliyet**, 25 Nisan 1993

Balcıoğlu Semih, “**Ankara’dan Çizdi**”, **Tercüman**, 27 Kasım 1979

Balcıoğlu Semih, “Bal Ali”, **Tercüman**, 19 Şubat 1971

Balcıoğlu Semih, “Balcıoğlu Ankara’dan Çizdi”, **Tercüman**, 12 Nisan 1980

Balcıoğlu Semih, “Buhran Serisi”, **Tercüman**, 08 Aralık 1971

Balcıoğlu Semih, “Demirel’in Rakipleri”, **Tercüman**, 25 Ekim 1974

Balcıoğlu Semih, “Haftalık”, **Tercüman**, 23 Aralık 1979

Balcıoğlu Semih, **Tercüman**, 26 Ekim 1974

Balcıoğlu Semih, **Tercüman**, 07 Mayıs 1974

Balcıoğlu Semih, **Tercüman**, 26 Aralık 1979

Balcıoğlu Semih, **Tercüman**, 23 Ağustos 1980

Balcıoğlu Semih, **Tercüman**, 03 Eylül 1980

Balcıoğlu Semih, “Yuvarlak Masa”, **Tercüman**, 07 Ocak 1971

Başoğlu Ayhan, “Malkoçoğlu”, **Cumhuriyet**, 01 Mayıs 1974

Başoğlu Ayhan, “**Malkoçoğlu**”, 17 Kasım 1979

Çelik Hakan, **Cumhuriyet Gazetesi**, 07 Haziran 2009

Çiftçi Nuray, **Cumhuriyet Gazetesi**, 16 Haziran 2009

Demirel Selçuk, **Cumhuriyet**, 20 Ekim 1979

Denli Erol, “**Onun İçin**”, **Tercüman**, 17 Kasım 1979

Dişi Bond, Tiffany Jones, Garth, **Cumhuriyet**, 04 Ekim 1974

Düzgıt Bülent, **Hürriyet Gazetesi**, 18 Haziran 2009

Enayiler Mangası, **Tercüman**, 03 Mayıs 1974

Erbil Gamze, “Siyasetteki Sıkışmayı Açıyoruz”, **Milliyet**, 11 Nisan 2009

Ersaraç İbrahim, **Cumhuriyet**, 03 Ekim 1979

Ersoy Ali Ulvi, **Cumhuriyet**, 17 Ekim 1979

Ersoy Ali Ulvi, **Cumhuriyet**, 27 Ekim 1979

Ersoy Ali Ulvi, **Cumhuriyet**, 21 Ekim 1979

Ersoy Ali Ulvi, **Cumhuriyet**, 14 Kasım 1979

Ersoy Ulvi Ali, **Cumhuriyet**, 03 Kasım 1991

Ersoy Ali Ulvi, **Cumhuriyet**, 08 Mayıs 1993

Ersoy Ali Ulvi, **Cumhuriyet**, 07 Ağustos 1980

Ersoy Ali Ulvi, “Yazısız”, **Cumhuriyet**, 08 Mayıs 1974

Ersoy Ali Ulvi, “Yazısız”, **Cumhuriyet**, 24 Mayıs 1974

Ersoy Ali Ulvi, “Yazısız”, **Cumhuriyet**, 05 Ekim 1974

Ersoy Ali Ulvi, “Yazısız”, **Cumhuriyet**, 05 Ekim 1974

Ersoy Ali Ulvi, “Yazısız”, **Cumhuriyet**, 19 Aralık 1974

Ersoy Ali Ulvi, “Yazısız”, **Cumhuriyet**, 09 Ocak 1971

Ersoy Ali Ulvi, “Yazısız”, **Cumhuriyet**, 24 Ocak 1971

Ersoy Ali Ulvi, “Yazısız”, **Cumhuriyet**, 20 Kasım 1971

Ersoy Ali Ulvi, “Yazısız”, **Cumhuriyet**, 16 Kasım 1971

Ersoy Ali Ulvi, “Yazısız”, **Cumhuriyet**, 12 Nisan 1980

Ersoy Ali Ulvi, “Yazısız”, **Cumhuriyet**, 21 Nisan 1980

Fuat, **Cumhuriyet**, 31 Ağustos 1980

Fuat, **Cumhuriyet**, 28 Ağustos 1980

Galip Altınçul Ali, “Temizlik İmandan Gelir”, **Tercüman**, 01 Aralık 1979

Gürel Oğuz, “Günün Çizgisi”, **Tercüman**, 03 Kasım 1991

Gürel Oğuz, “Günün Çizgisi”, **Tercüman**, 11 Kasım 1991

Gürel Oğuz, “Günün Çizgisi”, **Tercüman**, 17 Kasım 1971
Gürel Oğuz, “Günün Çizgisi”, **Tercüman**, 12 Kasım 1971
J. Darthel, “Nimbüs”, **Cumhuriyet**, 25 Ocak 1971
Masaracı Kamil, **Cumhuriyet Gazetesi**, 23 Haziran 2009
Memecan Salih, **Sabah Gazetesi**, 24 Haziran 2009
Oral Tan, “Ankara Notları”, **Cumhuriyet**, 19 Kasım 1979
Oral Tan, “Ankara Notları”, **Cumhuriyet**, 27 Ekim 1979
Oral Tan, **Cumhuriyet**, 13 Kasım 1991
Oral Tan, **Cumhuriyet**, 19 Kasım 1991
Oral Tan, **Cumhuriyet**, 23 Kasım 1991
Oral Tan, **Cumhuriyet**, 11 Mayıs 1993
Oral Tan, **Cumhuriyet**, 12 Mayıs 1993
Oral Tan, **Cumhuriyet**, 06 Mayıs 1993
Selçuk Turhan, “Abdülcanbaz”, **Cumhuriyet**, 04 Ekim 1974
Selçuk Turhan, “Abdülcanbaz”, **Cumhuriyet**, 03 Ekim 1979
Soyöz Haslet, **Milliyet Gazetesi**, 13 Haziran 2009
Soyöz Haslet, Storm Martin, “**Küçümen, Garth**”, 03 Ekim 1979
Sözer Atay, **Cumhuriyet**, 15 Aralık 1979
Süper Kahramanlar, **Tercüman**, 17 Kasım 1979
Ünlüer İhsan, **Cumhuriyet**, 11 Mayıs 1974
Ünlüer İhsan, **Cumhuriyet**, 22 Aralık, 1979
Yurdağın Göker, **Tercüman**, 16 Ekim 1979

Çevrimiçi Yayınlar:

<http://www.nd-karikaturvakfi.org.tr/yiryuzkar.htm>, (12 Haziran 2009)

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFA781CA A92714FCE0B2647BE0DD925A83>, (14 Haziran 2009)

<http://karikaturhaber.blogspot.com/2008/04/vehip-sinan-elif-dergisi-ile-dnd.html>, (01 Haziran 2009)

<http://www.karikaturculerdernegi.org/karikaturculer.asp?id=4049#x>, (01 Haziran 2009)

<http://www.denizsayin.gen.tr/>, (10 Haziran 2009)

<http://www.ntvmsnbc.com/id/24975671/>, (16 Haziran 2009)

<http://home.anadolu.edu.tr/~aozer/makaleler/7.htm>, (12 Haziran 2009)

<http://www.nd-karikaturvakfi.org.tr/katalog2001.htm>, (20 Haziran 2009)

http://tr.wikipedia.org/wiki/S%C3%BCleyman_Demirel#Kaynak.C3.A7a, (20 Haziran 2009)

<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=63256>, (01 Temmuz 2009)

[http://tr.wikipedia.org/wiki/Cumhuriyet_\(gazete\)](http://tr.wikipedia.org/wiki/Cumhuriyet_(gazete)), (02 Temmuz 2009)

http://tr.wikipedia.org/wiki/12_Mart_Muht%C4%B1ras%C4%B1#14_Ekim_1973_genel_se.C3.A7imleri (15 Haziran 2009)

Diğerleri:

Oral Tan, “**Karikatürlerle Demirel ve Demokrasi**” Sergisi, Ankara: Doku Sanat Galerisi, 12 Eylül 2005

Özer Atila, Türk Karikatürcülüğü ve Geleceği, **Türk Alman Karikatür Buluşması Sempozyum Bildirisi**, Ankara, 1996

Özer Atilla, “Siyaset ve Karikatür”, **7. Uluslar arası Ankara Karikatür Festivali Sempozyum Bildirisi**, Ankara, 4-8 Mayıs 2001